

1/2021

Rapporta/Rapport

Sámi logut mitalit 14

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2021

Sámi allaskuvla
Sámi University of Applied Sciences

Čujuhus: Hánnoluohkká 45, NO-9520 Guovdageaidnu
Telefuvdna: +47 78 44 84 00
postmottak@samiskhs.no
www.samiskhs.no

Raporttat-čálaráidu ásahuvvui Sámi Instituhta raporttaid almmuheami várás. Sámi Instituhta laktojuvvui Sámi allaskuvlii 2005:s. Sámi allaskuvla vuodđuduvvui 1989:s, ja dat lea oahpahus- ja dutkanásahus man ulbmil lea sealluhit ja ovddidit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima buotsámi perspektiivvas.

/

Denne skriftserien ble etablert for å formidle Nordisk Samisk Institutt (NSI) forskningsresultater. NSI ble tilknyttet Sámi allaskuvla / Sámi University College i 2005. Sámi allaskuvla ble etablert 1989. Sámi allaskuvla er en institusjon for høyere utdanning og har som formål å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv sett i et allsamisk perspektiv.

/

Reports series was established in order to publish research findings of the Nordic Sámi Institute, which was affiliated with Sámi allaskuvla / Sámi University College in 2005. Sámi University College was established in 1989. It is an institution of high education and research. Sámi University College's purpose is to strengthen and develop the Sámi language, society and culture.

Raporta/Rapport 1/2021

Namma/Tittel/Title: *Sámi logut muitalit 14. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2021 / Samiske tall forteller 14. Kommentert samisk statistikk 2021*

Olgošgovva/Omslagsbilde/Cover: Sámi allaskuvla

Hábmen/Utforming/Layout: Sámi allaskuvla

Jorgaleaddji/Oversetter/Translator: Ellen Sara Eira Buljo

Korrekturlohkki/Korrekturleser/Proofreader: Aud Søyland

ISBN 978-82-7367-052-6 [PDF sámegillii]

© Sámi allaskuvla 2021

Rapporta/Rapport 1/2021

Sámi logut mitalit 14

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2021

Ovdasátni.....	9
-----------------------	----------

Čoahkkáigeassu ja rávvagat.....	11
--	-----------

- Sámegielain luohpat vuođđoskuvllas.....	11
---	----

- Sámedikki doarjja sámi guovlluid ealá-husovdáneapmái – politihkalaš ja váikkuhangaskaomiid rievdamiid guorahallan.....	12
--	----

- Sámedikki jienastuslohku – muhtin mihtilmasvuođat ovdáneamis.....	13
---	----

1. Mandáhtta ja vuođus	15
-------------------------------------	-----------

1.1 Lađastallanjoavkku mandáhtta.....	15
---------------------------------------	----

1.2 Ráđđádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki.....	16
--	----

1.3 Máhttovuođu dárkun	16
------------------------------	----

1.4 Guorahallanjoavkku 2016-2020.....	17
---------------------------------------	----

2. Sámegielain luohpat vuođđoskuvllas.....	19
---	-----------

Čoahkkáigeassu.....	19
---------------------	----

2.1 Álggahus.....	19
-------------------	----

2.2 Duogáš	21
------------------	----

2.2.1 Sámi oahppoplánat ja sámegiella Norgga vuođđoskuvllas	21
---	----

2.2.2 Ohppiidlogorievddadeapmi vuođđoskuvllas 2009–2020	22
---	----

2.2.3 Oanehaččat ohppiidlogu rievdamis joatkaskuvllas áigodagas 2013–2020.....	25
--	----

2.3 Ohppiidlogu ovdáneapmi mánáid ahkejoavkkuid mielde.....	26
---	----

2.3.1 Metoda ja válljen.....	26
------------------------------	----

2.3.2 Davvisámegiella	27
-----------------------------	----

2.3.3 Julevsámegiella ja lullisámegiella.....	30
---	----

2.3.4 Finnmárku Romssa ektui	31
------------------------------------	----

2.4 Dulkon, čilgen ja eambo dárku diehtit	34
---	----

2.4.1 Oanehis čoahkkáigeassu.....	34
-----------------------------------	----

2.4.2 Ođđadárogielaluohpan ja sámegielaluohpan.....	34
---	----

2.4.3 Ákkat sámegiella heaitimii	36
--	----

2.4.4 Giellagáhtten vai giellaealáskahttin	37
--	----

2.5 Konklusuvdna	38
------------------------	----

2.6 Rávvagat.....	40
-------------------	----

Referánsat ja gáldut	40
----------------------------	----

3. Sámedikki doarjja sámi guovlluid ealá-husovdáneapmái – politihkalaš ja váikkuhangaskaomiid rievdamiid guorahallan	43
Čoahkkáigeassu.....	43
3.1 Álggahus.....	43
3.2 Dat guhkes linját Sámedikki doarjjahálddašeamis	44
3.3 Metoda ja diehtovuodđu	46
3.4 Sámedikki doarjjajuolludanrámmat ealáhusguovllus.....	47
3.5 Geográfalaš juohkáseapmi obbalaš ohcon doarjagiin.....	48
3.6 Juolludeamit mánggalágan ealáhussurggiide	50
3.6.1 Vuodđoealáhusat	51
3.6.2 Sámi mátkkoštanealáhus.....	53
3.6.3 Mánggalágan ealáhusdoaibma	54
3.6.4 Sámi kreatiiva ealáhusat	55
3.6.5 Duodji	55
3.6.6 Muđui rámma/oktasašdoaibmabijut	55
3.7 Ođđa Sámediggedieđáhus ealáhusovdánahttima birra.....	58
3.7.1 Politihkalaš rájit Sámedikki ealáhuspolitihkas.....	59
3.7.2 Reaidu vuostekonjunktuvrii dahje iešheanalaš ealáhuspolitihkalaš agendai?.....	60
3.7.3 Ođđa njuolggadusat Sámedikki ealáhusdieđáhusas.....	61
3.7.4 Duste go Sámediggi ealáhuspolitihkalaš hástalusaid?.....	64
3.8 Čoahkkáigeassu	65
3.9 Rávven	65
Referánsat	66
4. Sámedikki jienastuslohku – muhtin mihtilmasvuodát ovdáneamis.....	69
Čoahkkáigeassu.....	69
4.1 Álggahus.....	70
4.1.1 Sámedikki jienastuslogu duogáš – historjá.....	70
4.1.2 Registreret jienastuslohkui – eavttut.....	70
4.1.3 Iešguđetlágan guovlojuogu válgabiirriin – váлгаortnet áiggiid mielde	72
4.2 Hástalusat gálduiguin.....	73
4.3 Jienastuslogu ovdáneapmi riikkaviidosáččat	74
4.4 Jienastuslogu ovdáneapmi válgabiriid ja suohkaniid dásis	76
4.4.1 Válgabiiredásis.....	76
4.4.2 Suohkandási	77

4.5 Masa sáhtta jienastuslohku adnot?	82
4.6 Čoahkkáigeassu	83
4.7 Rávvagat.....	84
Gáldut.....	84
5. Sámi logut – fásta tabeallat	87
5.1 Álggahus.....	87
5.2 Muhtin kommentárat tabeallaide	88
5.3 Tabeallat ja govvosat.....	90

Ovdasátni

2008 rájes lea juohke jagi almmuhuvvon *Sámi logut muitalit* raportaráidu. Dán jagi almmuhuvvo 14. raporta ráiddus ja sisttisoallá vihtta artihkkala.

Øystein A. Vangsnes čájeha artihkkaliiddis movt ohppiidlohku sámegieloahpahasas vuodđoskuvllas njiedjá – maid gohčoda “sámegiela luohpamin”. Artihkkaliin láidesta son ođđa bálgáide dan sadjái go geahččat jahkásaš rievdamiid *obbalaš* ohppiidlogus, de son baicca guorahallá sámegielohppiidlogu gaskamearálaš ovdáneami *mánáid ahkejoavkkuid mielde*, stuorit lohkomateriálas, mii lea juhkkon daid iešguđetlágan sámegieloahpahasmodeallaide (sámegiella 1, 2 ja 3) ja dan golmma sámegiela mielde (davvisámegiella, julevsámegiella ja lullisámegiella).

Vigdis Nygård ja Bård Kårtveit guorahallaba Sámedikki ealáhusovdáneami doarjagiid. Dakkár doarjagiiguin doarju vuodđoealáhusaid ja mánggalágan ealáhusdoaimmaid sámi guovlluin, ja maiddái kreatiiva ealáhusaid, duoji ja sámi mátkkoštanealáhusaid muđui riikkas. Lassin guhkit áigge doarjjaloguid juohkásemiide, de guorahallaba artihkalčállit maid movt Sámediggi lea mearridan rievdadit doarjjahálddašemi ja politihkalašovdáneami, ja vejolaš váikkuhemiid dasa.

Kevin Johansen čállá Sámedikki jienastuslogu birra ja movt dat lea rievdan áiggi mielde, mii lea vuodđuduvvon loguide gitta 2019 rádjái. Seammás go jienastuslohku lea obbalaččat lassánan jeavddalaččat 1989 rájes, de leat leamaš guvllolaš ja suohkaniid mielde rievdamat. Čállá ávkkástallá maid jienastuslogu gáldun: Vaikko dan doaibma rievtti mielde galgá leat sámediggeválgga jienastusvuoigatvuođalaš registtar, de sáhtá daid loguid rievdamiiguin čuvget ovdamearka dihte treandaid mat rievddadit guovlluid mielde.

Anders Sønstebo lea maid dán jagi veahkehan Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga jahkásaš “gozihanartihkkaliin”, mainna buohtastahtá ja kommentere dálá statistihkaid muhtin välljejuvvon servodatsurggiin. Eanemus sadji juolluduvvo dan nu gohčoduvvon SED-guovllu álbmotovdáneapmái. Eará fáttát leat oahpahas, sámegiella skuvllain ja mánáidgárddiin, dienas ja barggahus.

Sihke dán jagáš artihkkalat ja daid ovddit *Sámi logut muitalit* artihkkaliid sáhtát lohkat sihke dárogillii ja sámegillii neahttasiiddus: www.samisketallforteller.no.

Ellen Sara Eira Buljo lea jorgalan buot artihkkaliid dárogielas davvisámegillii. Aud Søyland ges lea fas dárogielteavsttain doaimmahan giellabassama ja lohkan korrektuvrra.

Guovdageaidnu – Kautokeino borgemánnu 2021

Torunn Pettersen

Sámi statistihka fágalaš analysajoavkku čállingotti prošeaktajođiheaddji

Čoahkkáigeassu ja rávvagat

- Sámegielain luohpat vuodđoskuvllas

Dán artihkkalis geahččat mánáid ahkejoavkku gaskamearálaš ovdáneami vuodđoskuvlla sámegielohppiin 1.–10.ceahkis áigodagas 2003–2011. Iskkadeapmi čájeha ahte leat hirbmat ollu sámegielohppit geat heitet sámegielohpahusas. Birrasiid 20 proseanta vuosttašgielatohppiin, geat vuosttaš klássas álget sámegielain, heitet sámegiel 1-oahpahusain vuodđoskuvlla áigodagas, ja 30 proseanta nubbingielatohppiin heitet sámegiel 2, ja lagabui 40 proseanta ohppiin geat álget sámegiel 3 heitet sámegielohpahusas. Guorahallan deattuha eanemusat davvisámegiela loguide, go dat leat dan mađe stuorrát ahte sáhtá oaidnit čielga minstara, muhto maidái julevsámegiela ja lullisámegiela logut leat ovdanbukton ja digaštallon. Sámegielohpahusa heaitima gohčodan “sámegielain luohpat”, seamma ládje go dárogielagiin geain ođđadárogiella lea leamaš váldogiellan ja leat lonuhan ođđadárogielas girjedárogillii, mii lea gohčoduvvon “ođđadárogielain luohpat”. Guhkes áiggi geahčastagas lea čielggas ahte sámegielohpahusa heitin ii leat buorre sámegiela boahteáigái ja ahte skuvlla rolla lea ealáskahttit sámegiela. Dan dihte livčče buorre jus iskkadeamit čájehivčče sivaiddan sámegiela heitimii, nu ahte boahte lávki livčče bidjat doaibmabijuid johtui maiguin unnida dan.

Rávvagat

- Go sámegiela ohppiidloguid almmuha, de berre maid čuovvut mielde movt logut rievddadit mánáid ahkejoavkkuid ektui.
- Lea netto heitin buot oahppoplánaid sámegielohppiin vuodđoskuvlla áigodagas. Mañemus áiggiid heitet sullii 20 proseanta ohppiin sámegiela 1, badjel 30 proseanta sámegiella 2 ja lagabui 40 proseanta sámegiella 3. Dan dihte ferte guorahallat eambo makkár ákkat leat go heitet sámegielohpahusain, ja maid sáhtášii dahkat unnidit dan logu.
- Sámegiela heitin oahpahusas lea ášši maid berre loktet vai dat šaddá oassin almmolaš ságastallamis sihke báikkálaččat, guvllolaččat ja riikaviidosáččat.
- Sámegiela heitin oahpahusas guovdilastá erohusa gaskal sámegiela giellagáhtten- ja giellaealáskahttinsuohkaniid ja dan dáfus oaidnit ahte dárbbasuvvojit goabbatlágan doaibmabijuid biddjot johtui dain kategoriijain.
- Viidasit geahčastagas guovdilastá sámegiela heitin oahpahusas maid digaštallat jus dálá sámegielohpahusa oahppoplánat leat nu buorit ahte skuvla galgá nagodit bargat ealáskahttit sámegiela Norggas, dahje jus gávdnoš buoret molssaeaktu.

- Sámedikki doarjja sámi guovlluid ealá-husovdáneapmái – politihkalaš ja váikkuhangaskaomiid rievdamiid guorahallan

Sámediggi juolluda jahkásaččat birrasiid 35 miljovna ruvno ealáhusovdáneapmái sámi guovlluin. Daiguin ruđaiguin dorjot vuoddoealáhusaid ja mánggalágan ealáhusaid sámi guovlluin; ja maidái kreatiiva ealáhusaid, duoji ja sámi mátkkoštanealáhusaid muđui riikkas. Ulbmil doarjjaortnegiin lea ovddidit ealáhusaid ja nannet ássama sámi guovlluin. Dát ruđat eai juolo šat buohkaide, go doarjjaortnegiid doaibmaguovlu lea viiddiduvvon mángga geardde, ja ekonomalaš rámmat eai leat lassánan. Sámediggi mearridii dan dihte rievdadit doarjjaortnega 2019. Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid (SED-guovlu) galgá heaittihuvvot ja sadjai galgá boahtit ođđa doaibmaguovlu, mii lea vuodđuduvvon geatnegahtton ovtasbargošiehtadusaide gaskal Sámedikki ja válljejuvvon guovlluid. Ulbmil dainna rievdademiin lea gáržžidit suohkaniid logu, gos leat doarjjavuogaduvvon ohccit Sámedikki ealáhusdoarjagiidda, ja lea maid ulbmil nannet Sámedikki ovtasbarggu daiguin guoskevaš suohkaniiguin, joatkit oktasašdoaibmabijuid ángiruššama ja dan bokte de buoridit eavttuid sámi ealáhusovdáneapmái. Dáinna artihkkaliin gehčče Sámedikki ealáhussuorggi doarjjahálldašeami ja politihkalaš ovdáneami, ja gehčče maid movt dat mañemus rievdadeapmi sáhtta váikkuhit dan ektui geain lea vejolaš oazžut doarjaga. Loahpas digaštalle man mutto dát rievdadusat vástidit daid hástalusaid mat sámi servodaga ealáhusain leat.

Rávven

Sámedikki váikkuhangaskaomii ealáhusulbmiliidda galget doarjut Sámedikki ealáhuspolitihka. Váikkuhangaskaomiid rievdadeapmi lea álo hástalus, earenoamáziid go fáttmasteapmi ja boadus lea nu eahpesihkar. De dárbbáša Sámediggi luohttevašvuoda ealáhusdalliin ja ovtasbargoguimmiiguin, ja fertejit ráhkadit strategiija mainna olaha dieđuiguin. Dakkár strategiijas berre sisttisoallat čuovvovaččat:

- Buorre diehtujuohkin ealáhusdalliide njuolggadusaid rievdamá birra
- Rabas bovdehus guoskevaš suohkaniidda, ohcandoaibma
- Veahkkálaga mávssolaš ovtasbargoguimmiiguin juohkit dieđuid dain rievttis forumiin ja arenain
- Sihkkarastit ahte ovtasbargoguoimmit ja earenoamáziid vuosttašlinjabálvalusat suohkaniin dovdet daid rievdadusaid makkár váikkuhusat dain leat ohcciide
- Čájehit buriid ovdamearkkaid movt ruđat sáhttet leat veahkkin oazžume sávahahtti ovdáneami

- Sámedikki jienastuslohku – muhtin mihtilmasvuodat ovdáneamis

Dát artihkal lea Sámedikki jienastuslogu birra ja movt dat lea ovdánan dađistaga. Jienastuslogus beroštit lunddolaččat buohkat geain juoga man nu ládje lea dahkamuš sámi politihkain dahje hálddašemiin.

Dat mielddisbuktá ahte oallugat sávvet beassat oaidnit jienastuslogu sisdoalu. Nu sáhttit oažžut buoret analysaid, oaidnit guvllolaš ovdánantreanddaid, sápmelaččaid fárremiid birra ja nu ain. Jienastuslogus lea goitge leamaš okta ulbmil, namalassii ahte galgá leat registtar geat sáhttet jienastit sámediggeválggas. Dan ulmilla ii sáhte dušše rievdadit, vaikko das vel livčče ge servodahkii ávki.

Sámedikki jienastuslohku lea jeavddalaččat lassánan dan rájes go ásahuvvui 1989, ja dat lea proseanttaid mielde lassánan 2019 rádjái olles 229 proseanttain. Go nie hirbmadit lea lassánan, de dađistaga lasiha dat Sámediggái eambo legitimizehta. Romsa lea dat suohkan gos eanemus leat dieđihan iežaset jienastuslohkui, ja Ávjovárri lea fas dat stuorimus válgabiire. Lea beroštahtti oaidnit dan guvllolaš ovdáneami, go dađistaga eambbogat jienastuslogu miellahtuin orrot gávpogiin. Dat sáhtta mielddisbuktit ahte gáibidišgohtet eará politihka, dahje válljejedjiin šaddá eará strategalaš fokus.

Lea ain vejolašvuohta ahte jienastuslohku lassána, ja danne lea lunddolaš ain lágídit kampánjjaid duollet dalle, earenoamáziid nuoraide ja vuosttaš geardde jienasteddjiide.

Eavttut maiguin sáhtta beassat mielde Sámedikki jienastuslohkui leat álo digaštallon ja bohtet maid álo digaštallot. Lea áibbas dárbblaš ahte das leat muhtin eavttut, ja vaikko makkárin dál de šattaš dat eavttut, de muhtimiid mielas goitge leat dat boastut. Muhtumin sáhtta bohtit dan dillái ahte jienastuslogu lassáneapmi bisána, goas eanas sisadieđiheamit leat vuosttašgeardejenasteddjiin, seammás go lunddolaččat njiedjá lohku. Dassázi lea vuos ain guhká.

Rávvagat

- Vaikko servodagas lea dárbu beassat oaidnit Sámedikki jienastuslogu, de berre Sámediggi leat restriktiiva go guoská dasa geasa addo lohpi dan oaidnit ja makkár ulbmiliidda galgá adnot.
- Sámediggi ja departemeantta berreba ain doallat kampánjjaid oažžun dihte eambbogiid dieđihit Sámedikki jienastuslohkui, ja earenoamáziid nuorra válljejedjiid ektui.
- Politihkalašovdánemiin ja servodatguorahallamiin lea lunddolaš geahččat báikkálaš ovdáneami jienastuslogus, muhto dat ii berre mielddisbuktit ahte ii vuorut doaibmajuid guovlluin gos orrot unnit sápmelaččat, dahje guovlluin gos proseanttaid mielde lea unnit oassi jienastuslogus.
- Válgaortnega berre jeavddalaččat árvvoštallat kritihkalaččat vai oaidná jus rievdamat sáhttet oččodit eambbogiid dieđihit iežaset jienastuslohkui.

1. Mandáhtta ja vuodus

Sámi statistihka fágalaš lađastallanjoavkku njuolggadusat leat čakčamánu 12.b. 2011 mearriduvvon Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanttas, miessemánu 11.b. 2005 Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid prosedyrat - lága olis, mii mearriduvvui gon.res. suoidnemánu 1.b. 2005. Mearrádusa ulbmilin lei nannet stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvvoštallamiid ja mearrádusaid faktavuđđosa.

1.1 Lađastallanjoavkku mandáhtta

Fágalaš lađastallanjoavku galgá juohke jagi ovdal golggotmánu 1.b. buktit raportta Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartementii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkas go vejolaš, addit bajiidgeahčastaga ja árvvaštallama Norgga sámi servvodaga dilis ja ovdáneami sárgosiin. Raporta šaddá vuodđun jahkásaš bušehttabargui ja konsultašuvnnaide gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki.

Lađastallanjoavku galgá ságaškuš šat ja gaskkustit gávdnosiiddis fágalaš artihkkaliid ja kronihkaid bokte, ja joavku sáhtta bovdet ja oassálastit fágalaš konferánsain, seminárain ja eará sullásaš lágidemiin.

Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus ovddidit ja dađistaga buoridit jahkásaš raporttaid oppalašgeahčastagaid ja analysaid ovdanbuktinvugiid. Raporttaid galgá nu bures go vejolaš sáhttit álkit buohtastahttit áigodagaid gaskkas.

Raportta galget ráhkadit čuožžovaš statistihkaid ja/dahje eará áššáigullelaš dataid ja árvvoštallan-, guorahallan- ja dutkanbarggaid dieđuid vuodul. Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus háhkat čuožžovaá statistihkaid ja dárbbášlaš dataid ja dieđuid raportta ráhkadeapmái.

Lađastallanjoavku mearrida ieš makkár fáttáid meannuda jahkásaš raporttain. Fáttát maid sáhtta leat áigeovdil meannudit leat:

- Gielá
- Bajásšaddan, oahpahusa ja dutkama
- Dásseárvvu
- Dearvvašvuoda ja sosiála, dákko bakte olmmošlogu rievdan, demografiija, diasas
- Ealáhusat, dákko bakte barggahus, ealáhusstruktuvra, á árbevirolaš ealáhusat
- Biras- ja resursahálddašeapmi, ávnnaslaš kulturvuodu rievdadusat, searvan ja váikkuheapmi

- Kulturbargu ja dábálaš kultuvra, dáikko bakte dáiddašlájá, media
- Siviila sámi servodat, dás organisašuvdna- ja ásahusovdáneapmi

Lađastallanjoavku sáhtta cuiggodit váilevaš gáldu- ja máhttovuđđosa ja dárbbu ovddidit statistihka fáttáid siskkobealde maid joavku atná relevántan.

Lađastallanjoavkku sáhttet bivdit buktit ollislaš árvvoštallamiid ja vaikko vel čiekŋudit osiid materiálas daid sierra dárbbuid ektui mat Ráđđehusas dahje Sámedikkis sáhttet leat.

1.2 Ráđđádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

Sápmelaččain lea álgoálbmogiin dat vuoigatvuohta ahte singuin galgá ráđđádallojuvvot buot áššiin mat njuolga váikkuhit sin dillái. Dát vuoigatvuohta lea sis *ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaid birra iešheanalis stáhtain* 6. artihkkala mielde. Bargovugiid ulbmiliin lea:

- Váikkuheames stáhta geatnegasvuođa olláš uhttimis das ahte ráđđádallat álgoálbmogiiguin.
- Oččodit ovttamielalašvuođa gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki go árvvoštallojuvvo ásaheames lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámiid beroštumiide.
- Láhčēt vejolašvuođa ovdánahttit guimmešvuođa gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki man váikkuhus lea ahte sámiid kultuvra ja servodagat nannejuvvojit.
- Ovdánahttit oktasáš ipmárdusa sámi servodaga dili ja ovdánahttindárbbuid birra.

Ráđđádallanbargovugiin gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki čállojuvvo ná 5. paragrafas bistevas čoačkimiid birra:

- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš politihkalaš čoačkimat gaskal sámi áššiid stáhtaráđi ja Sámediggepresideanta. Fágastáhtaráđđi searvá čoačkimiidda dárbbu mielde. Bistevas jahkebeallasaš čoačkimiin galget ságastallat servodaga dili ja ovddidandárbbuid, dehálaš prinsihpalaš áššiid ja doaibmi proseassaid.
- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš čoačkimat gaskal Sámedikki ja departemeanttaid gaskasaš sámi áššiid ovttahttinlávdegotti. Čoačkimiin galget earret eará boahhtevaš áigodaga áigeovdilis sámepolitihkalaš áššiid.

1.3 Máhttovuođu dárbbun

Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ráđđádallanvuogádaga 8. paragrafa prosedyrat meannudit čielggadan ja máhttovuođu dárbbuid. Máhttovuođu birra čuožžu ná:

- Gielda- ja guovlodepartemeanta ja Sámediggi nammadit ovttas fágalaš guorahallanjoavkku mii earret eará sámi statistihka vuođul jahkásaččat ovddida raporta sámi servodaga dili ja

ovddidandovdomearkkaid birra. Raporta geavahuvvo vuodđun go dihto áššiid birra leat ráđđádallamat ja ráđđádallamiin sámi servodaga ovddidandárbbuid birra ovtta dain jahkebeallásaš čoahkkimiin gaskal sámi áššiid stáhtačálliid ja Sámediggepresideanta.

- Go stáhta eiseválddit dahje Sámediggi oaivvildit ahte čielggadeapmi dárbbášuvvo vai nanne árvoštallama ja mearrideami fáktavuodu dahje formálalaš vuodu de dan berrejit dieđihit nu fargga go vejolaš, ja bealit galget ovddidit gažaldagaid mat gusket vejolaš čielggadeami fápmudussii ráđđádallamiid oktavuodas. Stáhta ja Sámediggi galget bargat olaheames ovttamielalašvuoda ovddas sihke fápmudusa ektui ja das geat galget čadahit vejolaš čielggadanbarggu. Stáhta ja Sámediggi geatnegahttojuvvojit fuolahit dieđuid ja ávdnasiid mat dárbbášuvvojit čielggadeami čadaheames.

Dán oktavuodas nammaduvvo sierra guorahallanjoavku man bargun lea ovddidit jahkásaš raportta.

1.4 Guorahallanjoavku

Bargo- ja searvidahttindepartemeanta ja Sámediggi leaba soahpan ahte ovttas nammadit jođiheaddji, nubbijođiheaddji ja golbma lahttu guorahallanjovkui, man doaibmaáigodahkan lea njealji jagi. Golggotmánu 2020 nammaduvvojedje čuovvovaččat 2020-2024 áigodahkii:

- **Snefrid Møllersen** (jođiheaddji), Sámi našuvnnalaš gealbobálvalus – psykalaš dearvvašvuodasuddjen ja gárrendilledikšu / Samisk nasjonal kompetansetjeneste – psykisk helsevern og rus, Sámi klinihkka, Finnmárkku buohcciviessu HF
- **Torkel Rasmussen** (nubbijođiheaddji) Sámi allaskuvla
- **Iulie Aslaksen**, Statistalaš guovddášdoaimmahat / Statistisk sentralbyrå
- **Per Tovmo**, NTNU – Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet, Institutt for Samfunnsøkonomi
- **Mikkel Berg-Nordli**, NIBR, OsloMet

Njukčamánu 2021:s geassádedje buohkat, ja dássázii eai leat nammaduvvon odđa miellahtut. Analiisajoavkku čállingoddedoaibma lea biddjojuvvon Sámi allaskuvlii. Prošeaktajođiheaddji lea Torunn Pettersen, gii lea virgáduvvon bealle virgái.

2. Sámeielain luohpat vuodđoskuvllas

Øystein A. Vangsnes, professora davviriikkalaš gielladiehtagis. UiT Norgga árkjalaš universitehta

Čoahkkáigeassu

Dán artihkkalis geahččat mánáid ahkejoavkku gaskamearálaš ovdáneami vuodđoskuvlla sámeielohppiin 1.–10.ceahkis áigodagas 2003–2011. Iskkadeapmi čájeha ahte leat hirbmat ollu sámeielohppit geat heitet sámeielohpahas. Birrasiid 20 proseanta vuosttašgielatohppiin, geat vuosttaš klássas álget sámeielain, heitet sámeiel 1-ohpahasain vuodđoskuvlla áigodagas, ja 30 proseanta nubbingielatohppiin heitet sámeiel 2, ja lagabui 40 proseanta ohppiin geat álget sámeiel 3 heitet sámeielohpahas. Guorahallan deattuha eanemusat davvisámeiela loguide, go dat leat dan mađe stuorrát ahte sáhtá oaidnit čielga minstara, muhto maiddá julevsámeiela ja lullisámeiela logut leat ovdanbukton ja digaštallon. Sámeielohpahas heitima gohčodan “sámeielain luohpat”, seamma ládje go dárogielagiin geain ođđadárogiella lea leamaš váldogiellan ja leat lonuhan ođđadárogielas girjedárogillii, mii lea gohčoduvvon “ođđadárogielain luohpat”. Guhkes áiggi geahčastagas lea čielggas ahte sámeielohpahas heitin ii leat buorre sámeiela boahteáigái ja ahte skuvlla rolla lea ealáskahtit sámeiela. Dan dihte livčče buorre jus iskkadeamit čájehivčče sivaiddan sámeiela heitimii, nu ahte boahte lávki livčče bidjat doaibmabijuid johtui maiguin unnida dan.

2.1 Álggahus

Lea oahpes ášši ahte ollu oahppit geain lea ođđadárogiella váldogiellan lonuhit girjedárogillii vuodđoskuvlla áigodagas. Muhtimat leat dan gohčodan “ođđadárogiela luohpamin” (Grepstad 2004, 2012, St.meld. nr. 35 2007–2008; geahča Wold 2019 oazzun dihte obbalaš gova), ja fáddá lea ožžo ollu fuomášumi, earret eará dutkiin, eiseválddiin ja giellapolitiikkalaš orgánain.

Sámeiela dáfus dáhpáhuvvá sullasaččat go skuvllas lonuhit giela mii unnimus adno gillii mii eanemus adno: Ollu oahppit geain lea sámeielohpahas heitet dainna vuodđoskuvlla áigodagas. Dan dihte gávdno maid “sámeielain luohpat” oahpahas, mii lea maid fáddá dán artihkkalis.

Skuvlajagi 2020/2021 ledje 2522 oahppi geain Norgga vuodđoskuvllain (1.–10. ceahkis) lei sámeielohpahas muhtin sámeielas, go geahččat oktan davvisámeiela, julevsámeiela ja lullisámeiela ja dan golbma oahpahasmodealla sámeiella 1, sámeiella 2 ja sámeiella 3. Dat boahá ovdán Oahpahasdirektoráhta Vuodđoskuvlla diehtujuohkinvuogádagas (dás duohko gohčoduvvo “GSI-diehtovuodđu (dárogillii GSI-database). Lohku lea lassánan skuvlajagis 2019/2020, namalassii 4,7 proseanttain jagis. Skuvlajagi 2018/2019 ledje 2394 sámeielohppi.

Tabealla 2.1 čájeha movt oahppit juohkásit cehkiid mielde dan golmma namuhuvvon skuvlajagis.

Tabealla 2.1 Sámegieloahpahusa oahppit juhkon cehkiid mielde skuvlajagiid 2018/2019, 2019/20 ja 2020/21.

Skuvlajahki vs. ceahkki	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	Oktiibuot
2018/19	231	279	296	307*	252	234	243	200	190	162	2394
2019/20	256	252	288*	285	284	235	220	227	185	177	2409
2020/21	262	296*	274	294	284	272	240	200	217	183	2522

Gáldu: Vuodđoskuvllaid diehtujuohkinvuogádat (GSI-diehtovuodđu dárogillii VIS-database).

*Ceahkki mas ledje eanemus oahppit dan skuvlajagis

Dán tabeallas sáhttit oaidnit mánja ášši. Vuosttažettiin oaidnit ahte buot jagiid leat eambbogat vuosttaš klássas go logát klássas geain lei sámegieloahpahus. Nubbi lea ahte buot jagiid lei stuorit ohppiidlohku nuppi ceahkis go vuosttaš ceahkis, ja 2018/19 lei stuorimus ohppiidlohku njealját ceahkis (307), mii oktiivástida 3. ja 2. cehkiin dan guokte čuovvovaš skuvlajagi (288 ja 296 oahppi).

Tabealla 2.1 logut eai mital goitge maidige das man oallugat álge vuosttaš ceahkkái dalle go logát klássat dien golmma jagis álge skuvlii. Ledje go sii eambbogat dalle, ja jus nu ledje man ollu eambo? Movt mánáid ahkejoavkkuid logut rivde dan logi jagis go sii vázze vuodđoskuvlla?

Veahá gal čájeha tabealla dieđuid daid mánáid ahkejoavkkuid birra, maid sáhtta buorebut oaidnit go leat iešguđetlágan ránes ivnniiguin merkejuvnon tabellii. Ovdamearkka dihte sáhttit oaidnit ahte dat 231 guđa jahkásačča geat álge sámegieloahpahusain vuosttaš ceahkis 2018/19, ledje 252 čieža jahkásačča nuppi ceahkis 2019/20 ja skuvlajagi 2020/21 ges ledje 274 gávccii jahkásačča goalmmát ceahkis. Sii gárte 44 eambo sámegieloahppi dan golmma jagis. Sullasaččat sáhttit oaidnit ahte dat 234 oahppi guđát ceahkis 2018/19 unno čihččet ceahkis 220 oahppái skuvlajagi 2019/20 ja 200 oahppái gávccát ceahkis 2020/21. Njealját ceahki rájes unno juohke ceahkis oahppit dan golmma skuvlajagis.

Dábálaččat go sámegielohppiid birra mitaluvvo ja digaštallo, de oaidnit jus ohppiidlohku leat lassánan dahje njiedjan daid ovddit skuvlajagiid obbalaš ohppiidloguid ektui. Dát artihkal lea dan dáfus earálágan go das lea ulbmil čájehit mánáid ahkejoavkkuid sámegielohppiid gaskamearálaš loguid movt dat rievddadit stuorit lohkomateriálas, mat leat juhkon sámegieloahpahusa iešguđetlágan modeallaide (sámegiella 1, 2 ja 3) ja dan golmma sámegiella ektui (davvisámegiella, julevsámegiella, lullisámegiella). Guorahallan čájeha ahte eai leat unnán oahppit geat heitet sámegieloahpahusain vuodđoskuvllas, mii mearkkaša ahte gávdno “sámegiel luohan” mánáid ja nuoraid gaskkas oahpahusas. Sávvamis sáhtta buorre duodašteapmi leat veahkin oazžut fáttá bures oidnosii sihke bargodoaimmaide ja eiseválddiide, vai boahte lánki livčče gávdnat čilgehusaid dasa ja beasaše bidjat doaibmabijuid johtui maiguin bisseha ahte oahppit heitet sámegieloahpahusain. Dás han lea sáhka sámegiella

boahhteáiggis. Dat mánát ja nuorat geat ohppet sámegiela, leat mávssolepmosat boahhteáiggi sámegiela geavaheamis ja giellaguoddimis, ja sii geat skuvllas ožžot formálalaš oahpu sámegielas, sii maid nagodit buorebut bisuhit ja hupmat giela rávisolmmožin.

Earret eará leat buot logut mat ovdanbuktojit dás vuollelis, vižžon almmolaš GSI-diehtovuodus maid Oahpahusdirektoráhtta lea ráhkadan. Guorahallan lea ráddjejuvvon vuodđoskuvlla loguide, ii ge gieđahala joatkkaskuvlla loguid. Fágalaš, praktihkalaš ja strategalaš ákkaid dihte lean ráddjen dainna lágiin. Vaikko vel livčče ge beroštahti guorahallat joatkkaskuvlla sámegielháa ohppiidlogu, de ii sáhte daid njuolga čatnat oktii vuodđoskuvlla loguiguin: muhtin nuorat vurdet dahje eai gerget joatkkaskuvlla, ja joatkkaskuvlla oahppit maid juohkásit iešguđetlágan surggiide, mat muhtin suorggit bistet guokte jagi ja earát fas golbma jagi. Nie juhkkojit dat mánáid ahkejoavkkut mat álgoálggus ledje, ja nu eai joatkke joatkkaskuvlalogut vuodđoskuvlaloguiguin maid logijagi áigodagas leat jotkkolaččat ovdanbukton. Mávssoleamos lea ahte mitalit skuvlamánáid ahkejoavkkuid loguid, ja ahte dat buoremuddui lea doarvái daid guovdilastit. Muhtin logut joatkkaskuvllas goitge biddjojit ovdán.

2.2 Duogáš

2.2.1 Sámi oahppoplánat ja sámegiella Norgga vuodđoskuvllas

Norgga vuodđoskuvllain lea oahppoplánaid mielde sámegiella oahpahuvvon vuosttaš ja nubbingiellan. Sámegiella nubbingielat oahppoplánas leat guovttelágan oahpahuslágideami, okta lea ohppiide geat juo ipmirdit sámegiela, ja nubbi ges ohppiide geat ipmirdit unnán dahje eai oba máhte ge sámegiella ovdalaččas. Dat goabbatlágan variánta sámegiella nubbingielat oahpahas gohčoduvvojit sámegiella 2 ja sámegiella 3, ja sámegiella 1 ges lea oahpahuslágideapmi mii lea oahppoplánas sámegiella vuosttašgiellan.

Buot ohppiin geain lea sámegiella 2 ja 3 lea dárogiella oahpahusgiellan eará fágain, ja sis lea maid deháleamos lohkan- ja čállinoahpahus dárogielas ja dárogillii. Ohppiin geain lea sámegiella 1 lea vuodđooahppu lohkamis ja čállimis sámegillii. Eanas oassi sámegiella 1 ohppiin lea dasa lassin sámegiella oahpahusgiellan, mii mearkkaša ahte eanas oahpahus eará fágain maid lea sámegillii. Skuvlajagi 2020/21 gustui dat 86,4 proseanta sámegiel 1 ohppiide. Dain eará sámegiella vuosttašgielatohppiin lei dárogiella oahpahusgiellan dain eará fágain go sámegielas. Dávkileabbo čilgehusa oahpahas mii lea sámegillii ja sámegielas Norgga skuvllain, sáhtta gávdnat Rasmussen (2015).

Okta mávssolaš erohus dain iešguđetlágan oahppoplánain lea diibmolohku. Álgovuolggalaččat galgá sámegiella 1 ohppiin leat vihtta diimmu sámegiella (fágan) vahkkui, sámegiella 2 ohppiin galgá leat guokte gitta golbma diimmu vahkkui, mii vuolga das makkár ceahkis lea, ja sámegiella 3 ohppiin galgá leat sámegiella guokte diimmu vahkkui. Kollektiivvalaš giellaseailluhan- ja ealáskahttima geahčastagas leat sámegiella 1 oahppit mávssoleamos resursat, danne go sis joavkun ovdána nannoseappo sámegielgelbbolašvuolta go dan guovtti eará joavkkus.

Dál oahpahuvo golmma sámegiela ja sámegillii Norgga skuvllain – davvisámegiela, julevsámegiela ja lullisámegiela –, ja buot sámegieloahpahuain leat oahppit geat oahpahuvojit sámegiel 1, 2 ja 3. Tabealla 2.2 čájeha movt oahppit leat juhkon dan golmma giela ja dan golmma oahpahu modeallas Norgga vuoddoskuvllain skuvlajagi 2020/21.

Tabealla 2.2 Ohppiidlohku geain lea sámegieloahpahu vuoddoskuvllas 2020/21 oktiibuot ja juhkon gielaide ja oahpahu modeallaide.

	Oktiibuot		Sámegiella 1		Sámegiella 2		Sámegiella 3	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Oktiibuot	2522	100	1011	100	834	100	677	100
Davvisámegiella	2308	91,5	943	93,3	728	87,3	637	94,1
Julevsámegiella	113	4,5	33	3,3	56	6,7	24	3,5
Lullisámegiella	101	4,0	35	3,4	50	6,0	16	2,4

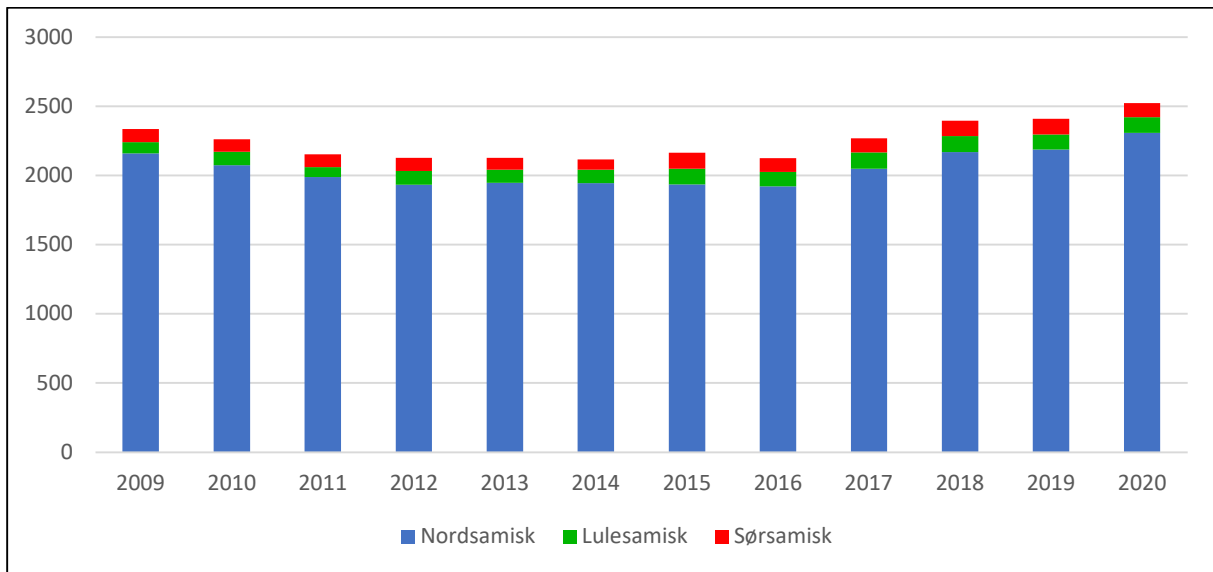
Davvisámegiella lea liige stuorimus dan golmma giela: 91,5 proseanta ohppiin oahpahuvojit dan sámegiela, ja vuosttašgielatohppiid gaskkas lei lohku 93,3 proseanta. Oktiibuot leat julev- ja lullisámegiela 6,7 proseanta ohppiin geain lea sámegiella 1, 12,7 proseanta ohppiin lei sámegiella 2 ja 5,9 proseanta ohppiin lei sámegiella 3. Relatiivvalaččat leat eambo julev- ja lullisámegielat oahppit go davvisámegielat oahppit, geain lea dat gievrat sámegiela nubbingielatoahpahu, muhto seammás leat unnit oahppit geain lea vuosttašgielatoahpahu.

Jus bidjá oktii loguid sámegiella 2 ja sámegiella 3, de dahket julev- ja lullisámegielatoahppit 9,7 proseanta.

2.2.2 Ohppiidlogorievddadeapmi vuoddoskuvllas 2009–2020

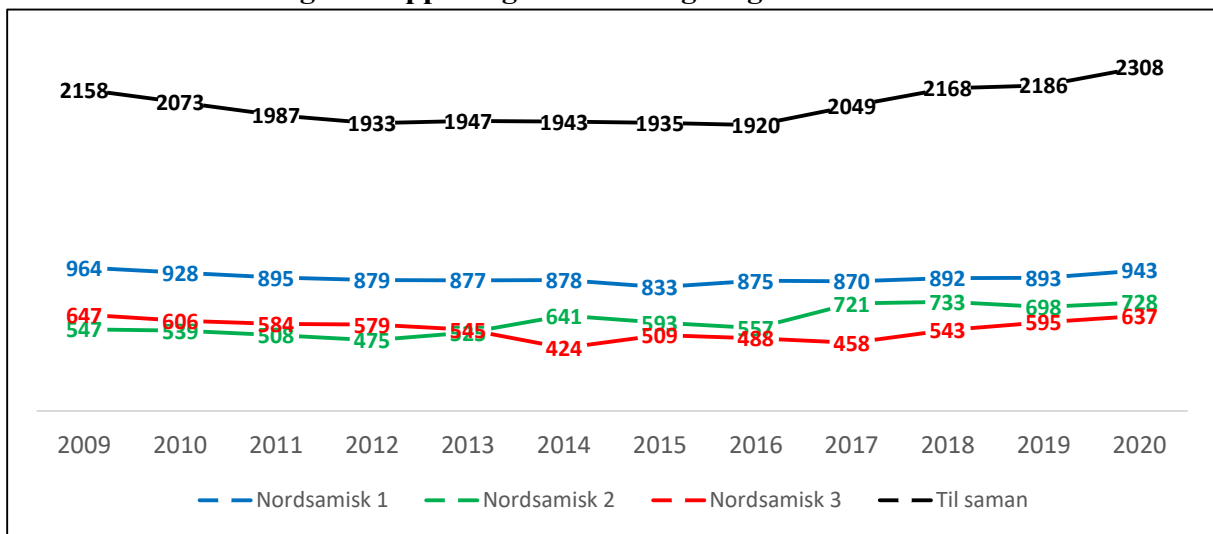
Nugo namuhuvvon álggahusas de ledje 2522 oahppi geain lei sámegieloahpahu skuvlajagi 2020/21, mii mearkaša ahte lohku lea lassánan 4,7 proseanttain ovddit jagi ektui. Dan guoktenuppelogi mañemus jagis lea ohppiidlohku 8 proseanttain lassánan, 2336 oahppis skuvlajagi 2009/10. Dat lea lassánan eambo go oktiibuot ohppiidlohku lea Norgga skuvllain dahkan: Dan seamma guoktenuppelohkái jagi áigodagas lea obbalaš ohppiidlohku Norgga skuvllain lassánan 3,2 proseanttain 615 927 oahppis 633 497 oahppái, ja eanemusat lea lassánan 2014 rájes ja das mañás. Go buohtastahtá dan sámegieloahpahuain, de njejai sámegiela ohppiidlohku álggus mii fas lassánii dan viđa guđa mañemus jagis. Sámegiela ohppiidlogu ovdáneapmi čájehuvvo govus 2.1.

Govus 2.1 Vuodđoskuvlla sámegiellohppiid obbalašlohku guoktenuppelogi jagi áigodagas 2009-2021

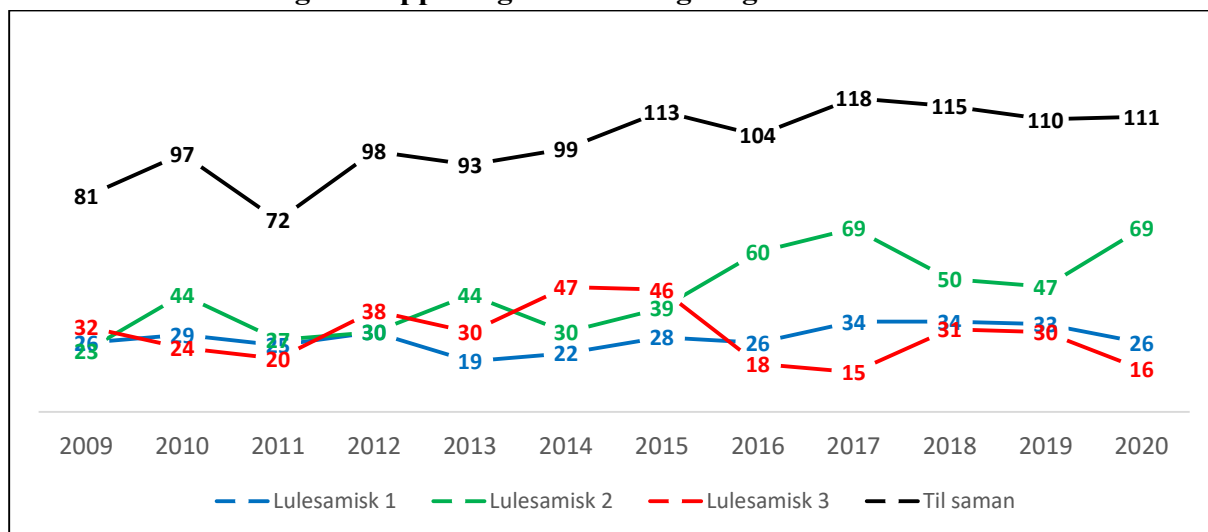
Govus 2.1 čájeha ahte davvisámegiela rievdamat váikkuhit eanemus obbalašlohkui. Go juohkit loguid juohke giela oahppoplánaid mielde, de oaidnit davvisámegiela dáfus ahte sámegiella 2 lea áidna ohppiidoavku mas lea nettolassáneapmi dan áigodagas. Dat čájehuvvo govus 2.2.

Govus 2.2 Davvisámegiela ohppiidlogu rievdan áigodagas 2009–2020

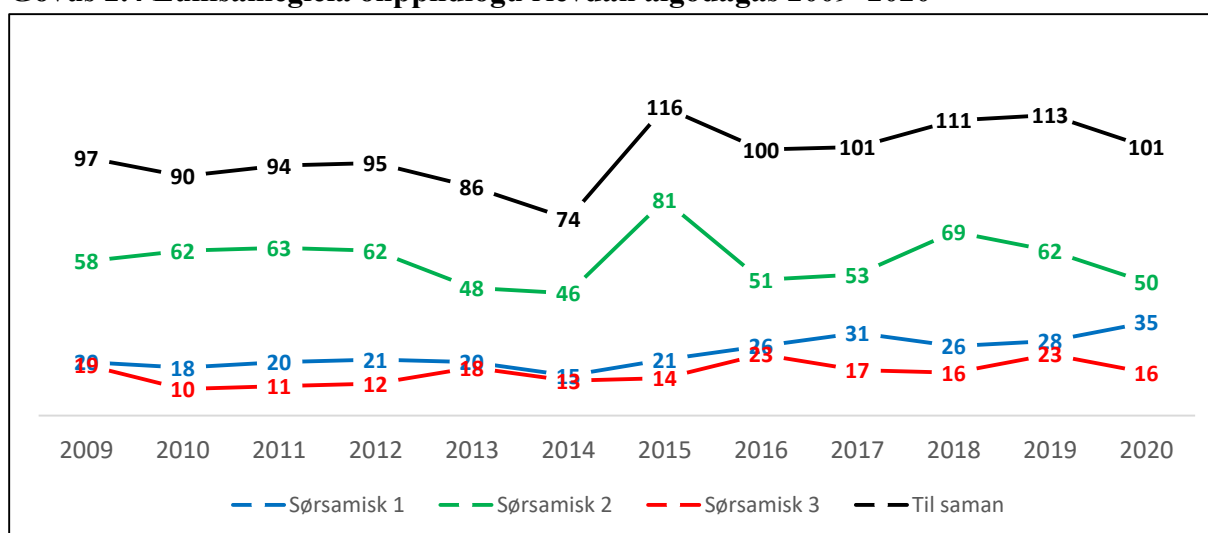

Sullasaš ovdáneapmi julevsámegielas ja lullisámegielas čájehuvvo govvosiin 2.3 ja 2.4.

Govus 2.3 Julevsámegiela ohppiidlogu rievdan áigodagas 2009–2020

Govus 2.4 Lullisámegiela ohppiidlogu rievdan áigodagas 2009–2020

Julevsámegiela ja lullisámegiela logut leat smávvat, muhto mii oaidnit ahte julevsámegielas lassánii sámegiella 2 joavku, seammás go lullisámegiela sámegiella 1 joavku lassánii áigodagas. Sihke julev- ja lullisámegielas lea eanas ohppiin sámegiella 2, muhto lea mearkkašan veara ahte julevsámegielas rievddai dat 2016 go lassánedje sámegiella 2 oahppit ja sámegiella 3 ohppiidlohku fas njejjai. Lullisámegielas oaidnit ahte 2015 lassánedje sámegiella 2 oahppit, mii fas 2016 unnui measta seamma fáhkka, muhto obbalašlohku buot oahpahusmodeallain lassánii ovttain goalmmmádasosiin, 74 oahppis 2014 gitta 100 oahppái 2016.

2.2.3 Oanehaččat ohppiidlogu rievdamis joatkkaskuvllas áigodagas 2013–2020

Joatkkaskuvlla ohppiidlohku sámegeiela ii leat oassin dán artihkkala guorahallamis. Goitge geahččat muhtin obbalaš loguid vai oažžut veahá obbalaš gova.

Oahpahusdirektoráhtta almmuha statistihka joatkkaskuvlla fágaválljemiidda neahttasiiddus Joatkkaskuvlla fágaválljen (Fagvalg i videregående skole) (geahča gáldolistu). Statistihkka mii álgá skuvlajagi 2013/2014, sisttisdoallá maid sámegeiela válljema vuosttaš- dahje nubbingiellan, mat leat dat guokte oahppoplána mat gustojit joatkkaskuvlii. Tabealla 2.3 čájeha obbalaš loguid buot oahpposurggiide ja ceškiide, mat leat juhkkon dan golmma sámegilli main oahpahuvo.

Tabealla 2.3 Sámegeioahpaha ohppiidlohku joatkkaskuvllas áigodagas 2013–2020

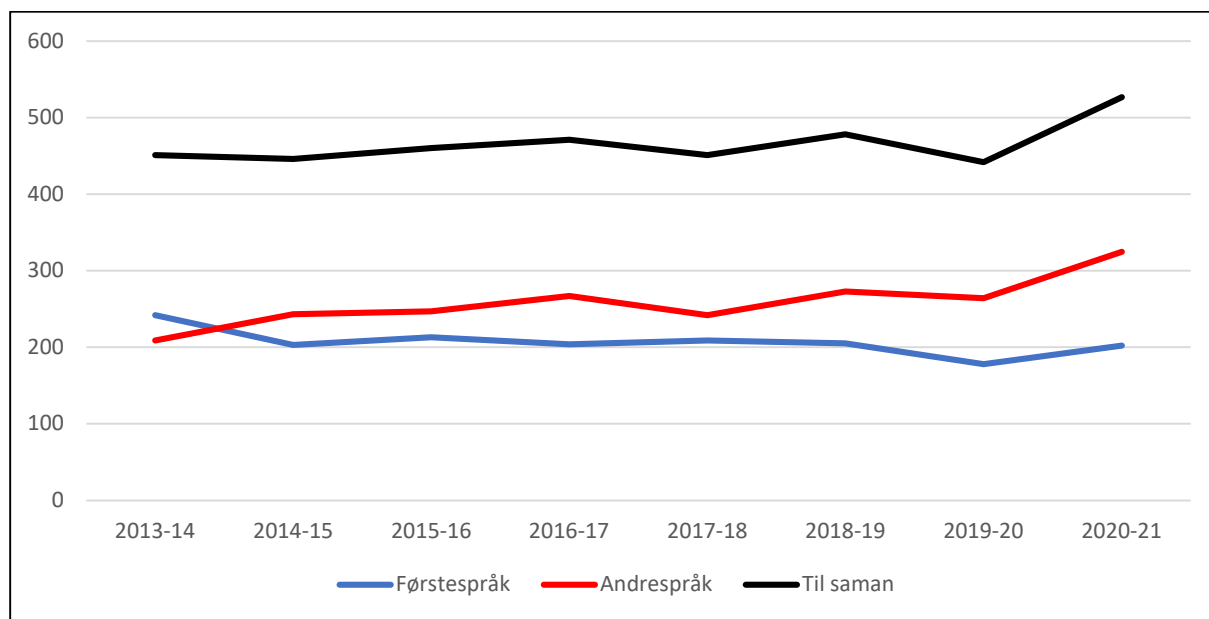
Skuvlajahki (čakčalohkanbádji)	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Sámegeiela vuosttašgiellan	242	203	213	204	209	205	178	202
Davvisámegeiela	226	192	205	200	205	200	174	195
Julevsámegeiela	11	7	3	1	1			1
Lullisámegeiela	5	4	5	3	3	5	4	6
Sámegeiela nubbingiellan	209	243	247	267	242	273	264	325
Davvisámegeiela	183	215	225	238	219	248	243	285
Julevsámegeiela	10	13	8	16	7	14	15	18
Lullisámegeiela	16	15	14	14	16	11	6	23
Oktiibuot	451	446	460	471	451	478	442	527

Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta

Tabeallas sáhttit rehkenastit ahte skuvlajagi 2020/21 ledje julev- ja lullisámegeiela oktiibuot 3,5 proseanta vuosttašgielatoahppit ja 12,6 proseanta nubbingielatoahppit. Badjelis sáhttit oaidnit ahte sullasaš logut vuodđoskuvllas ledje 6,7 proseanta sámegeiel 1, ja 12,7 proseanta sámegeiel 2 ja 5,9 proseanta sámegeiel 3. Oktiibuot dahke sámegeiela 2 ja sámegeiela 3 julev- ja lullisámegeielohppiin 9,7 proseanta ohppiin. Eará sániiguin dadjat lea vuosttašgielagiid oassi dan guovtti unnimus sámegeiela beali stuorit joatkkaskuvllas go vuodđoskuvllas. Nubbingielatohppiin ii stuoro gal beliin dat lohku.

Govus 2.5 čájeha gráfalaččat movt sámegeiela ohppiidlohku rievddada vuosttaš- ja nubbingielain, ja dat lea heivehuvvon tabealla 2.3 vuodul.

Govus 2.5 Sámegeieloahpahusa ohppiidlogu ovdáneapmi joatkkaskuvllas áigodagas 2013–2020

Lea dáhpáhuvván nettonjiedjan vuosttašgielatohppiidlogus ja nettolassáneapmi nubbingielatohppiidlogus. 2019/20 rájes 2020/21 rádjái lea lohku hirmmadit lassánan 442 oahppis 527 oahppái. Sámegeiela nubbingiellan lea eanemusat lassánan. Sámegeiela vuosttašgiellan lea lohku seamma dásis go lei 2018/19 maŋŋil go lei leamaš njiedjan 2019/20.

2.3 Ohppiidlogu ovdáneapmi mánáid ahkejoavkkuid mielde

2.3.1 Metoda ja välljen

Maŋŋil go leat geahčadan obbalaš ohppiidlogu ovdáneami, de sáhttit dál joatkit ja geahččat lagabui movt vuodđoskuvlla mánáid ahkejoavkkut rievddadit. GIS-diehtovuodus sáhtta viežžat ohppiidlogu mat leat juhkkon ceahkiid, oahppoplánaid ja giela mielde juohke skuvlajahká. Diehtovuodus ii gávdno makkár ge funkšuvdna mii automáhtalaččat sáhtta rehkenastit gaskamearálaš ohppiidlogu juohke ceahkis vuodđoskuvllas muhtin dihto áigodagas. Dan dihte ferte manuálalaččat rehkenastit, maid dahká go viežžá loguid juohke skuvlajagis muhtin dihto áigodagas ja buohtastahtta loguid juohke ahkejoavkkuin, vai sáhtta rehkenastit gaskamearálaš logu juohke ceahkkái dan välljejuvvon áigodagas. Dan sadjái go geahččat skuvlajagi, de geahččá baicca mánáid ahkejoavkku, ja čájehan dihte dan vuogi de sáhtta tabealla 2.1 loguid ordnet nugo lea čájehuvvon tabealla 2.4.

Tabealla 2.4 Vuodđoskuvlla sámegieloahpahusa oahppit ordnejuvvon mánáid ahkejoavkkuid mielde dan golmma skuvlajagis 2018–2021

	20–21	19–20	18–19	17–18	16–17	15–16	14–15	13–14	12–13	11–12	10–11	09–10
1.	262	256	231									
2.		296	252	279								
3.			274	288	296							
4.				294	285	307						
5.					284	284	252					
6.						272	235	234				
7.							240	220	243			
8.								200	227	200		
9.									217	185	190	
10.										183	177	162

Dán tabeallas lea diehtovuodđu jorgaluvvon nu ahte juohke vuosttaš ceahkki lea ordnejuvvon doarrás dan vealu ráiddu mielde, seammás go dat maŋŋil boahtá ceahkiid mielde ceakko ráidduš, muhto lea justerejuvvon nu ahte juohke ahkejoavku boahtá seamma ceakkočuoldagii: Nuppi ceahki mánát geat leat 19–20 vuolde leat maid ovdamearkka dihte seamma joavkkus go vuosttaš ceahki mánát, ja 14–15 vuolde gávdnat viđát, guđat ja čihččet ceahki mánáid, geat buohkat leat dan seamma joavkkus, muhto iešguđet skuvlajagis.

Maŋŋil go ohppiidlogut leat ordnejuvvon mánáid ahkejoavkkuid mielde, ovdalii go skuvlajagi mielde, de lea álki rehkenastit gaskamearálaš loguid ceahkis ceahkkái ovdamearkka dihte rehkjetárkaprogrammain. Dain guoros ruvttuin mat leat sevnjnodahtton olgeš bealde tabeallas 2.4, daidda gávdnojit logut diehtovuodus, seammás go dain guoros vilges ruvttuin olgeš bealde eai leat, dan dihte geassemánu 2021 eai leat vuos leamaš oahppit: Vuosttaš klássa mánát 2020/21 leat nuppi klássas 2021/22, goalmmát klássa 2022/23 jna. Dat mearkkaša ahte mii sáhttit rehkenastit gaskamearálaš logu buot logi vuodđoskuvlaceahkis, dušše dain ahkejoavkkuin geat álge skuvlii 2011 ja ovdal, ja nu sáhttit oaidnit movt mánáid ahkejoavkkut lohku rievddada skuvlavázzima áigodagas.

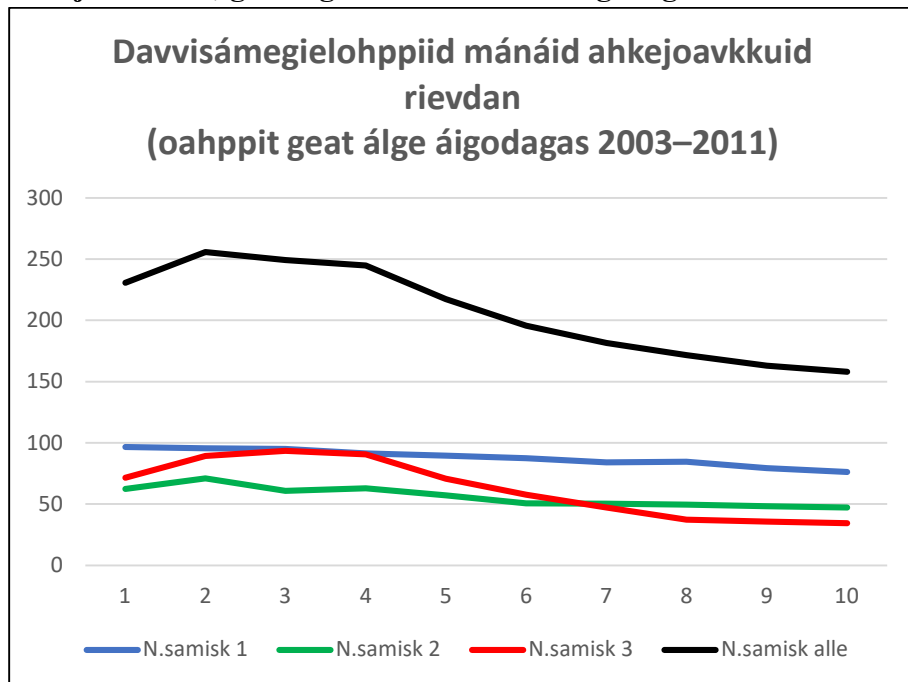
Guorahallamis deattuhuvvo earenoamážiid davvisámegiella, go das leat doarvái stuora logut vai oažžut ovdán čielga obbalaš gova, muhto maiddá julevsámegiela ja lullisámegiela logut čájehuvvojit. Dasa lassin galgá Finnmárkku ja Romssa dilli buohtastahttot, dan dihte go sáhttá leat beroštahtti oaidnit jus lea erohus orrut sámegiela váldoguovlluin vai ii.

2.3.2 Davvisámegiella

Guorahallamii lean välljen mánáid ahkejoavkkuid geat álge vuosttaš ceahkkái áigodagas 2003–2011. Dat šaddet oktiibuot ovcci ahkejoavkku mánáin. Davvisámegiela ohppiidlohku lea juhkkon oahppoplánaid mielde ja ovdanbohtá tabeallain 2.5–2.7. Dan rájes go sámegiella 3 (variántan sámegiela nubbingiellan oahppoplánas) álggahuvvui 2006, de lea gaskamearálaš oassi 1.–3. ceahki ohppiin välljen dan. Govus 2.6 addá gráfalaš čoahkkáigeasu tabeallaloguin

ja čájeha maid obbalaš ovdáneami buot dan golmma oahpahusmodeallas. Čájehan álggos govvosa, dasto loguid.

Govus 2.6 Gaskamearálaš sturrodát ja ovdáneapmi davvisámegielaohppiid ahkejoavkkuin, geat álge vuosttaš klássi áigodagas 2003–2011

Tabealla 2.5 Davvisámegiela 1 ohppiidlogu ahkejoavkkut geat álge áigodagas 2003–2011. Juohke ahkejoavku lea ordnejuvvon ceakkočuoldagiidda dan mielde makkár jagi leat álgán ja daid sturrodagat 1. gitta 10.ceahkkái.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Gask.mear.
1.	93	94	92	124	94	101	85	91	96	96,7
2.	100	89	94	128	91	99	82	88	88	95,4
3.	94	94	100	129	92	96	72	85	93	95,0
4.	93	86	101	110	89	96	72	83	92	91,3
5.	91	88	104	105	86	86	81	83	82	89,6
6.	90	88	93	105	85	86	74	78	87	87,3
7.	87	88	89	102	83	86	67	77	78	84,1
8.	89	84	89	99	83	76	74	77	91	84,7
9.	85	77	85	87	66	82	73	80	78	79,2
10.	85	72	83	90	68	74	68	71	75	76,2

Tabealla 2.6 Davvisámegiela 2 ohppiidlogu ahkejoavkkut geat álge áigodagas 2003–2011. Juohke ahkejoavku lea ordnejuvvon ceakkočuoldagiidda dan mielde makkár jagi leat álgán ja daid sturrodagat 1. gitta 10.ceahkkái.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Gask.mear.
1.	82	85	86	57	53	48	43	51	57	62,4
2.	87	112	72	68	60	66	56	63	56	71,1
3.	93	72	56	65	53	54	55	46	52	60,7
4.	83	57	62	63	65	66	51	50	68	62,8
5.	50	68	69	56	39	48	48	70	66	57,1
6.	48	51	49	58	44	50	55	49	51	50,6
7.	47	44	45	53	58	61	36	40	68	50,2
8.	56	32	52	66	43	49	43	51	53	49,4
9.	44	42	53	74	49	37	42	43	49	48,1
10.	39	42	57	59	44	45	47	42	50	47,2

Tabell 2.7 Davvisámegiela 1 ohppiidlogu ahkejoavkkut geat álge áigodagas 2003–2011. Juohke ahkejoavku lea ordnejuvvon ceakkočuoldagiidda dan mielde makkár jagi leat álgán ja sturrodagaid mielde 1. gitta 10.ceahkkái.

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	Gask.mear.
1.	–	–	–	99	67	88	58	64	53	71,5
2.	–	–	119	101	112	90	63	67	73	89,3
3.	–	120	125	114	93	81	62	78	76	93,6
4.	132	120	115	106	89	74	55	76	48	90,6
5.	111	95	61	81	76	78	45	37	52	70,7
6.	79	66	69	70	62	63	35	42	33	57,7
7.	58	55	63	60	42	39	42	34	32	47,2
8.	36	55	41	34	31	36	30	37	36	37,3
9.	31	45	39	27	28	37	32	42	40	35,7
10.	32	38	28	38	21	38	33	42	41	34,6

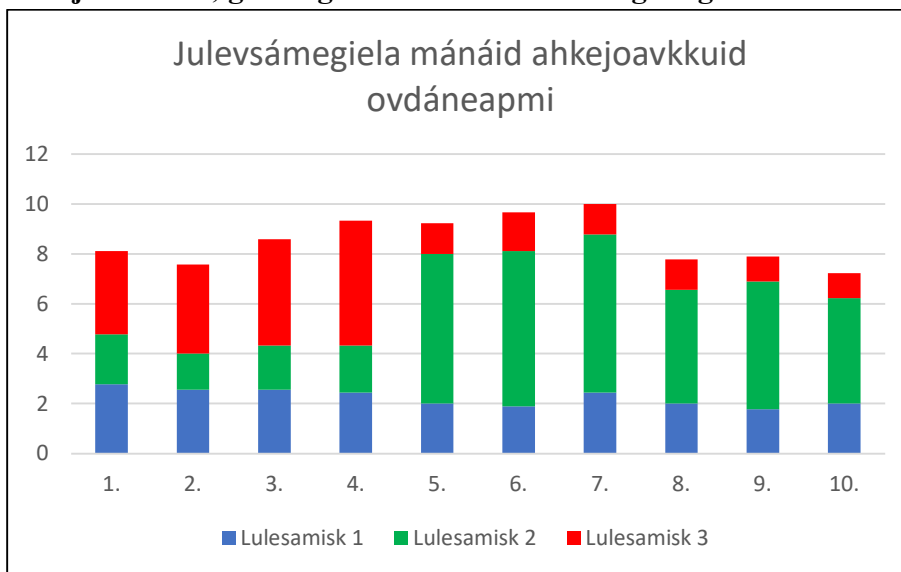
Nugo logut ja govvosat čájehit, de gaskamearálaččat heite oahppit sámegieloahpahasas juohke joavkkus dan ovcci mánnábeassádagas. Davvisámegiela 1 heite oahppit oalle jeavddalaččat bajimusas vuosttaš ceahkis gitta vuolemussii logádis. Veahá lassána čihččet gitta gávccát ceahkkái, namalassii dalle go oahppit sirdet mánáidskuvllas nuoraidskuvlii (gaskamearálaččat 84,1 oahppis 84,7 oahppái). Davvisámegiella 2 ja 3 leat bajimusas 2. ja 3. ceahkis ja dasto heitet davvisámegiella 2 oahppit jeavddalaččat, ja vel eambo davvisámegiella 3 gitta 8.ceahki rádjái, dassá go de geavli šaddá dássedin.

Heaitima sáhtta čájehit go loguid rehkenastá proseantan juogo vuosttaš ceahki ohppiidlogus dahje dan ceahkis mas lea stuorimus ohppiidlohku. Davvisámegiella 1 lea bajimusas vuosttaš ceahkis, ja heitin lea 20,4 proseanta goappašagain (gaskamearálaččat njiedjá 96,7 oahppis 76,2 oahppái). Davvisámegiella 2 oahppit heitet vuosttaš gitta logát ceahkkái 24.4 proseanttain, muhto go rehkenastá bajimusas nuppi ceahkis gitta vuolimussii logát ceahkis, de lea lohku 33,6 proseanta. Davvisámegiella 3 oahppit heitet vuosttaš gitta logát ceahkkái 51,7 proseanta ja bajimusas goalmát ceahkis logát ceahki vuolimussii lea 63,1 proseanta njiedjan. Go buot golbma oahppoplána geahččan oktan, de heitet oahppit sámegielain 31,5 proseanta vuosttaš gitta logát ceahki rádjái ja 38,2 proseanta bajimusas vuolimussii.

2.3.3 Julevsámegiella ja lullisámegiella

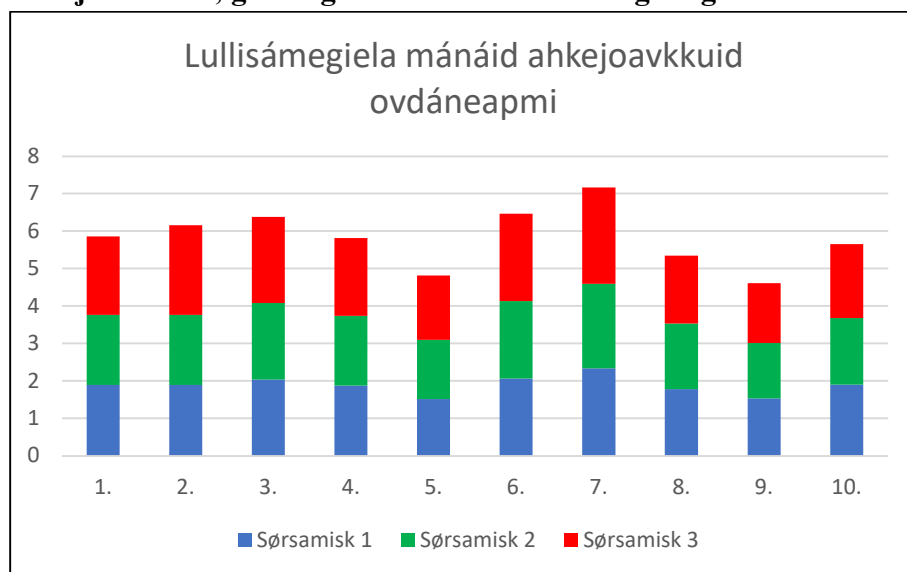
Julevsámegiella ja lullisámegiella logut leat hui smávvát, ja jus dušše okta oahppi heaitá dahje álgá, de dovdo dat gaskamearálaš lohku mánáid ahkejoavkku ovdáneamis. Čájehan goitge listu dain ohppiidjoavkkuin seamma áigodagas go badjelis lean dahkan (mánáid ahkejoavkkut geat álge skuvlii áigodagas gaskal 2003 ja 2011). Persovdnasuodjaleami dihte ii čájehuvvo juohke jagi ja juohke ceahki vuodđologuid, nugo davvisámegielas.¹ Čuoldadiagrammat govvosat 2.8 ja 2.9 čájehit movt gaskamearálaš ohppiidlohku juohkása dan golmma oahppoplánii ceahkiid mielde skuvlavázzima áigodagas.

Govus 2.8 Gaskamearálaš sturrodat ja ovdáneapmi julevsámegielatohppiid ahkejoavkkuin, geat álge vuosttaš ceahkkái áigodagas 2003–2011

¹ Vaikko vel GSI-diehtovuodu logut leat almmolaččat, de leat dát guoskevaš birrásat smávvát, ja jus veahá ge dovdá daid, de lea vejolaš identifiseret ovttaskasolbmuid. Dakkár almmuheapmi go dá lea boadášii loktet loguid eará ja eambo eksplisihhta vuogi mielde, ja nugo dál leat dieđut diehtovuodus, de gáibida dat ahte aktiivvalaččat viežžá dieđuid doppe.

Govus 2.9 Gaskamearálaš sturrodat ja ovdáneapmi lullisámegielaohppiid ahkejoavkkuin, geat álge vuosttaš ceahkkái áigodagas 2003–2011

Julevsámegielaš rievddada obbalaš lohku mánáid ahkejoavkkuin buot golmma oahppoplánas gaskamearálaččat 8 gitta 10 oahppái ja lullisámegielaš fas gaskamearálaččat 5,9 gitta 7,2 oahppái.

Julevsámegielaš oaidnit ahte sámegiela 2 oahppit lassánit viđát ceahki rájes, seammás go sámegiella 3 ohppiidlohku njiedjá. Nuoraidskuvlla obbalašloguid njiedjan orru julevsámegielaš guokame earenoamážiid sámegiella 2 ohppiide. Go obbalašlohku lea unni, de sáhtá jáhkkit ahte sihke dat fáhkka juohkáseapmi gaskal sámegiela 2 ja sámegiela 3 viđat ceahkis ja go sámegiella 2 nu čielgasit njiedjá gávccát ceahkis, ahte dat boahtá spesifihkka ja báikkálaš dilálašvuodain, mat fas sáhttet vuolgat das jus ovdamearkka dihte oahpahusa leat rievddadan dahje juoga nu ain.

Maiddá julev- ja lullisámegielaš sáhtá lohkat ahte sámegieloahpahas heitet oahppit, muhto dat orru unnit go davvisámegielaš. Dan gaskamearálaš gávccai oahppis geat álge julevsámegieloahpahasain vuosttaš ceahkkái áigodagas gaskal 2003 ja 2011, sis sáhtá dušše okta oahppi heitan go gerge nuoraidskuvllas. Lullisámegielaš, mas gaskamearálaččat eai leat ollásii guhitta oahppi geat álget sámegieloahpahasain vuosttaš ceahkis (5,9), leat measta liikka oallugat geat gerget dainna nuoraidskuvllas (5,7). Jus rehkenastit bajimusas čihččet ceahkis, de heitet golmmas logi oahppis julevsámegielaš ja lullisámegielaš ges measta golmmas njealjenuppelogi oahppis. Jus geahččet vuosttašgielaohppiid, de njiedjá julevsámegielaš gaskamearálaččat 2,8 oahppis vuosttaš ceahkis 2,0 oahppái logádis, mii njiedjá eambo (29 %) go davvisámegielaš (20,4 %). Lullisámegielaš bissu lohku dássedin váile guvttiin ohppiin (1,9).

2.3.4 Finnmárku Romssa ektui

Birrasiid 90 proseanta buot vuodđoskuvllaohppiin geain lea davvisámegieloahpahas, orru juogo Romssas dahje Finnmárkkus. Mañemus skuvlajagi ovdal go fylkkat časkoje oktii – 2019

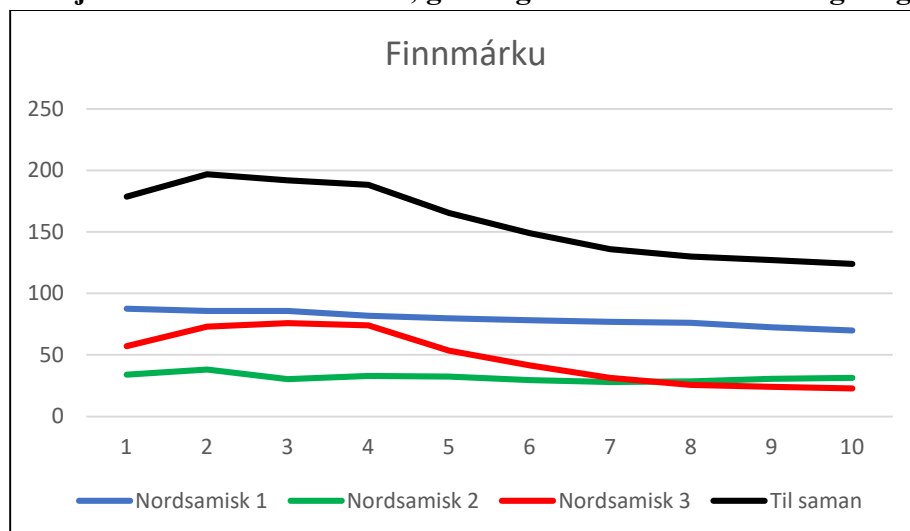
– 2020 – de ledje Finnmárkkus 65,2 proseanta ohppiin (1425 oahppi 2186 oahppis), ja Romssas fas 25,8 proseanta (sullii 563 oahppi 2186 oahppis).

Vaikko goappaš dain ovdalaš fylkkain leat suohkanat mat gullet sámegiela hálddašanguvlui, de lea dušše Sis-Finnmárkkus gos leat báikkálašservodagat gos davvisámegiella lea ain servodatguoddi giella, ja gos eanas oassi ohppiin lea sámegieloahpahus skuvllas. Buot sámi suohkaniin Romssas lea eanas dárogiella mii lea servodatguoddi giella báikkálašservodagain. Danne sáhtta leat beroštahtti buohtastahttit dilálašvuoda Finnmárkkus ja Romssas, vai oaidnit jus leat makkár ge erohusat ohppiidlogu ovdáneamis, maid vejolaččat sáhtta čatnat sámi guovddáš guovlluide.

Vaikko davvisámegieloahppit Romssas leat okta njealjádas oassi riikadási loguin, de leat statistihkas muhtin ovttahttimat mánáid ahkejoavkkuin, gielas ja skuvlajagi dáfus main leat vihtta dahje unnit oahppit. Persovdnasuodjaleami dihte ii sáhte viežžat loguid sámegiela ohppiin Romssas GSI-diehtovuodus.² Skábmamánu 2020 sáddejuvvui munnje listu skuvlaloguin áigodagas 2003/04–2019/20, namalassii dan maŋemus skuvlajagis go Romsa ja Finnmárku vel leigga sierra fylkan. Dan listtus ledje buot ohppiidjoavkkut main ledje vihtta dahje unnit oahppi merkejuvvon čuoggáiguin, nu ahte dat duohta lohku lea merkejuvvon *. Iežan rehkenastimiin lean čuokkis ruvttuide bidjan 4, mii dahká ahte obbalaš logut eai leat nu dárkilat, muhto goitge eai váikkut dat dan obbalašgovvii.

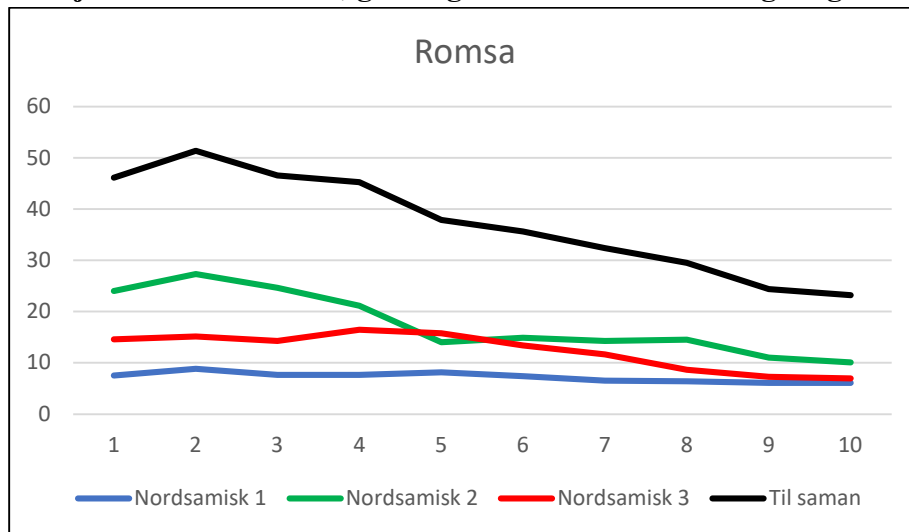
Govus 2.10 čájeha movt ohppiidlohku mánáid ahkejoavkkuid mielde ovdána dan gávccii jagi ahkejoavkkuin geat álge skuvlii Finnmárkkus áigodagas 2003–2010, ja govus 2.11 ges čájeha dan seamma Romssas.

Govus 2.10 Gaskamearálaš sturrodat ja ovdáneapmi davvisámegielaohppiid ahkejoavkkuin Finnmárkkus, geat álge vuosttaš ceahkkái áigodagas 2003–2010

² Dán oktavuodas lea Oahpahusdirektoráhtta mii háliida čiehkát loguid go báikki (suohkan, fylka) ja vuollegis ohppiidlohku dihte sáhtta álkít vejolaččat identifiseret ovttaskas ohppiid.

Figur 2.11 Gaskamearálaš sturrodat ja ovdáneapmi davvisámegielaohppiid ahkejoavkkuin Romssas, geat álge vuosttaš ceahkkái áigodagas 2003–2010

Finnmárkkus ledje birrasiid njealje geardde eambo oahppit geain lei sámegielaohpahus go Romssas: Ledje gaskamearálaččat sullii 200 oahppi nuppi ceahkis Finnmárkkus, ja Romssas fas sullii 50 oahppi. Ii leat vuordemeahtun ahte Finnmárkku minstar sulastahtá minstara mii lea miehtá riikka oktiibuot (gč. govus 2.6), muhto sáhttit maid oaidnit ahte sámegiela 2 logut bissot dássedin sihke riikaviidosaččat ja nu maid Romssas. Go riikaviidosaččat njeijai davvisámegiella 2 ohppiidlohku 35,8 proseanttain bajimusas nuppi ceahkis vuolimussii logat ceahkis (gč. badjelis), de lea lohku olles 63 proseanta Romssas (gaskamearálaččat 27,4 oahppis 10,1 oahppái), muhto 17,7 proseanta Finnmárkkus (gaskamearálaččat 38,1 oahppis 31,4 oahppái). Go sámegiela 2 heaitima rehkenastá 1. ceahkis 10. ceahkkái Finnmárkkus, de lea lohku 7,7 proseanta (gaskamearálaččat 34 oahppis 31,4 oahppái). Riikaviidosaš sámegiella 2 ohppiid heaitin váikkuha ollu lohku go suohkaniin Romssas heitet, ja oaidnit čielgasit ahte lohku njiedjá gitta viđat ceahki rádjái ovdal go geavli šaddá dássedin.

Muđui oaidnit ahte sámegiella 1 oahppit leat eanetlogus Finnmárkkus, ja unnitlogus Romssas. Goappaš guovlluin leat obbalaččat eanemus oahppit nuppi ceahkis, ja Romssas gusto dat sihke davvisámegiella 1 ja davvisámegiella 2, seammás go sámegiella 3 lea eanemus njealját ceahkis. Finnmárkkus leat eanemus davvisámegiella 1 oahppit vuosttaš ceahkis ja eanemus davvisámegiella 2 oahppit nuppi ceahkis. Davvisámegiella 3 lassána sakka nuppi ceahkis ja joatká goalmmát ceahkkái dassá go njealját ceahkis fas veahá njiedjá, dassá go čielgasit njiedjá gaskadásis gitta nuoraidskuvlii. Njiedjan sáhtta boahit das go sámegiela hálddašanguovllus Finnmárkkus lea muhtin suohkaniin geatnegahtton sámegielaohpahus, muhto dat lea dušše 1. ceahkis gitta 4. ceahkkái. Dan maŋŋil välljejit dávjá váhnemat ja/dahje oahppit eret sámegiela fágan.

Obbalaččat sáhttit dadjat ahte Finnmárkkus leat oalle dássedis logut davvisámegiela 1 ja 2, ja birrasiid bealli ohppiin leat vuosttašgielatoahppit. Romssas lea dušše juohke viđat oahppi smávvdásis geat leat vuosttašgielagat, ja mii oaidnit ahte sámegiella 2 ohppiidlohku hirbmat ollu njiedjá vuodđoskuvla áigodagas. Dakkár erohusat gaskal Finnmárkku ja Romssa leat hui

beroštahtti ja hui mávssolaččat jus galgat ipmirdit gos ja movt berre buoridit dili vai sámegieloahpahas eai heaitte nu oallugat.

2.4 Dulkon, čilgen ja eambo dárbu diehtit

2.4.1 Oanehis čoahkkáigeassu

Dan maid leat oaidnán ovdalis, lea ahte juohke vidát oahppi (20,4 %) gii álgá davvisámegielain vuosttašgiellan vuosttaš ceahkis, heaitá dainna muhtomin vuodđoskuvlaáigodagas. Jáhkkinis muhtumat dain – ja áinnas eanetlohku – jotket sámegieloahpahasain sámegiella nubbingielagiid oahppoplánain, muhto sis boahá dároggiella goitge leat dat deháleamos giellan sihke lohkan- ja čállingelbbolašvuhtii ja maid eará oahppamii. Obbalaš lohku sámegieloahpahas heaitimis buot dan golmma oahppoplánas čájeha ahte eambo go juohke goalmát oahppi (38,2 %) gii álgá davvisámegieloahpahasain skuvlaagis, heaitá dainna oalát ovdal go geargá vuodđoskuvllain.

Nubbi mii lea mearkkašan veara lea ahte alimus ohppiidlohku davvisámegiela 2 ja 3 lea easka nuppi ja goalmát ceahkis. Dan ii sáhte čilget dainna ahte davvisámegiela 1 oahppit álget dainna oahpahasain, go juo leat ollu unnit vuosttašgielat oahppit geat heitet dan guovtti vuosttaš jagis, go oahppit geat álget sámegiela nubbingielat oahpuin. Jáhkehahti čilgehus dása sáhtá leat ahte njuolgut váilu diehtu ja diehtujuohkin sámegieloahpahas vuoigatvuođaid ja fálddagaid birra, nugo Riikarevišuvdna lea cuiggodan iežaset raporttas 2019 sámi ohppiid vuoigatvuođa birra ahte beassat oahpahuuvot sámegiela ja sámegillii (Riikarevišuvdna 2019–2020). Nugo oinniimet 2.3.2 oasis, de lea nie bajimusas maiddá Romssas.

2.4.2 Ođđadároggielaluohan ja sámegielaaluohan

Ođđadároggielaluohan oahpahas lea leamaš fáddán mánngga iešguđetlágan guorahallamis, earret eará mánngga válde- ja masterbargguin (gč. Wold 2019 oazžun dihte obbalašgova). Go váldogiellan lonuha ođđadároggiela girjedárogillii lea mitaluvvon mánngga dehálaš almmolaš dokumeanttain, earret eará St.died. nr. 35 (2007–2008), raporttas *Språk i Norge – kultur og infrastruktur* (sámegillii *Giella Norggas – kultuvra ja infrastruktur*) 2018 (Språkrådet 2018), ja dat lea maiddá fáddán stuoradiggeproposišuvnnas mii lei vuodđun dan ođđa giellaláhkii mii mearriduvvu Stuaradikkis cuonomanus 2021 (Prop. 108 L 2019–2020).

Ođđadároggielaluohpama birra digaštallamis daddjo dávjá ahte lea geográfalaš rádjeguovlu ođđadárogillii, mii vuodđuduvvo dasa ahte ođđadároggielas lea váldoguovlu Vestlánddas, mii dál lea Vestlándda fylka ja maid Sunnmøre. Rádjeguovlu leat guovllut main ráđji lea váldoguovllus davás, nuorttas ja lulás, ja lea earenoamážit rádjeguovllus gos oahppit hirmmadit lonuhit giela. Wold (2019) lea čoahkkáigeassán gávdnosiid mánngga ovttaskas giellamolsun guorahallamis ođđadároggiela rádjeguovllus. Guorahallama bokte, mii lea vuodđuduvvon sosiologa ja antropologa Pierre Bourdieu guovddáš doahpagaidda *doxa ja habitus*, maiguin konkludere ahte leat ásahuvvon mánnga “duohtavuođa” ođđadároggiela birra skuvlajiellan, mii

ii leat ovdamunnin gillii: “Ođđadárogiella gullá dakkárii mii lea eahpedábálaš, boares áigásaš, boanddaide gullii ja noađđin, mii dasa lassin gehččo ahte ii leat nu mávssolaš ja lea váttis. Go galgá válljet giela mii guoddá dakkár symbolalaš sisdoalu, mii lea váttis, de sáhtá čilget manne máŋggas válljejit dan eret” (Wold 2019: 96).

Man muddui sáme giela heaitin oahpahas lea seamma go daid maid gávdnat ođđadárogielas, bissu rabas gažaldahkan. Vaikko vel lea ágga vuordit dakkár ovttaláganvuodaid, de leat goitge muhtin struktuvrralaš erohusat dan guovtti giellaoahpahas heaitimis, ja dasa buvttán ovdán earenoamážit guokte ákka.

Vuosttažettiin lea eará “profiila” sáme giela heaitimis go ođđadárogiela heaitimis. Lonuheapmi ođđadárogielas girjedárogillii dáhpáhuvvá eanas gaskal mánáidskuvlla ja nuoraidskuvlla ja gaskal nuoraidskuvlla ja joatkkaskuvlla. Lonuheapmi dáhpáhuvvá go skuvllaid lonuha, ja go lonuha mánáidskuvllas nuoraidskuvllii, de leat oahppit ieža geat mearridit máid háliidit alcceseaset váldogiellan. Dán guorahallamis ii oidno makkár ge čielga “cuokkaid” davvisáme giela dáfus go oahppi sirdása mánáidskuvllas nuoraidskuvllii, ii ge leat guorahallon nuoraidskuvlla ja joatkkaskuvlla sirdima birra. Váldogovva sáme gieloahpahas heaitimis orru leamen oalle jeavddalaš miehtá skuvlaáigodaga. Dat gusto earenoamážiid davvisáme giela 1 ja davvisáme giela 2, muhto maiddái davvisáme giela 3 jeavddalaččat heitet gaskal 3. ja 8. ceahki ovdal go geavli šaddá dássedin. Davvisáme giela 1 orru baicca veahá lassáneame 7. gitta 8. ceahkkái.

Julev- ja lullisáme gielas oidno baicca čielgasit cuogga heaitit sáme gieloahpahasain go mánáidskuvllas sirdása nuoraidskuvllii. Vaikko vel lea ge sáhka mánáid ahkejoavkkuid sturrodagas main leat vuollel logi oahppi, de lea mearkkašan veara ahte: Oktiibuot dan ovcci jagis mas lea sáhka, de leat gaskal 40 ja 50 ovttaskas oahppi geat heite sáme gieloahpahasain maŋŋil čihččet ceahki.

Nubbi mávssolaš erohus ođđadárogiela ja sáme giela oahpahasaid heaitimis lea ahte dat oahppit geat lonuhit váldogiela ođđadárogielas girjedárogillii, sii eai heaitte oahppamis dárogiela – lonuhuvvo baicca dan gillii mii eambo adno dan guovtti dárogielas. Dasa lassin jotket sii oahppat ja árvvoštallat ođđadárogiela, mii lea oassin dárogielfágas, muhto de lea dat oalgegiellan.

Movt dasto lea ohppiiguin geat heitet dan golmma iešguđetlágan oahppoplána sáme gieloahpahasain, dasa eai gávdno logut dás. Netto heaitin buot dain oahppoplánain lea oktiibuot 1/3 oassi, ja lea maid oba stuora oassi ohppiin geat heite oalát sáme gieloahpahasain. Dan 20,4 proseanta oahppái geat heitet davvisáme giela 1, mearkkaša ahte dárogiella šaddá mávssoleabbo giella oahppat, earenoamážit go maŋŋil galget akademalaš oahpu háhkat. Digaštallamis ođđadárogiela heaitima birra lea daddjon ahte máŋggas geat lonuhit ođđadárogielas girjedárogillii, dahket dan taktihkalaš ákkaid geažil: Eanas ođđadárogielat oahppit máhttet girjedárogiela bures ja sáhttet nagodit oažžut buriid árvosániid maiddái go girjedárogiella lea váldogiellan, seammás go sis leat buoret eavttut oažžut buriid árvosániid maid ođđadárogielas oalgegiellan, go oahppit geain lea girjedárogiella váldogiellan miehtá skuvlavázzima áigodaga. Guorahallamis maid PROBA servodatguorahallan lea čađahan 2014

(PROBA 2014), boahtá ovdán ahte leat goitge dušše moattis “giellalonuheddjiin” geat lohket dan leat ággan manne leat lonuhan váldogiela. Baicca orru dat ágga ahte sii dovdet ahte máhttet girjedárogiela buorebut dan guovtti čállingielas ja danne háliidit dan váldogiellan.

2.4.3 Ákkat sáme giela heaitimii

Jáhkkimis sáme giela heaitimii vuodđoskuvllas lea oalle moalkái, nugo ođđadárogiela heaitimii maid leat. Dán artihkkalis eat sáhte loguid bokte gávnnahit ákkaid heaitimii, muhto systemáhtalaš guorahallamat berrejit goit dán ektui boahtit, ja sáhtán čujuhit muhtin áššiid maid livčče vuogas lagabui guorahallat.

Sáme giela 1 ohppiidlohkui váikkuha dat go jeavddalaččat heitet oahppit skuvlavázzima áigodagas. Dát oahppoplána vuodđuduvvo dasa ahte ohppiin lea nanu gelbbolašvuohta sáme gielas go álget skuvlii. Dábálaččat leat dušše oahppit geain lea sáme giella ruovttugiellan dahje leat vázzán sáme gielat mánáidgárddi, geat álget skuvlii gos sáme giella lea vuodđogiellan oahppat lohkat ja čállit. Okta ákkain dasa go muhtin oahppit lonuhit dárogiela váldogiellan, soaitá ahte sin sáme gielgelbbolašvuohta ii leat nu nanus ahte nagodit čuovvut sáme giella 1 oahppoplána? Lea go sin dárogielgelbbolašvuohta nannosit? Gii árvoštallá dasto ahte berrejit go heaitit sáme giela 1? Lea go skuvla, váhnemat dahje oahppit ieža, vai dáhphuvvá go dat ovttrasáđiid sin gaskkas? Gažaldahkii jus leat taktihkalaš ákkat heaitit sáme gielain, mat gusket ohppiid árvosániide, dan berre maid guorahallat.

Jus váilevaš sáme gielgelbbolašvuohta dahje nannosit dárogielgelbbolašvuohta dagaha ahte muhtimat heitet sáme giela 1, de berre lagabui guorahallat gustovaš pedagogihka sáme giela 1. Jus das deattuhuvvo dušše ahte ohppiin galgá juo sáme giella leat dat nannoseamos giella, vai gávndojit go makkár ge vuogit heivehit oahpahusa maiddái ohppiide geain dárogielas dahje muhtin eará gielas, mii ii leat sáme giella, lea nannosit gelbbolašvuohta? Go buohtastahtá dárogielat skuvllaid, de leat doppe oallugat geain leat eará gielat go dárogiella vuosttašgiellan, ja vaikko muhtimiidda sáhtá dárbašuvvot eatnigielat doarjja dahje guovttegielat fágaoahpahas, de ii leat goasse hupmu ahte dárogiella ii galgga leat sin váldogiellan skuvllas.

Sáhttet maid leat struktuvrralaš dahje fágalaš-sosiálaš dilálašvuođat man dihte oahppit heitet sáme giela 1 oahpahusain. Suohkaniin gos leat unnán sáme gieloahppit, de sáhttet joavkkut leat hui smávvát ja hearckit. Sáhtá maid leat váttis gávndat oahppan sáme gieloahpaheddjiid dohko.

Sáme giela 2 ja 3 sáhttet struktuvrralaš dilálašvuođat oahpahusorganiserema dáfus váikkuhit ollu. Earret eará leat mii oaidnán ahte eanemus oahppit dain oahppoplánain leat easkka nuppi ja goalmát ceahkis, ja dan dihte orru čujuheame dan guvlui ahte skuvlaeaggáda bealis váilu diehtujuohkin sáme gieloahpahas vuoigatvuođaid birra. Oaidnit maid ahte davvisáme giela 3 ohppiin heitet hui oallugat gaskadásis ovdal go lohku šaddá dásseidin nuoraidskuvllas. Dan sáhtá čilget dainna ahte sáme gieloahpahas lea geatnegahtton smávvadásis muhtin suohkaniin Finnmárkkus, muhto maiddái Romssas dáhphuvvá sullasaččat. Julevsáme giela 2 ja 3 dáfus oaidnit čielgasit ahte lonuheapmi dáhphuvvá gaskal smávvadási ja gaskadási julevsáme giela

2 oahpahussii. Go obbalašlohku lea unni ja go eanas julevsámegiela oahppit orrot dihto guovllus davvin Nordlánddas, de orru jáhkkimis ahte lonuheapmi dahkko spesifihkka dilálašvuodaid dihte mat gustojit oahpahusa organiseremii dahje eará dilálašvuodaide. Sihke julevsámegiela ja lullisámegiela njiedjá ohppiidlohku hui čielgasit dalle go gaskadásis sirdása nuoraidskuvlii, ja orru maid jáhkehahti ahte leat struktuvrralaš dilálašvuodát mat váikkuhit dasa. Earenoamáziid lullisámegillii mii lea biedganan viiddis guovlluide, de sáhtá oaidnit ahte oahpahusfálaldat nuoraidskuvllas lea biedggul ja hearke.

2.4.4 Giellagáhtten vai giellaealáskahttin

NAČ 2016: 18 *Váibmogiella* earuha gaskal *giellagáhttensuohkaniid* ja *giellaealáskahttinsuohkaniid*, mii mearkkaša ahte vuosttaš namuhuvvon suohkanis lea sámegiella ollislaš ja servodatguoddi giella eanas servodatsurggiin, ja dan nuppi kategoriijas dárbbášuvvojat doaibmajut maiguin ealáskahtá sámegiela. Obbalašgeahčastagas oaidnit ahte lea buhtalasvuolta ođđadárogielain go earuha gaskal váldoguovllu ja rádjeguovllu, gč. kapihttal 4.2. Dál leat dušše Finnmárkkus gos leat giellagáhttensuohkanat, ja bargujoavku definere dakkár suohkanin Unjárgga/Nesseby, Deanu/Tana, Kárášjoga/Karasjok ja Guovdageainnu/Kautokeino. Eará suohkanat dálá sámegiela hálddašanguovllus leat definerejuvvon giellaealáskahttinsuohkanin, ja dakkár suohkanat eai gávdno julevsámi ja lullisámi guovlluin. Dasa lassin čujuha bargujoavku ahte muhtin gávpotsuohkaniin, gos orrot ollu sámi ássit, ja gos leat maid sámegieloahppit, galggašii leat earenoamáš ovddasvástádus sámegiela hárrái, nugo Romssas, Bådádjos, Tránates ja Oslos.

Lea dárbbášlaš diehtit erohusa gaskal giellagáhtten- ja giellaealáskahttinsuohkaniid gaskkas, vai sáhtá ipmirdit erohusaid gaskal Finnmárkkku ja Romssa maid leat ovdalis oaidnán. Finnmárkkus leat buot eanemus sámegieloahppit riikkas (65,2 proseanta buot davvisámegielohppiin), muhto maiddá Romssas lea oalle stuora oassi (25,8 proseanta buot davvisámegielohppiin). Dat ahte vuosttašgielatoahppit leat eanetlogus Finnmárkkus, ja unnitlogus Romssas, sáhtá dulkot dainna ahte stuora oassi Finnmárkkus lea sámegiela váldoguovlu, gos giella ain lea servodatguoddi giella ollu surggiin. Stuora oassi ohppiin lea sámegiella sihke vuosttašgiellan dahje eatnigiellan ja ruovttugiellan ja vel dasa lassin oahpahusgiellan skuvllas, ja sii gullet giella ollu eará dilálašvuodain go skuvllas ja ruovttus.

Seamma ákka dihte lea ipmirdahti go sámegiela 2 heitet ollu unnit Finnmárkkus go Romssas. Sámegiella 2 lea oahppoplána mii lea jurddašuvvon ohppiide geat máhttet veahá sámegiela go álget skuvlii, ja muhtin ohppiin dáidá leat sámegiella maid vuosttašgiellan buhtalaga dárogielain. Finnmárkkus orrot ollu dain sámegiella 2 ohppiin giellagáhttensuohkaniin gos lea sámegiela skuvlabiras, gos sis lea eambo go Romssas, vejolaš gullat sámegiela eará arenain go skuvllas ja ruovttus. Dat jáhkkimis movttiidahtá ja addá hálu doalahit sámegieloahpahusa skuvlavázzima áigodagas. Dasa lassin sáhtá jurddašit ahte Finnmárkkku suohkanat buorebut nagodit fállat buori sámegiella 2 oahpahusa buot ceikkiide.

Maiddá Finnmarkkus leat suohkanat gos leat ollu sámegieloahppit gos dárogiella gullo eanemus. Dat guoská earret eará gávpotsuohkanii Áltái, gos leat 15 proseanta buot davvisámegiellohppiin riikkas. Dieđuid das movt Álttá ohppiidlogu mánáid ahkejoavkkut rievddadit ii sáhte persovdnasuodjaleami dihte viežžat GSI-diehtovuodus, muhto nugo Hætta (2018) čilge, de vásihit sámi váhnemat Álttás ollu hástalusaid go galget viidásietfievrredit sámegiela mánáidasaset, ja muhtin hástalusat gustojit maid skuvladillái.

Buot suohkanat julevsámegiela ja lullisámegiela guovlluin leat giellaealáskahttinsuohkanat, ja daid ohppiid árgabeavvis gullo dárogiella eanas dilálašvuodain. Dasa lassin leat ohppiidjoavkkut unnit. Dan dihte leat sii earenoamáš hearkkit go guoská oahpahusfálaldagaide. Go obbalašlohku lea unni, de lea váttis oaidnit čielga minstara das movt mánáid ahkejoavkkut rievddadit go lonohallet gaskal julevsámegiela 2 ja 3 ja go nuoraidskuvllas njiedja sámegiela ohppiidlohku, mii ovdalis artihkkalis boahtá ovdan.

Juoga eará maid ohppiidlogostatistihkka ii daja maidige, lea makkár sámegieladilli ohppiide šaddá maŋŋil. Bohtet go oassi sis geat heitet sámegieloahpahusain goitge aktiivvalaččat hupmat sámegiela vai eai? Vai šaddá go nu ahte muhtimat sis maŋŋil eallimis barget earenoamáš ollu vai šaddet aktiivvalaš giellageavaheaddjin – nu gohčoduvvon ođđa hubmit («New Speakers») (geahča Rasmus 2019), ja movt dasto váikkuha dasa dat oahpahus maid heite skuvllas? Eará sániiguin dadjat: Bohtet go sii geat heite váldit ruovttoluotta giela? Movt erohus gaskal giellagáhtten- ja giellaealáskahttinsuohkaniin váikkuha dan jovkui?

2.5 Konklusuvdna

Dávjá go sámegiela ohppiidlogut leat almmuhuvvon, de lea deattuhuvvon jus logut leat lassánan vai njiedjan ovddit jagi ektui. Daid maŋemus jagiid lea lohku jeavddalaččat lassánan, ja dan dihte diehtelasat sáhtta illudit: Go leat stuorit bruttolohku ohppiin, de lea doaivva oažžut stuorit nettologu das man oallugat jotket sámegieloahpahusain miehta vuodđoskuvlla áigodagas.

Kollektiivvalaš geahčastagas – sámegiela boahteáigái ja lohku aktiivvalaš giellageavaheddjiin ja giellaguddiin – lea loahpa loahpas nettolohku mii lea mávssolaš: Man ollu oahppit čadahit vuodđoskuvlla doarvái sámegieloahpahusain, vai šaddet juogo aktiivvalaš ja čeahpes sámegiela giellageavaheaddjin dahje leat ožžon vuodu mainna sáhttet šaddan danin viidásit oahppama bokte?

Ulbmil dáinna artihkkaliin lea fuomášuhttit movt sámegiela ohppiidlohku rievddada vuodđoskuvlla áigodagas. Dan dihte leat geahččan baicca movt ohppiidlohku rievddada mánáid ahkejoavkkuin dan sadjái go geahččat ohppiidlogu juohke skuvlajagis. Dan bokte lean gávnahan ahte leat oalle ollu oahppit geat heitet sámegieloahpahusain skuvlavázzima áigodagas.

Sáhtta dieđusge jerrat jus sámegiellohppiid heitin lea dušše juoga mainna ferte eallit. Dat ahte leat unnitlogugiela giellageavaheaddjin, gáibida eanas dilálašvuodain ahte olmmoš eambo áŋgirušša gielas ovddas ja ahte alddis lea ollu mokta dasa, ja ii dáidde leat diehttelas ahte buohkain lea dat mokta mii gáibiduvvo. Sámegielaidda ektui, maid buohkat rehkenastet unnit eambo áitojuvvon giellan, ii dárbbas eahpidit ge ahte lea sávahahtti ahte nu oallugat go vejolaš galget oažžut nu ollu go vejolaš sámegieloahpahusa. Earenoamáš mávssolaš lea ahte mánát ja nuorat ohppet ja ovdánahttet buvttadeaddji sámegiellagelbbolašvuoda, dan dihte go eanas ovttaskas olbmui gáibiduvvo ahte bidjet ollu návccaid olahit nanu gelbbolašvuoda rávis olmmožin.

Nugo ođđadárogiela heitin oahpahas lea leamaš diehttelas oassi almmolaš gielladigaštallamis Norggas, ja nu berrešii sámegiela dáfus maid digaštallot. Go dakkár fáttát bohtet guovddáš eiseválddiid stivrendokumeanttaide, de leat buoret vejolašvuodát ahte dat váldojit duodas.

Go lean duodaštan ahte leat oalle ollu oahppit geat heitet sámegieloahpahasain – juohke viđat vuosttašgielatoahppi, juohke goalmmát nubbingielatoahppi (sámegiella 2) ja guovttis golmma sámegiella 3 oahppis – de lea boahte lávki gávnahit mii lea sivva dasa go ná oallugat heitet. Dás lean dušše čujuhan muhtin vejolaš sivaidda, ja viidát digaštallan dán áššis berre láidestit eambo ulbmillaš guorahallamiidda, mat sáhttet addit čiekŋalit analysaid ja sihkkareabbo vástádusaid.

Daid vástádusaid ektui mat ovdanbohtet, de galggašii sáhttit vuordit ahte oažžut bures guorahallon čilgehusaid, nu ahte boahte bargu livčče heivehit doaibmabijuid maiguin unnida ahte oahppit heitet sámegieloahpahasain. Makkár doaibmabijut galggašii leat, boahá sihkkarit rievddadit joavkkus jovkui ja konteavsttas kontekstii, muhto prinsihppa jáhkkimis livčče ahte go lea sámegiella fágan, de galggašii dahkat dan nu álkin ja maid nu beroštahttin go vejolaš. Digaštallamis ovdalis lean čujuhan ahte erohus lea hui guovddázis gaskal *giellagáhtten- ja giellaealáskahttinsuohkaniid*, man dihte jáhkkimis livčče hui mávssolaš áŋgiruššat earenoamážiid guovlluin gos sámegiella dál ii leat servodatguoddi giella.

Okta gažaldat maid berre lohtet lea jus oahppoplánat mat dál leat anus – sámegiella vuosttašgiellan (sámegiella 1) ja sámegiella nubbingiellan (sámegiella 2 ja 3) - , jus dat leat doarvái máškidat ja/dahje doarvái offensiivvalaččat dustet sámegiellohppiid mánggabealálaš dárbbuid. Dál ovdamearkka dihte ii gávdno makkár ge pedagogalaš modealla sámegieloahpahasii man ulbmil lea oažžut sámegiela oahpahasgiellan mánáide gain ii leat ovdalaččas nu nanu sámegiellagelbbolašvuodta. Seamma beroštahtti go geahččalit garvit ohppiid heitimis sámegiella 1 oahpahasain, de livčče maid geahččat movt oččošii sámegiella 2 ja 3 ohppiid šaddat sámegiella 1 oahppin. Dakkár giellalávgunmodeallat gávdnojit eará našuvnnaš unnitlogugielain eará riikkain, ja soaitá dál lea áigi bohtán digaštallat goas ja movt dan galggašii dahkat maidái sámegiela dáfus Norggas?

2.6 Rávvagat

- Go sámegiela ohppiidloguid almmuha, de berre maid čuovvut mielde movt logut rievddadit mánáid ahkejoavkkuid ektui.
- Lea netto heitin buot oahppoplánaid sámegielohppiin vuodđoskuvlla áigodagas. Manemus áiggiid heitet sullii 20 proseanta ohppiin sámegiela 1, badjel 30 proseanta sámegiella 2 ja lagabui 40 proseanta sámegiella 3. Dan dihte ferte guorahallat eambo makkár ákkat leat go heitet sámegieloahpahasain, ja maid sáhtášii dahkat unnidit dan logu.
- Sámegiela heitin oahpahasas lea ášši maid berre loktet vai dat šaddá oassin almmolaš ságastallamis sihke báikkálaččat, guvllolaččat ja riikaviidosáččat.
- Sámegiela heitin oahpahasas guovdilastá erohusa gaskal sámegiela giellagáhtten- ja giellaealáskahttinsuohkaniid ja dan dáfus oaidnit ahte dárbbasuvvojit goabbatlágan doaibmajuid biddjot johtui dain kategoriijain.
- Viidásit geahčastagas guovdilastá sámegiela heitin oahpahasas maid digaštallat jus dálá sámegieloahpahasas oahppoplánat leat nu buorit ahte skuvla galgá nagodit bargat ealáskahttit sámegiela Norggas, dahje jus gávdnoš buoret molssaeaktu.

Referánsat ja gáldut

Grepstad, Ottar (2004). Den språklege lekkasjen. Årstale nr. 4 om tilstanden for nynorsk skriftkultur. Ivar Aasen-tunet, Ørsta, 29. september 2004. Publisert som kapittel 4 i Grepstad (2012).

Grepstad, Ottar (2012). Draumen om målet: Tilstandsrapportar frå Norge og Noreg. Samlaget.

Hætta, Lena Romsdal (2018). «Fievrridit sámegiela viidásset mánáide lei ollu váddásset go ledjen doivon»: Sámegiela dili guorahallan Álttás. Masteroppgåve, Sámi allaskuvla.

NOU 18 (2016). *Hjertespråket — Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2016-18/id2515222/> Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

PROBA (2014). Undersøkelse av nynorsk som hovedmål. Rapport 2014 – 07, PROBA Samfunnsanalyse. <https://proba.no/rapport/undersokelse-av-nynorsk-som-hovedmal/>

Prop. 108 L (2019–2020). Lov om språk (språkløva). <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-108-l-20192020/id2701451/>

Rasmus, Sini (2019). Sámi ođđahállit: Sosiolingvisttalaš guorahallan: go sápmelaš sámástiŋgoahtá rávisolmmožin. Masterbargu, Sámi allaskuvla.

Rasmussen, Torkel (2015). Samisk språk i grunnskolen og videregående opplæring. Samiske tall forteller 8, 17–41.

Riksrevisjonen (2019–2020). Undersøkelse av samiske elevers rett til opplæring i og på samisk. Dokument 3:5. <https://www.riksrevisjonen.no/rapporter-mappe/no-2019-2020/undersokelse-av-samiske-elevers-rett-til-opplaring-i-og-pa-samisk/>

Språkrådet (2018). *Språk i Norge – kultur og infrastruktur*. <https://sprakinorge.no>

St.meld. nr. 35 (2007–2008). *Mål og mening — Ein heilskapleg norsk språkpolitikk*. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-35-2007-2008-/id519923/> Kultur- og kyrkjedepartementet.

Wold, Ingrid (2019). Kvikfor ikkje nynorsk? Eit metaperspektiv på sju studiar om språkbortval i randsoner. *Målbryting* 10 (2019): 77–99. <https://septentrio.uit.no/index.php/malbryting/article/view/4825>

Diehtogáldut

Grunnskolen informasjonssystem (Utdanningsdirektoratet): <https://gsi.udir.no>
Nordsamisk 2003–04 til 2019–20 (Troms og Finnmark). Uttrekk med prikking (xls-fil) frå Utdanningsdirektoratet, sendt 24.11.2020 av førstekonsulent Sindre Mikael Haugen.

Fagvalg i vidaregående skole – elever (Utdanningsdirektoratet): <https://www.udir.no/tall-og-forskning/statistikk/statistikk-videregaende-skole/fagvalg-i-videregaende-skole/fagvalg-vgs/>

3. Sámedikki doarjja sámi guovlluid ealáhusovdáneapmái – politihkalaš ja váikkuhangaskaomiid rievdamiid guorahallan

Vigdis Nygaard, seniordutki, NORCE

Bård Kårtveit, seniordutki, NORCE

Čoahkkáigeassu

Sámediggi juolluda jahkásaččat birrasiid 35 miljovna ruvno ealáhusovdáneapmái sámi guovlluin. Daiguin ruđaiguin dorjot vuoddoealáhusaid ja mánggalágan ealáhusaid sámi guovlluin; ja maiddái kreatiiva ealáhusaid, duoji ja sámi mátkkoštanealáhusaid muđui riikkas. Ulbmil doarjjaortnegiin lea ovddidit ealáhusaid ja nannet ássama sámi guovlluin. Dát ruđat eai juolo šat buohkaide, go doarjjaortnegiid doaibmaguovlu lea viiddiduvvon mángga geardde, ja ekonomalaš rámmat eai leat lassánan. Sámediggi mearridii dan dihte rievdadit doarjjaortnega 2019. Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid (SED-guovlu) galgá heaittihuvvot ja sadjái galgá boahtit ođđa doaibmaguovlu, mii lea vuodduuvvon geatnegahtton ovtasbargošiehtadusaide gaskal Sámedikki ja válljejuvvon guovlluid. Ulbmil dainna rievdademiin lea gáržžidit suohkaniid logu, gos leat doarjjavuoigaduvvon ohccit Sámedikki ealáhusdoarjagiidda, ja lea maid ulbmil nannet Sámedikki ovtasbarggu daiguin guoskevaš suohkaniiguin, joatkit oktasašdoaibmabijuid ángiruššama ja dan bokte de buoridit eavttuid sámi ealáhusovdáneapmái. Dáinna artihkkaliin gehčče Sámedikki ealáhussuorggi doarjjahálldašeami ja politihkalaš ovdáneami, ja gehčče maid movt dat mañemus rievdadeapmi sáhtá váikkuhit dan ektui geain lea vejolaš oázžut doarjaga. Loahpas digaštalle man mutto dát rievdadusat vástidit daid hástalusaid mat sámi servodaga ealáhusain leat.

3.1 Álggahus

Sámediggi lea mávssolaš doarjja sámi guovlluid ealáhusaid ovdáneami hárrái. Jahkasaš bušeahtaid bokte juolluduvvojit ruđat ealáhusovdáneapmái, ja 2020 lei dat supmi 39 miljovna ruvno. Dat lea unna supmáš go buohtastahtá eará riikaviidosaš váikkuhangaskaomiiguin, mat leat ealáhusaide heivehuvvon. Goitge mearkkašit dat ruđat ollu go galgá olahit Sámedikki ealáhuspolitihka mihtuid, namalassii ovdánahttit ealáhusaid ja nannet ássama sámi guovlluin. Ekonomalaš doarjaga lassin bargá Sámediggi mávssolaš barggu váikkuhit našuvnnalaš sektorpolitihka, earret eará konsultašuvnnaid bokte ráđdehusain, go oasálastet

regulerenčoahkkimiidda, ja buktet cealkámušaid eanandoallo- ja boazodoallošiehtadallamiidda. Guvllolaš ovttasbargu eará váikkuhanaktevrraiguin lea maid dárbbášlaš go galgá oktiiheivehit vuoruhemiid ja ovttastahttit ekonomalaš doarjagiid.

Sámediggi lea dego luoddaearus iežas ealáhuspolitihkain. Dađistaga leat lassánan doarjjaohcamat ealáhusovdánahttimiidda, maid fertejit hilgut go ekonomalaš rámmat eai leat lassánan doarjjavuoigaduvvon olbmuid/fitnodagaid ektui. Ruđat eai juolo buohkaide, ja lea dárbu buorebut vuoruhit doaimmaid ja resurssaid ektui. Politihkalaš vuodđu dan barggus lea Sámedikki ealáhusdieđáhusas, mii lea mearriduvvon 2019 loahpas. Munno vuolggasadji dás lea dat maid oaivvildetne leat mávssolaččamus hástalusat Sámedikki ealáhuspolitihkas:

- 1) Stuora demográfalaš rievdamat, go eambbogat fárrejit gávpogiidda ja dađistaga njiedjá sápmelaččaid lohku geat orrot dain árbevirolaš sámi guovlluin – dat hástala ealáhuspolitihka geográfalaš fáttmastanguovllu.
- 2) Leat unnit sápmelaččat geat barget dain árbevirolaš sámi ealáhusaiguin, mii Sámedikkis leat guhkit áigge leamaš mávssoleamos vuoruhansuorgi.
- 3) Gáibiduvvo eambbo fokus fidnohuksema ja innovašuvdnii, vel guovlluin nai gos lea unnán ealáhusdoaimma.
- 4) Gelbbolašvuodaservodat gáibida ahte buot ealáhusdoaimmaheddjiin lea eallinagi oahppu ja ahte leat nuppástuhtinnávccat.

Artihkkalis gehčče lagabui movt Sámediggi lea hábmen iežas ealáhuspolitihka ja movt ealáhusguoski váikkuhangaskaoamit leat guhkit áigge dusten hástalusaid, ja maid movt dat leat heivehuvvon servodatrievdamiidda. Artihkal deattuha earenoamážiid áigodaga maŋŋil 2012, muhto áigo oanehaččat čilget duogáža ja movt dat lea rievdan guorahallanáigodaga rádjái. Oaivvildetne ahte lea dárbu diehtit movt Sámediggi bargá nannen dihte ealáhusdoaimmaid, movt sii hálddašit ruđaid ja movt ovttasbarget eará aktevrraiguin ealáhusguovlluin.

3.2 Dat guhkes linját Sámedikki doarjjahálddašeamis

Ovdal go Sámediggi ásahuvvui, de gávdnojedje juo ohcan váste ekonomalaš doaimbajibut sámi guovlluid ealáhusovdáneapmái. *Guovddáš sámi ássanguovlluid ovdánahttinfoanda* ásahuvvui 1975, mainna galgai ovddidit doaimbajibuid sámi álbmogii, earenoamážiid dakkáriid main lei kultuvrralaš, sosiálalaš ja ekonomalaš mearkkašupmi. 1975 fáttmastii doaimbajaguovlu vihtta sámi suohkana: Unjárgga, Deanu, Kárášjoga, Porsáŋggu ja Guovdageainnu. 1982 rievddai foandda namma Sámi ovdánahttinfoandan (SOF), ja 1985 ásahuvvui foanda bistevaš ortnegiin. 1984 nanosmuvai SOF mearrasámi profiila, maŋŋil go gávccii riddosuohkana Finnmárkkus, Romssas ja Nordlánddas fáttmastuvvojedje mielde. Go Sámediggi ásahuvvui 1989, de ortnet viidásetfiervreduvvui, ja 2009 bođii SOF sadjái *Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnet* (SED).

Dan rájes lea dat geográfalaš guovlu maid doarjjaortnet gokčá, rievdan máŋgga geardde. 1992 lassánii guovlu guvttiin ođđa suohkaniin, ja 1997 vel viđain. 2005 viiddiduvvui guovlu guđain

suohkaniin, ja 2012 fátmastuvvojedje vel vihtta suohkana doaibmaguvlui. Muhtumat dain ledje oalle stuora suohkana, mii mielddisbuvttii ahte lassánedje doarjjavuoigaduvvon olbmot/fitnodaga. SED-guovllus ledje dalle 31 suohkana (21 olles suohkana, ja oassi 10 suohkanis), ja vaikko vel leat ge eambo suohkana ohcan beassat mielde, de lea Sámediggi välljen ahte eai viiddit doaibmaguovllu maŋŋil 2012.³

SED-guovllus leat ollu dain seamma dovdomearkkain go muđui ge leat Davvi-Norgga guovllusuohkaniin, nugo unnán ealáhusdoaimmat ja smávva priváhta fitnodagat, mat eanas muddui leat heivehuvvon báikkálaš márkaniidda. Eanas fitnodagat leat smávvat, main leat unnit go vihtta bargi. Vuodđoealáhusain lea stuora mearkašupmi SED-guovllu barggahussii, ja daidda lea hui mávssolaš ahte lea vejolašvuohta háhkat resurssaid ja ahte ássanbáiki lea lahkosis. Dat leat dakkár ealáhusat maidda stáhta sektorpolitihkka garrasit váikkuha (Angell 2016).

Sámediggi lea dán áigodagas eanas dorjon daid árbevirolaš sámi ealáhusaid nugo eanandoalu, guolásteami, boazodoalu ja duoji. Muhtin áigodagain leat iešguđetlágan ealáhusdoaimma álggahuvvon ja heaittihuvvon. Dakka maŋŋil go Sámediggi válddii badjelasas ortnega, de vuoruhedje earret eará juolludit doarjagiid muhtin välljejuvvon giliid ealáhusdoaimmaide. Dalle lei maid áigodat goas nisson ealáhusásaheddjiid dorjo stipeanddain (Gjertsen 1993). 1990-logus álggahuvvui doarjjaortnet mii galggai movttiidahttit bargat lotnolasealáhusaiguin, maid vuolggasadji lei árbevirolaš sámi ealáhusat, ja man ulbmil lei buoridit dálloalloeconomiija. Dábálemos lotnolasdoaimma lei boazoealáhus ja duodji. Ortneaga árvoštallan čájehii ahte ealáhusdoliid dienas lassánii, muhto eambbogat álge spesialiseret duodjái, mii sierranii eret iežaset boazoealáhusas. Golut lassánedje, ja ledje áibbas moattis geat nagodedje oažžut ollesáiggi dietnasa das. Ortnegeis ledje mánga heajut beali, go mearrasámi guovlluin ávkkástalle dan unnán ja dađistaga ledje eanas dievdoolbmot Sis-Finmárkkus geat ožžo doarjaga (Eikeland ja Krogh 1994; Gaski ja Eikeland 2001). Maŋŋil 2002 heaittihuvvogodii doarjjaortnet dađistaga.

Dat gálii luotta vai eambo sáhte vuoruhišgoahtit duoji, nu ahte ovdánahtta sámi giehtaduoji, ja vai eambbogiin sáhtta dat šaddat birgejuvmin. Sámediggi ásahii ealáhusšiehtadusa guvttiin duodjeorganisašuvnnain, man ulbmil lei ovdánahttit duoji ealáhussan, vai šaddá buoret gánnahttivuohta ja buoret johtu duojis, maid ieš lea duddjon (Karlstad ja Lie 2010). Registrerejuvvon duojárat, geat devde vuovdingáibádusaid, ožžo doaibmadoarjaga Sámedikkis, ja dasa lassin sáhte duojárat oažžut doarjaga investeremiidda.

2011 ráhkadii Sámediggi ealáhusovdáneami dieđáhusa, mas earenoamážiid deattuhedje ovttahttit ealáhusaid eambo obbalaš strategiijan sámi guovlluid ealáhusovdánahttimis. Ealáhuspolitihkka galggai olahit mihtuid viiddis guovlluin vuoruhansurggiid bokte, vai báikkálašservodagat galge šaddat geasuheaddjin, vai nannejedje vuodđoealáhusaid

³ Suohkanat ja oassesuohkanat mat ledje mielde SED-guovllus 2020, geahča Sámedikki neahttasidus. <https://sametinget.no/stipend-og-tilskudd/tilskudd/naring/virkeomradet-for-tilskudd-til-naringsutvikling-stn-omradet/>

rámmaeavttut, vai oččodedje innovašuvnna, dutkama ja árvoháhkama, vai dorjo gelbbolašvuodáloktema ja ođđa ásaheiid, ja vai ovdánahttejedje kulturealáhusaid. Dainna maŋemus SED-guovllu viiddidemiin 2012 šattai fargga hástalussan go dađistaga gárte ođđa guovlluin eambbo doarjjavuoigaduvvon olbmot/fitnodagat, muhto ekonomalaš rámmat ealáhusaide gal eai goitge lassánan namuhan veara.

Maid dasto mearkkaša dát duogáš SED-guovlluid doarjjahálddašeapmái? Ealáhusdoarjagiid sáhttet ohcet ovttaskasolbmot dahje fitnodagat geat fysalaččat leat muhtin geográfalaš guovllus mii lea definerejuvvon sámi ássanguovlun. Dása eai leat makkár ge čearddalaš sámi eavttut; buohkat geat orrot SED-guovllus leat doarjjavuoigaduvvon. Ná lea njuolggadus daidda deháleamos ealáhusaide (eanandoallu, mearrabiras ealáhusat, boazoealáhus) ja mánggalágan ealáhusat. Ohcamušat mat guoskkahit sámi mátkkoštanealáhusa, sámi kulturealáhusaid, lassiealáhusaid, boazoealáhusa ja duoji, daidda ii leat dakkár geográfalaš ráddjehus. Ohccit miehtá riika sáhttet ohcet.

3.3 Metoda ja diehtovuodđu

Dát kapihttal lea vuodđuduvvon iešguđetlágan diehtovuoduide. Moai atne kvantitatiiva diehtovuodđu go lea sáhka Sámedikki doarjjarámmain ja mánggalágan ealáhusaid kategoriseremiin. Dat leat vižžon Sámedikki jahkedieđáhusain 2013–2020 ja Sámediggedieđáhusas ealáhusovdáneami birra (2019). Munnos lea maid leamaš vejolašvuhta oaidnit buot doarjagiid excel-fiillain, maid Sámediggi lea dan áigodagas juolludan ealáhusguovllus. Dat dieđut leat adnon vai ožžo eambbo ipmárdusa ovdáneami treanddain ja ráhkadit muhtin analysaid maiguin sáhttá čuvget movt guhkit áiggi leat iešguđet ealáhussurggiid vuoruheamit rievdan ja movt doarjagat leat juhkkon iešguđet geográfalaš guovlluide. Sámedikki jahkásaš bušeahat leat adnon oažžut obbalašgova jahkásaš vuoruhemiin ja jus dain leat leamaš rievdamat, ja jahkedieđáhusat ges leat adnon oaidnit movt ruđat duohtavuodas leat golahuvvon. Dađibahábut ii leat leamaš vejolaš dainna diehtovuoduin oažžut ovdán movt ruđat leat juhkkon sohkaobiid gaskkas.

Eará lágan dokumeanttat leat Sámediggedieđáhusat ja eará dutkanraporttat ja artihkkalat main obbalaččat lea Sámedikki ealáhuspolitihka birra. Refererejetne maid ovdalaš árvvoštallamiidda Sámedikki ealáhussuorggi váikkuhangaskaomiin.

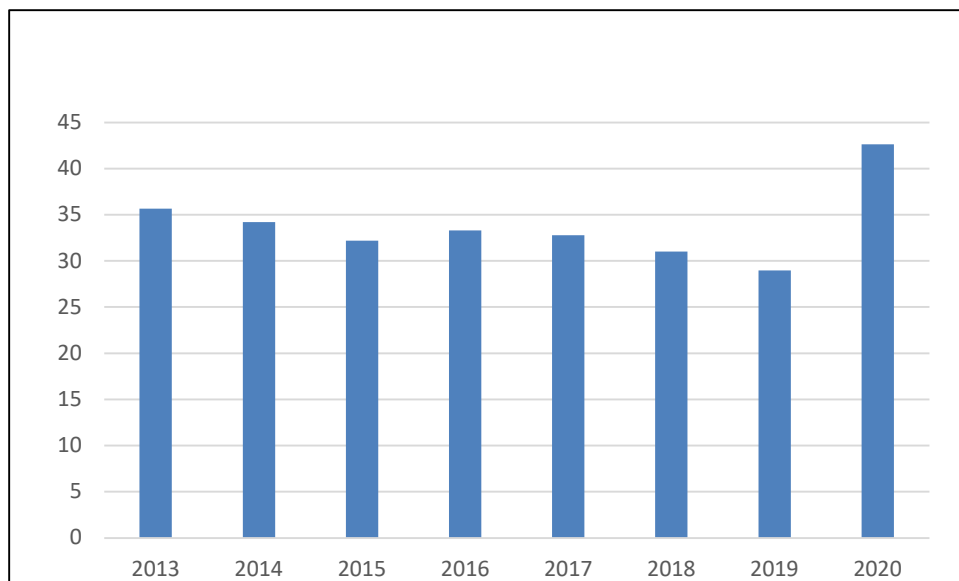
Loahpas letne jearahallan politihkkariid ja hálldahusbargiid gain lea ovddasvástádus Sámedikki ealáhusovdáneamis. Dat jearahallamat leat eanas muddui čađahuvvon gidđat 2019 go NORCE ráhkadii Sámedikki ovddas ođđa ealáhusdieđáhusa (Nygaard ja Kårtveit 2019).

3.4 Sámedikki doarjjajuolludanrámmat ealáhusguovllus

Ovdal juolluduvvui Sámediggái ruhta stádabušehta iešguđet departemeanttaid bušehttaoasttaid bokte. 2019 ášahuvvui ođđa bušehttaortnet, mas jahkásaš ruhtajuolludeamit Sámediggái čohkkejuvvojit ovttastii Kommunála- ja ođasmahttindepartemeantta stádabušehtas. Dainna ođđa ortnegiin addui Sámediggái alces eambo vejolašvuhta vuoruhit ekonomalaš váikkuhemiid doaibmajuid ja politihkalašsurggiid bokte. Vuoruheamit dahkkojit Sámedikkis daid jahkásaš bušehttašiehtadallamiin ja nu stivrejuvvo dat politihkalaččat. Lea Sámediggeráđđi mii meannuda ohcamušaid ja juolluda doarjagiid ealáhusulbmiliidda. Ráđis lea váldoprinsihpalaččat vejolašvuhta rievdatit vuoruhemiid gitta 20 proseanta rádjái ruđain bušehta ektui.

Govus 3.1 čájeha daid jahkásaš doarjagiid ealáhusulbmiliidda. Govus čájeha juolludemiid, mat duohtavuodas leat juolluduvvon, nugo logut bohtet ovdán Sámedikki jahkedieđáhusain. Dain sáhtta leat veahá erohus daid jahkásaš bušetterejuvvon rámmaid ektui.

Govus 3.1 Sámedikki jahkásaš ruhtajuolludeamit ealáhusulbmiliidda, mill. kr, 2013–2020

Gáldu: Jagiid 2013–2018: Sámediggedieđáhusa ealáhusovdáneapmi 2019. Jagiid 2019 ja 2020: Sámedikke jahkedieđáhus 2019 ja 2020.

Sámediggi lea dan gávcci jagis juolludan oktiibuot badjel 270 miljovna ruvnno ealáhusovdáneapmái. Supmiid leat veahá rievddadan jagis jahkái. Mii oaidnit ahte 2013 leat doarjagat leamaš birrasiid 35 miljovna ruvnno, mii lea veaháziid mielde njiedjan daid mañit jagiid. 2019 lei “heajumus jahki” go juolluduvvui 29 miljovna ruvnno. 2020 lassánii doarjjasupmi 42 ruvdnui, mas eanas oassi lei go Sámediggi oáččui liigedoarjaga ealáhusaid váste korona rohtodávdda dihte. Kommunála- ja ođasmahttindepartemeantta juolludii Sámediggái 4 miljovna ruvnno lasi mii galggai addot sámi ealáhusaide heahdedilis, ja Sámediggi rievdadii dan seamma bušehttajagi ollu bušetterejuvvon ruđaid eará

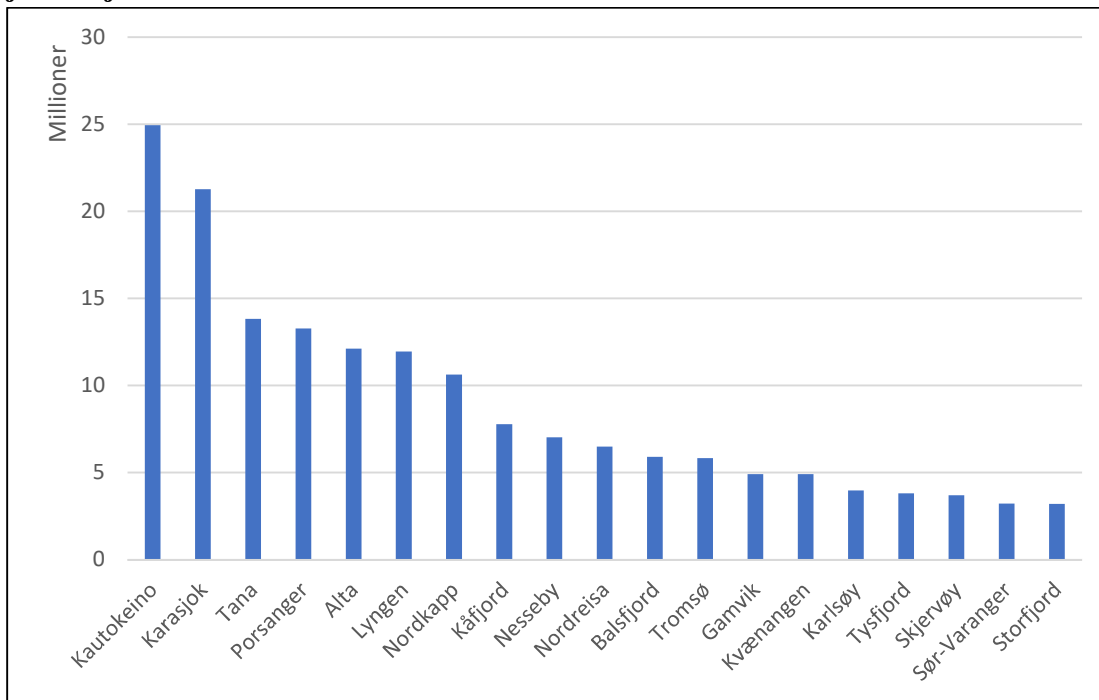
politiikkašurggiin ealáhusovdáneapmái. Dan bokte lei vejolaš doarjut eambo ohcciid, ja ealáhusat mat ledje eanemus heahthedilis ožžo lasihuvvot doarjaga (proseanttaid mielde oassi obbalaš supmis maid Sámediggi sáhtta juolludit). Čájehuvvui eambo heivehanmunnii guhkidit/mañidit áigemeeriid gárvvistit proševttaid.

3.5 Geográfalaš juohkáseapmi obbalaš ohcon doarjagiin

Ohcon doarjagat registrerejuvvojit ohcci ássanbáikái, leaš dál ovttaskas ohcci dahje fitnodat. Danne lea vejolaš juoidá dadjat Sámedikki ealáhusovdáneami geográfalaš juohkáseami birra. Čuovvovaš listtus dás vuollelis leat mielde dušše ohcon doarjagat, maid sáhtta čatnat ohcciide geat leat dihto geográfalaš guovllus, eai ge leat mielde oktasaš doaibmabijut mat lunddolaččat gullet viidát geográfalaš guvlui. Vuosttažettiin dáidá vuogas smiehttat makkár bealit leat mat sáhttet váikkuhit dasa man ollu doarjja juolluduvvo juohke ohcci nammii suohkaniin. Vuosttaš eaktu lea diehttelas ahte olbmot/fitnodagat leat doarjjavuoigaduvvon, áset SED-guovllus daiguin doaimmaiguin mat gáibiduvvojit ortnegiidda (vuodđoealáhusat, mánggalágan ealáhusdoaimmat), dahje eará guovllus riikkas lea sámi sisdoallu iežas mátkkoštanealáhusdoaimmas, kreatiiva ealáhusas dahje bargá dujiin. Muđui berre dovdat bures váikkuhangaskaopmeortnegiid. Soaitá ahte lea ovdal ohcan, dahje dovda soapmása gii lea ohcan. Sii, geat orrot dakkár suohkaniin mat guhkit áigge leat leamaš mielde SED-guovllus, dovdet lunddolaččat buorebut ortnegiid, go sii geat eai leat leamaš nu guhká mielde.

Váikkuhangaskaopmeortnega árvvoštallamis 2009 (Nygaard ja Skålnes 2009) bohtá ovdán ahte lea mávssolaš ahte vuosttašlinjábálvalus, mii dalle eanas muddui lei suohkaniid ealáhusossodat/-konsuleanta, dovddai bures Sámedikki váikkuhangaskaomiid ja nu sáhtii bagadallat vejolaš ohcciid. Lea ain mávssolaš ahte suohkan lea aktiivvalaš ealáhusuohkan, muhto dál leat ollu eará veahkit mat maiddái sáhttet doarjut. Dat sáhttet leat ealáhusgárddit, konsuleantafitnodagat, máhttopárkkat ja ealáhusbagadallit. Sámedikkis leat kantuvrrat mángga suohkanis, ja sáhttet maid leat sámi ásašusat ja resursaolbmot geat dovdet váikkuhangaskaomiid ja sáhttet bagadallat vejolaš ohcciid. De lea vel suohkaniid ealáhusstruktuvra mii váikkuha makkár lágan ortnegiid lea áigeguovdil ohcat. Lea unnán jáhkehahti ahte ohccit Davvinjárgga gieddas ohcet doarjaga eanandollui, dahje muhtun Kárášjogas ohcá guollefatnasa ruhtadit.

Govus 3.2 Ohccojuvvon doarjagat ealáhusovdánemiide, mill. kr., 2013–2020, juhkkjuvvon suohkaniid mield

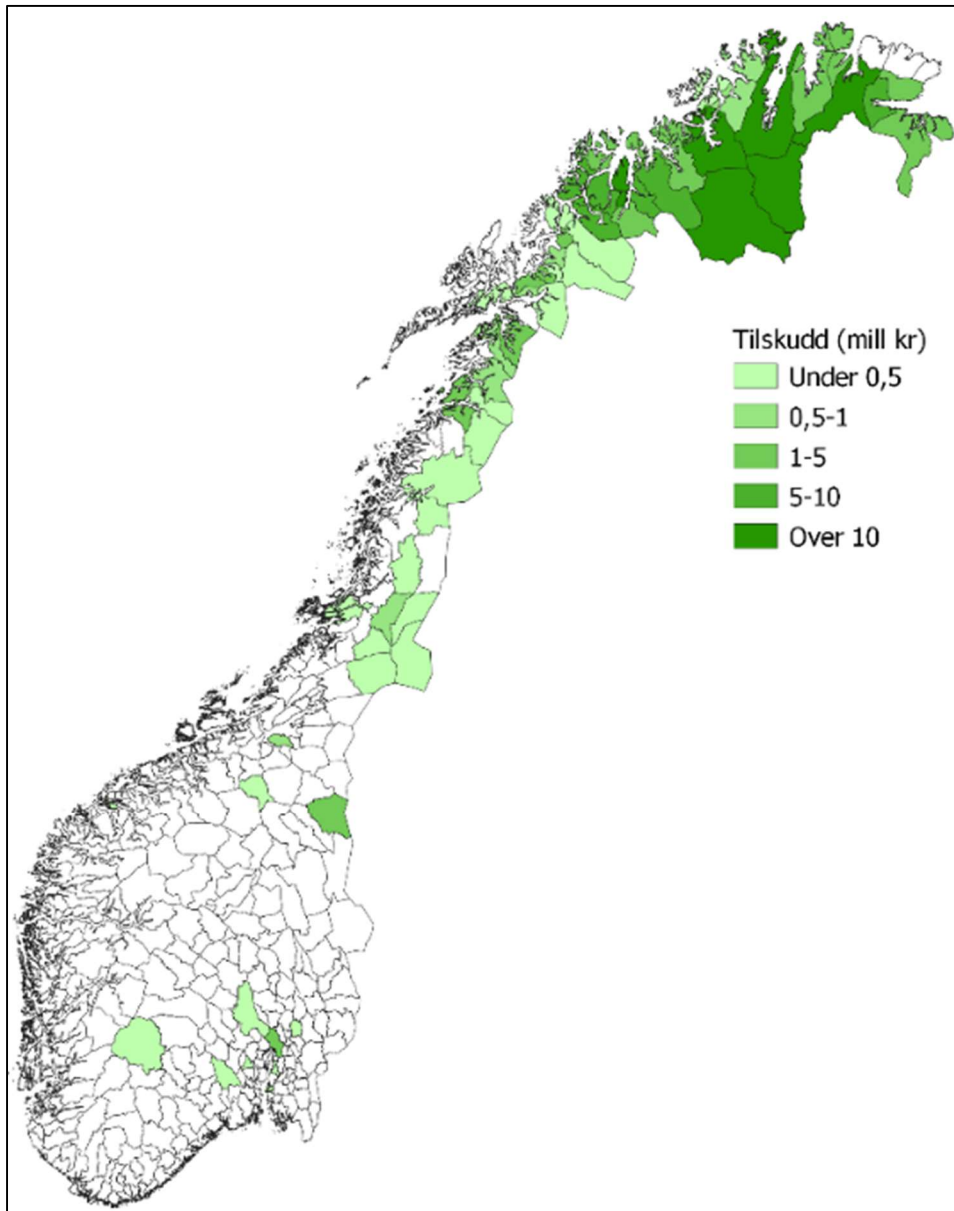

Govus 3.2 čájeha ahte Sis-Finnmárkku suohkaniid ohcciide juolluduvvojit eanemus doarjagat, ja dat leat dat suohkanat mat guhkimus leat leamaš mield doaimbagaovllus, álggu rájes juo.⁴ Measta 25 miljovna ruvno leat juolluduvvon ohcciide Guovdageainnus, ja birrasiid 21 miljovna ruvno Kárášjohkii. Detnui ja Porsáŋgui leat goabbái nai juolluduvvon birrasiid 13 miljovna ruvno. Árvoštallamis ovdalaš doarjjaortnegiid birra, áigodagas 2002–2006, ledje maid diet njealje suohkana bajimusas juolludemiid dáfus. Dalle juolluduvvui Kárášjohkii eambo go Guovdageidnui, muhto dát čájeha ahte lea oalle dásset bajimusas.

Guorahallanáigodagas leat registrerejuvvon ohccit 65 suohkanis, ja kárttas vuollelis (govus 3.3) čájeha ivdnekodaiguin man ollu obbalaččat leat juolluduvvon ohcciide juohke suohkanis 8 jagi áigodagas.

⁴ Dat guoská suohkaniidda Kárášjohkii, Guovdageidnui, Detnui, Porsáŋgui ja Unjárgii.

Govus 3.3 Ohccojuvvon doarjagat ealáhusovdánemiide 2013–2020, juhkkjuvvon suohkaniid mielde

3.6 Juolludeamit mánggalágan ealáhussurggiide

Tabella 3.1 čájeha daid jahkásaš juolludemiid mat duohtavuodas leat juolluduvvon ovttaskas olbmuid ja fitnodagaide ealáhusain, mat leat dan viđa váldokategorijaid siskkobealde (vuoddoealáhusat, sámi mátkkoštanealáhusat, mánggalágan ealáhusdoaimma, kreatiiva ealáhusat ja duodji), ja muđui rámma mii gullá oktasašdoaimbajuid postii. Doarjagiid obbalaš supmi almmuhuvvo jahkásaččat, ja vuolimusas tabeallas čájehuvvojit bušeahtalogut. Bušeahtalogu ja obbalašlogu differánssa lea erohus gaskal daid jahkásaš politihkalaččat mearriduvvon bušeahttarámmaid ja juolludemiid mat duohtavuodas leat juolluduvvon. Differánsas sáhttet leat iešguđetlágan sivat, nugo ahte ohcciidlohku sáhttá leat eambo dahje

unnit go lei vurdojuvvon, dahje ahte vuoruheamit leat rievdan jagi mielde, nugo ovdamearkka dihte vuorddekeahkes dáhpáhusat leat bohtán ovdii.

Tabella 3.1 Juolluduvvon ealáhusdoarjja juohke ealáhusa nammii, 1000 r., 2013–2020

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Vuoddoealáhusat	16 389	13 459	7 395	7 938	8 440	7 781	4 645	8 748
Sámi mátkkoštanealáhusat	0	0	850	739	1 012	564	1 281	1 748
Mánggalágan ealáhusdoaimmat	8 963	9 347	8 911	7 197	7 610	6 551	5 757	10 057
Kreatiiva ealáhusat	0	0	0	873	1 558	529	2 323	2 585
Duodji	4 076	5 267	6 205	6 894	5 097	3 718	4 396	5 579
Muđui rámma	6 237	6 123	8 799	9 645	9 071	11 858	10 566	13 912
Obbalašlohku	35 665	34 196	32 205	33 286	32 788	31 001	28 968	42 629
Bušeahhta	35 432	37 684	33 431	33 654	34 568	34 776	34 000	39 075

Gáldu: Jagiin 2013–2018: Sámediggediedáhus ealáhusovdáneami birra. 2019 ja 2020: Sámedikki jahkediedáhus 2019 ja 2020.

Mii geahččat lagabui movt doarjagat leat juolluduvvon daidda iešguđet ealáhuskategoriijaide/oktasašdoaibmabijuiide áigodagas 2013–2020.

3.6.1 Vuoddoealáhusat

Olles áigodagas leat vuoddoealáhusat leamaš dat mávssoleamos poasta, muhto mii oaidnit ahte supmi lea garrasit njiedjan áiggi mielde. 2013 juolluduvvui badjel 16 miljovna ruvno, juoga mii lei eambo go daid ovddit jagiid lei leamaš. Danne ferte geahččat dan čielga signálan vai sáhtte dustet buot daid odđa ohcciid eanandoalus ja guolásteamis, mat bohte go doaibmaguovlu viiddiduvvui 2012. Sámedikkis háliidedje áinnas vuostáiváldit ohcciid dain suohkaniin. Dan maŋŋil leat obbalaš juolludeamit njiedjan, ja oalle dramáhtalaččat 2015, go heaittihuvvojedje 4 miljovna njuolggojuolludeapmi eanandoallošiehtadusa bokte ártkalaš eanandollui ja 2 miljovna ruvno ges boazodoallošiehtadusa bokte.

Eanandoallu

Rievdadusat váikkuhit ollu vuoddoealáhusaid viidásit vuoruhemiide, ja earenoamáziid eanandollui. Sámediggi fertii gáržžidit juolludemiid, nu ahte ii lean šat vejolaš juolludit doarjagiid odđa doaibmavistiide, ja maid ollu ohcamušat hilgojuvvojedje. Ohcamušlohku njiejai hui ollu daid čuovvovaš jagiid, go ledje dušše ovdánahttiprošeavttat, visteođasteamit ja –stuorideamit, mat vuoruhuvvojedje. Sámedikki unna doarjagaččat leat unnán nagodan dustet dan treandda mas ledje hárvenaš ja stuorit eanandoalut, maida lei dárbu investeret guovttesiffar miljovna sturrosaš supmi ovddas.

Mearrabiras ealáhusat

Mearrabiras ealáhusaid ovdáneapmi lea leamaš buoret. Dađistaga leat stuorit oassi ruđain juolluduvvon ruhtadit oasi riddolagaš bivdofatnasiid ođastemiide. Dat lea dagahan ahte eambbogat leat álgán guolástemiin sámi riddo- ja vuotnaservodagain, earenoamážit rabas

joavkkus. Reabbáearri ja riddoguolástaneari leat várrejuvvon unnit fatnasiidda mat guolástit SED-guovllus, ja dan dihte lea vejolaš guolástit nu ahte ii oaste divrras eriid. Sámedikki doarjagat bivdofatnasiidda leat muhtin riddoservodagain leamaš hui ávkkálaččat rekrutteret ođđa guolásteddjiid, earenoamážiid Nuorta-Finnmárkkus, ja vuotnaguovlluin gos leat ollu mearrasápmelaččat (Sámediggi 2017). Sámedikki doarjja lea maid veahkehan ahte leat ášahuvvon guollevuostáiváldimat smávva báikkálašservodagain gos eai leat guollerusttegat. Dan geažil lea leamaš vejolaš bivdit báikkálaččat nu ahte ii leat dárbbášan doalvut guliid guhkes gaskkaid. Goalmmát vuoruheapmi lea leamaš bivdit eará šlájaid, nugo reabbáid ja maid ovdánahttit ođđa vugiid movt bivdit merddiin.

Ohcamušaid lohku lea dađistaga nu sturron ahte maddái mearrabiras ealáhusaid dáfus lea leamaš veadjemeahttun dustet jearu. 2020 hilgojuvvo 64 proseanta ohcamušain (Sámedikki jahkedieđáhus 2020). Sámedikki ealáhuspolitihkas lea politihkalaš ja ealáhuslaš dimenšuvdna, ja guolástussuorggis oaidná bures movt dat gullet oktii. Ealáhusa bealli vuhttiiváldo Sámedikki doarjjaortnegiid bokte ja politihkalaččat fas sihkkarastet buriid rámmaeavttuid sámi ealáhusdoaimmaide. Guolástussuorggi dáfus váikkuha Sámediggi cealkámušaiguin ja go oasálastet gulaskuddamiidda mat váikkuhit guolleeriid mearrideapmái, guollefanassorttaid juohkimiidda, stuoradiggedieđáhusaide ja eará ráddjehusaid guolásteamis. Guvllolaš ja báikkálaš plánain oasálastá Sámediggi konsultašuvnnaide mat guoskkahit riddoavádatplánemii ja riddoguovlluin ealáhusdoaimmaid reguleremiidda. Jus Sámediggi ii olat iežaset politihkalaččat sihkkarastit vai báikkálaš guolásteddjiin sámi riddoguovlluin lea vejolašvuoda bivdit ja buktit guliid gáddái báikkálaččat, de lea unnán ávki Sámedikki doarjagiin oastit ovdamearkka dihte fatnasiid ja rusttegiid.

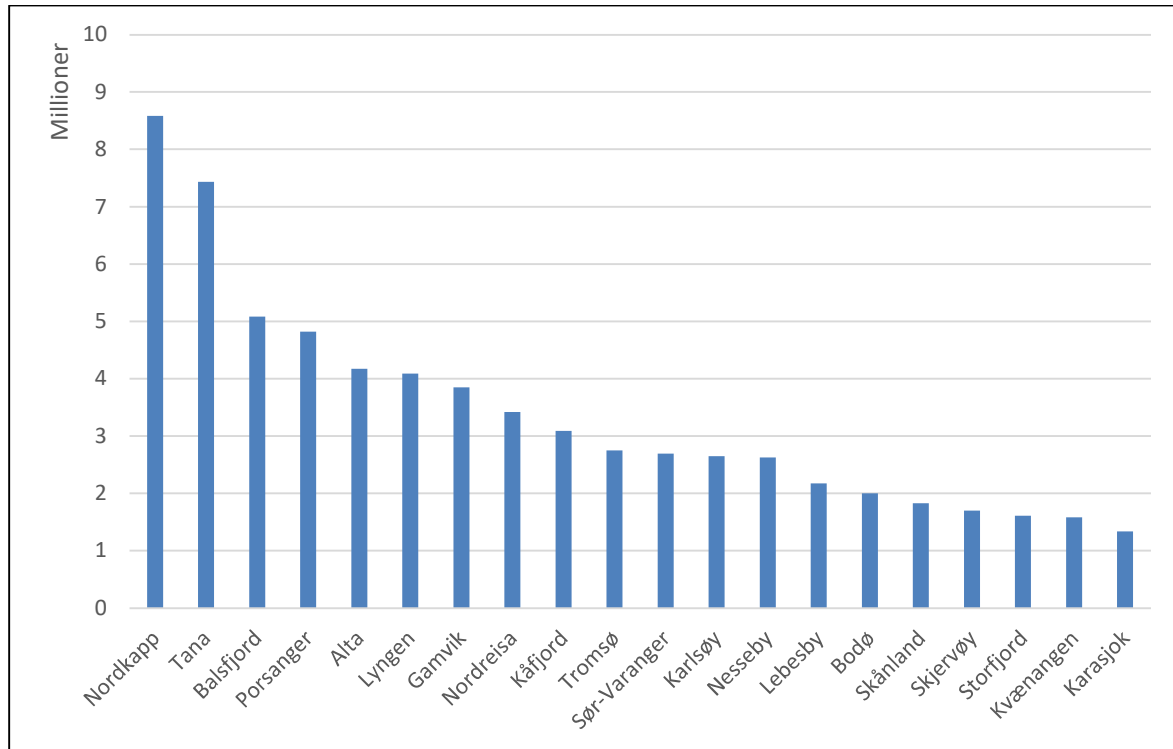
Boazoealáhus

Sámedikkis lea unnán doarjja ovdánahttit boazoealáhusa, go dat eanas muddui ruhtaduvvo boazodoallošiehtadusa bokte. Sámedikki doarjagat leat eanas muddui juolluduvvon viidásetbuvttadit bierggu ja oassi dain leat kategoriserejuvvon mánggalágan ealáhusdoaimman.

3.6.1.1 Vuoddoealáhusaid doarjagiid geográfalaš juohkáseapmi

Govus 3.4 čájeha vuoddoealáhusaid doarjagiid geográfalaš juohkáseami. Govvosis lea obbalaš lohku buot dain doarjjavuostáiváldin, geat orrot 20 suohkanis, gosa lea juolluduvvon eambo go miljovna ruvno doarjjan. Lassin daidda leat maid 17 doarjjavuostáiváldi eará suohkaniin, muhto dain doarjagiin lea unnit supmi.

Govus 3.4 Doarjja vuoddoealáhusaide, mill. ruvnno, 2013–2020, deháleamos suohkanat

Go buohtastahtá obbalašlisttuin govus 3.2, de oaidnit ahte dás leat eará suohkanat mat leat bajimusas. Davvinjárgga suohkan lea bajimusas badjel 8 miljovna ruvnnuin, ja dát lea eahpitkeaháttá bivdofatnasiid ruhtadeapmi. Deatnu lea nubbin bajimusas, gos leat bivdofatnasat, guollevuostáiváldin ja eanandoallu ruhtaduvvon. Boahte suohkanat leat Báhcavuotna, Porsáŋgu ja Ivgu, mat buohkat leat mávssolaš eanandoallosuohkana main lea veaháš guolásteapmi.

3.6.2 Sámi mátkkoštanealáhus

Sámi mátkkoštanealáhus šattai sierra ortnegiin 2015 rájes, ja dat juolluduvvojit doarjagat miehtá riikka mátkkoštanealáhusfitnodagaide, main lea sámi sisdoallu. Jahkásaš doarjagiid supmi rievdamat bohtet ovdán tabealla 3.1. Sáhtá ohat doarjaga ovdánahttin- ja investerendoaibmabijuide ja ásaheapmái. Daid vuosttaš jagiid ledje unnán ohccit, muhto dađistaga lea lassánan ohcciidlohku ja kvalitehta. Dan sáhtá čilget ahte sámi mátkkoštanealáhusfitnodagat mat leat oasálasttán oktasaš doaibmabijuide/fierpmádagaide (geahča vuollelis) leat láddan ja ovdánahttán fitnodatjurdaga ohcamušaide (jearahallan Sámedikki hálddabus bargi). Sámi mátkkoštanealáhusaide čuoza garrasit korona rohtodávda go olgoriikka mátkkošteaddjit eai boahtán, man dihte Sámediggi lasihii rámmaid dan ealáhussii. 2020 juolludedje birrasiid 1,7 miljovna ruvnno dan ealáhusa ohcamušaide.

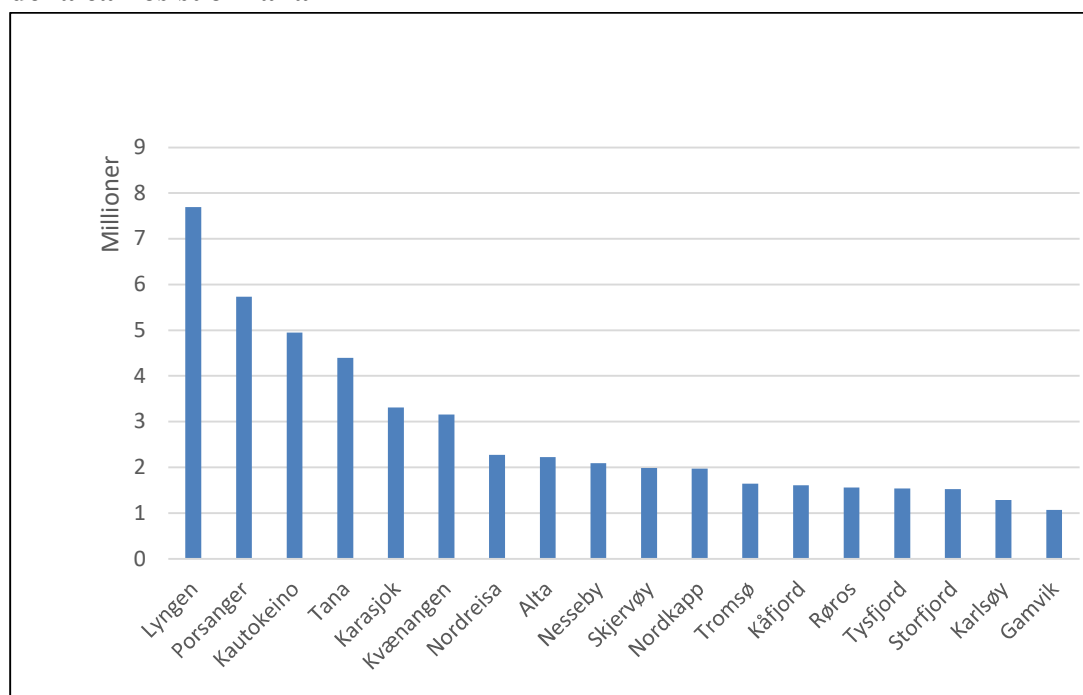
3.6.3 Mánngalágan ealáhusdoaimma

Ulbmil “Mánngalágan ealáhusdoaimma” ortnegiin lea doalahit ja áсахit mánngalágan ealáhusdoaimma, mat addet geasuheaddji ja birgenvejolaš báikkálašservodaga. Kategoriija sisttisdoallá earret eará visttiid/rusttegiid, bálvalusealáhusaid ja báikkálaš biepmuid viidásetbuvttadeapmi. Dás ii earut leago doaimmas sámi sisdoallu vai ii. Dát ealáhusat leat veahkkin doalaheame mánngabealat ja nanu báikkálaš ealáhusdoaimma ja dain lea mávssolaš rolla oččodit geasuheaddji báikkálašservodagaid ja sihkkarastit báikkálaš ássama. Ovdamearkkat dakkár suorggis leat visttit/rusttegat ja bálvalusealáhusat. Dábalaš mátkkoštanealáhusii juolluduvvo doarjja mánngalágan ealáhusdoaimma ortnegiin, ja sámi mátkkoštanealáhus fas sierra ortnegiin (geahča vuollelis). Lotnolas- ja meahcástanealáhusat leat maid dán kategoriija vuolde. Sáhtta oheat doarjaga investeremiidda ja ovdánahttindoaimbajuide, ovttasbargoproševttaide ja áсахandoarjaga.

2013 rájes gitta 2015 rádjái juolluduvvui birrasiid 9 miljovna ruvno ovddas jahkásaččat, muhto dan rájes lea lohku veahá njiedjan. Njiedjami lea váikkuhan go leat álggahan guokte ođđa vuoruheami, namalassii sámi mátkkoštanealáhusa 2015 rájes ja kreatiiva ealáhusa 2016 rájes, mat ovdal gulle mánngalágan ealáhusaid poastta vuollái. 2019 rájes gitta 2020 rádjái lassánedje juolluduvvon doarjagat mánngalágan ealáhusdoaimmaide 6 miljovna ruvnos badjel 10 miljovna ruvdnui. Maiddái dán lassáneami sáhtta čilget dainna lassi korona-doarjagiin, ja earenoamážiid go lassáneapmi lei proseanttaid mielde doarjjasupmis.

Govus 3. 5 čájeha obbalašlogu doarjagiin áigodagas 2013 gitta 2020 rádjái suohkaniid ohcciin, geaidna lea juolluduvvon badjel miljovna ruvno doarjjan. Lassin dáidda leat maid doarjjavuostáiváldit 21 eará suohkanis, muhto dain lea unnit doarjjasupmi.

Govus 3.5 Doarjagat mánngalágan ealáhusdoaimmaide, mill. ruvno, 2013–2020, deháleamos suohkana

Govus čájeha ahte Ivgu suohkanis leat vuostáiváldán eanemus doarjaga mánggalágan ealáhusdoaimmaide, gosa lea juolluduvvon lagabui 8 miljovna ruvno. Dás lea namalassii okta suohkan olggobeale Sis-Finnmárkku mii lea bajimusas. Ivgu lea eahpedábalaš guovllusuohkan, gos lassin nanu vuoddoealáhusaide (eanandoalu ja guolásteami) lea maid hui nanu proseassaindustriija ja fitnodatálggahankultuvra, earenoamážiid lahka industriijabáikki Vuošvákki. Dasto čuvvot njealje Sis-Finnmárkku suohkana: Porsángu, Guovdageaidnu, Deatnu ja Kárášjohka. Oktiibuot lea juolluduvvon doarjja ohcciide 39 suohkanis.

3.6.4 Sámi kreatiiva ealáhusat

Doarjja sámi kreatiiva ealáhusaide maid sirrejuvvui sierra ortnegiin 2016. Kategoriija sisttisdoallá viidát sámi dáidda- ja kulturovddasteami, earret eará giehtačehppodaga ja hábmema. Doarjjasupmi lea lassánan 800 000 ruvnos 2,5 miljovna ruvdnu 2020. Doarjagiid supmi ovdanbohtá tabealla 3.1. Ulbmil doarjagiin lea oažžut eambo sámi kulturealáhusbargiid, geat sáhttet ásahtit gánnáhahti kulturealáhusfitnodagaid main lea buoret vejolašvuohta ceavzit. Maiddái dás sáhtta ohcat doarjaga ovdánahttin- ja investerengoluide ja ásahandoarjaga. Geográfalaččat leat eanemus ohccit Guovdageainnus, Kárášjogas ja Romssas.

3.6.5 Duodji

Sámediggi háliida ahte eambo duojárat galget bargat sámi giehtaduijn ollesáiggealáhusan. Dat iešguđetlágan váikkuhangaskaoami leat guhkit áiggi árvoštallon (Karlstad ja Lie 2010, Løkke, Rygh ja Dahl Haugsevje 2019) ja leat muhtun muddui rievdaduvvon. Duodjedoarjagat leat ain mávssolaš oassi duoji ealáhusšiehtadusas. Doaimmadoarjaga sáhttet duojárat ohcat geat leat registrerejuvvon duodjeregistarii ja geat devdet dan unnimus gáibádusa, earret eará gávppašangáibádusa. Sii ja earát geat doaimmahit ealáhusa duoji siskkobealde sáhttet ohcat maid doarjaga investeremiidda ja ovdánahttin doaimmaide, gelbbolašvuodadoarjaga ja márkandoarjaga. Lea maid vejolaš ohcat ásahandoarjaga. Oahppit geain lea duodji joatkkaskuvllas dahje Sámi áhpádušguovdásj skuvllas Johkamohkis Ruotas sáhttet ohcat stipeandda.

Supmi lassánii birrasiid 4 miljovna ruvnos 2013 gitta lagabui 7 miljovna ruvdnu 2016. Maŋŋil dan leat doarjagiid supmi njiedjan 3,7 miljovna ruvdnu 2018, ja de lea fas lassánan dan guokte maŋemus jagi. Maŋemus lassáneapmái lea váikkuhan dat lassi korona-doarjja, mii mielddisbuvttii eambo doarjjamásomeari, ja go lassánedje ohcamušat investerendárbbuide. Dán doarjjaortnega leat eanemusat ávkkástallan ohccit Kárášjogas ja Guovdageainnus, geat dovdet doarjjaortnega bures ja gos leat mávssolaš duodjeásahusat lagasbirrasis.

3.6.6 Muđui rámma/oktasašdoaimmabijut

Eanemus beroštahti poasta go galgá čuvvet Sámedikki ealáhuspolitihka ja vuoruhemiid lea poasta “muđui rámma”. Dát poasta lea dađistaga lassánan 6 miljovna ruvno rájes 2013 gitta lagabui 14 miljovna ruvdnu 2020. Dán poasttas leat ollu oktasašdoaimmabiju maid juogo

Sámediggi lea ieš johtui bidjan dahje lea ovttasbargan eará ovttasbargoguimmiiguin. Ágga dakkár vuoruheapmái lea ahte Sámediggi háliida leat eambo dakkár rollas mas ovdagihitii doaibmá, ii ge dušše dakkárin mii vuostáiváldá ohcamušaid ovttaskasolbmuin ja fitnodagain. Doarjagat leat eanas oassi heivehuvvon fysalaš investeremiidda go galgá ásahtit dahje ovdánahttit doaimma, muhto fitnodatásaheaddji dárbbasa maid dávjá lasihit iežas gelbbolašvuoda, hukset fierpmádaga, ovdánahttit buktaga ja gávdat márkaniid. Dalle dárbbasuvvojit earálágan doaibmabijut, mat biddjojit johtui bajit dásis. Sámediggi háliida veahkehit, muhto lea vásihan ahte dakkár ovdagihitii doaibmama rolla gáibida eará bargovuogi ja olggobeale ovttasbargoguimmiid. Lagamus ovttasbargoguimmit leat eará relevánta váikkuheaddjiaktevrrat: Innovasjon Norge, fylkkasuohkanat Davvi-Norggas ja Trøndelágas, muhto maiddá SIVA ealáhusgárdeprográmma bokte. Moai áigo dás muitalit muhtin mávssoleamos ovttasbargo- dahje oktasašdoaibmabijuid birra ealáhussuorggis, maid Sámediggi lea ruhtadan ollásiid dahje oasi bušeahtas. Moai gehčče daid vuoruhemiid mat leat guhkimus bistán, mángga jagi badjel.

Fitnodatálggahankursa Sis-Finnmárkkus

Ovttá áigodaga 2013 rájes bálkáhii Sámediggi konsuleantafitnodaga jođihit fitnodatálggahankurssa Sis-Finnmárkkus. Ulbmiljoavku lei sii geat ledje ohcan álggahanstipeandda/doarjaga, dahje sii geain ledje plánat álggahit fitnodaga. Geográfalaččat lei ráddjejuvvon guovllu siskkobealde, ja dat mañit kursa čadahuvvui davvisámegillii, ja kursa lei heivehuvvon fitnodagaide mat ledje juo ásahuvvon (Nygaard, Nylund ja Mathisen 2017). Dat kursat ledje ealáhusdoaimmaide obbalaččat, ii ge lean heivehuvvon muhtin dihto ealáhusaide. Guokte eará spesifihkka vuoruheami ealáhusaid váste ledje baicca eambo čavgejuvvon.

Sámi mátkkoštanealáhus

2012 álggii Sámediggi ovttasbargat ovdánahttinprošeavttain sámi mátkkoštanealáhussii Innovasjon Norge fitnodatovdánahttinfitnodagain ja dainna golmmain davvi Norgga fylkkasuohkaniiguin. Ealáhusa hástalus lei ahte sámi vásáhusfitnodagat ledje hui smávvát ja hearkkit ja dávjá leat hui iehčanassii fierpmádaga haga. Lea dárbu eambo ovttasbargat ealáhusa siskkobealde, buktagiid heivehit márkana guvlui, gelbbolašvuoda loktemii, máhttobuvttadeapmái ja beassat mielde Dutkan- ja ovdánahttindoaimmaide. Vuosttaš golmma jagáš prográmma jotke nuppiin prográmmain, maid Origo konsuleantafitnodat jođihii. Veaháš bottu mañnil álggahuvvui 2018 goalmát prográmma, man namma šattai *Johtit*. Veahá mañnonan covid-19 geažil loahpahuvvui prográmma miessemánu 2021. Sámediggi lea guhkit áiggi investeren mánga miljovna ruvno dán oktasaš ángiruššamii, ja danne ferte dan geahččat doarjagiid ektui maid birra muitaluvo 6.3 vuolde.

Nubbi unnit ja eambo geográfalaš sámi mátkkoštanealáhusprošeakta lea *Vahca*. Dat lea ovttasbargoprošeakta gaskal Sámedikki ja Romssa suohkana. Ulbmil dainna lea ahte mátkkošteaddjit galget beassat vásihit sámi kultuvrra, muhto goitge sihkarastá ahte seammás hálddaša dan dohkálaš vuogi mielde. Oassin dán prošeaktii lea ráhkaduvvon ehtalaš láidehus movt hálddašit sámi kultuvrra gávppálaš oktavuodain, mii gohčoduvvo Vahca láidehussan.

Kreatiiva ealáhusat

Seamma vuogi mielde go sámi mátkkoštanealáhusas, de lea álggahuvvon 2014 fitnodatovdánahhtinprográmma kulturealáhusaide *Dáhttu*, maid dat seamma ovttasbargoguoimmit ruhtadit. Iešguđetlágan prográmmat jođihuvvojedje Finnmárkkus (guovtte geardde), Romssas, lullisámi guovllus ja sierra Dáhttu Duodji prográmma duojáriidda miehtá riikka. Dán rádjái dat mañemus prográmma namma lei Dáhttu Gründer, ja mii loahpahuvvui 2019. Juohke prográmma bisttii jagi ja mas deattuhuvvui ovdánahhtit fuomášumi, álggahanveahkki dahje ovdánahhtin ja strategiijaovdánahhtin. Kreatiiva ealáhusaid vuoruheami leat joatkkán fitnodatovdánahhtinprográmmain *Faamoe*, mii galgá sámi hábmen ja bivttasbuvttadanfitnodagaide nannet mearkagálvvu ja ekonomijahállddašeami, earret eará go leat oasálastán lágidemiide nugo Šoop-Šoop, Sámi Duodji ja Design Days 2020.

Eanandoallu

Mánngga jagi badjel lea Sámediggi dorjon eanandoalloovttasbarggu gaskal Sis-Finmárkku suohkaniid. Ávjovárri eanandoalloovttasbarggu / SámiAgri ulbmil lea bures ovdánahhtit eanandoalu suohkaniin Porsáñggus, Guovdageainnus, Kárásjogas, Deanus ja Unjárggas. Ulbmiljoavkkus leat eanandoallit ja vejolaš álggaheaddjit geat álget sávzzaiguin, mielkebuvttademiin ja šibitdoaluin prošeaktaguovllus. Prošeakta loahpahuvvui 2020.

Boazoealáhus

Nugo ovdalis namuhuvvon, de leat unnán njuolgo doarjagat ohcciide boazoealáhusas, muhto Sámedikkis lea aktiivvalaš rolla buoridit boazoealáhusa eavttuid. Sámediggi lea mielde šiehtadallamiin, konsultašuvnnaiguin, lálkálávdegottiin, ságastallančoahkkimiin, areálaássiiguin ja prošeavttas “Ut på vidda”.

Nuorra entreprenvadoaibma

Sámediggi lea fárolaga eará ruhtadeddjiiguin daid mañemus jagiid leamaš juolludeame njuolgo doarjaga nuorra entreprenvadoaimmaide joatkkaskuvllain. Doaibmabijuin galget árrat nuoraid oahpistit vejolašvuoda ásahtit alcceseaset bargosaji iešguđetlágan bargo- ja prošeaktabargguid bokte, ja maddái gilvohallamiid bokte skuvllas.

Sápmi ealáhusgárđi - SEG

SEG álggahuvvui 2016, áidna ealáhusgárđi riikkas mas lea earenoamážiid ovddasvástáduš ja gelbbolašvuolta sámi guovlluid ealáhusovdánahhtimii. SEG lea oktiisearvan SIVA riikaviidosáš ealáhusgárdestruktuurii, maid Sis-Finmárkku suohkanat eaiggáduššet, ja mii doaimmahuvvo juohke suohkana iežas gründerkantuvrras. Ealáhusgárddis leat birrasiid 40 ulbmilfitnodaga mat ožžot lagas čuovvoleami, ja leat buot dain suohkaniin maid bargan mátkemearreovdánahhtimiin. Mañemus áiggis lea SEG viiddidan iežaset doaibmaguovllu, earret eará Helgelándii, gos lea lagas ovttasbargu Helgelándda Máhttopárrkain. Sámediggi lea jahkásaččat dorjon Sápmi ealáhusgárđi njuolgo doarjagiin, ja koronajagi 2020 oáččui SEG lassidoarjaga ja ovddasvástádusa lágideat digitála čoahkkimiid ja fidnosuorgedeivvademiid vai leat doarjjan fitnodagaide madda rohtodávda čuoahcá.

Okta dain manemus oktasašdoaimbajuiin, maid Sámediggi lea vuoruhan searválaga eará váikkuhangaskaoapmeaktevrraiguin, lea lágideaddjiovdánahttinprográmma, vai Davvi-Norggas lasihivčče árvoháhkama: N2. Prográmmas deattuhit mearrabiepmuid, mátkkoštanealáhusa ja vásáhusealáhusaid, ja leat earret eará dorjon dáiddakollektiivva Dáiddadálu.

Duodji

Duodji / sámi giehtaduodji lea jáhkkin dat ealáhus masa Sámediggi golaha eanemus ruđaid oktasaš doaimbajuide. Eará vuoruhemiid ektui mat leat namuhuvvon dás badjelis, de lea duodji dat ealáhusuorgi masa Sámediggi lea áidna ruhtadeaddji, ja dain ealáhusdalliin eai leat eará ovttasbargoguoimmit geat sáhttet ruhtadit. Dan dihte lea Sámedikkis stuora ovddasvástádus vai duodji galgá ovdánit ealáhusan. Vaikko buot doaimbajuiin ja ruđaid golaheamis ii leat leamaš sávahahtti ávki, de lea goitge ovttamielalášvuolta dasa ahte Sámediggi galgá golahit ruđaid ealáhusii. Duodjeinstituhtta, maid Sámediggi doarju njuolggodoarjagiin (5,3 miljovna ruvno 2020), lea bajit ovdánahttin- ja gelbbolašvuodaguovddáš miehtá Sámi. Dat lea riikaviidosas tehnikkalaš/fágalaš gelbbolašvuodabiras duojis. Doppe fáallet bálvalusaid/ gelbbolašvuoda, lanjaid ja tehnikkalaš rusttegiid vai aktiivvalaččat sáhtta duojis ovdánahttit buktagiid ja buvttadeami márkana ektui. Sámediggi ruhtada maid Boazodoalu ja duoji oahpahuskantuvrra mii koordinere fágabargiid oahpahusa joatkkaskuvlla dásis.

Go guorahallat Sámedikki ekonomalaš váikkuhangaskaomiid ealáhusuorggis, de čájeha guorahallanáigodat 2013–2020 ahte Sámediggi lea čielgasit ovdánan go ohcamušaid doarjjahálddašeaddji rollas lea rievdan eambo ovdagihtii aktiivvalaš rollii, juogo iežaset ovddasmannama dáfus dahje go leat fárrolaga earáiguin heivehan oktasaš doaimbajuid ealáhusii. Eanas álgaheamit leat doaimmahuvvon eará váikkuhangaskaoapmeaktevrraiguin guovllus: Innovasjon Norge ja dat Davvi-Norgga fylkkasuohkanat. Go leat ráhkadan *Sámi máhttovuodu* (Norgga dutkanráđđi 2020) ja go jeavddalaččat leat čoahkinastán váikkuhangaskaoapmeaktevrraiguin, ja Norgga dutkanráđiin ja Davvi-Norgga ealáhusgárddiiguin, de leat sii ovttamielalaččat dasa mat leat stuorimus hástalusat go galgá ovdánahttit ealáhusdoaimmaid sámi guovlluin.

Dál áigo geahččat movt Sámedikki ealáhusdoarjagat, nu go dat eanas muddui leat ovdanbohtán dan kvantitatiiva materiála vuodul, gullet oktii Sámedikki ealáhuspolitihka hábmemiin.

3.7 Ođđa Sámediggedieđáhus ealáhusovdánahttima birra

2018 bijai Sámediggi johtui proseassa rievdadit Sámedikki ealáhuspolitihka, ja čakčamánu seamma jagi ovdanbuvttii Sámediggeráđđi čilgehusa maid galge guorahallat Sámedikki dievasčoahkkimis. Čilgehusas ovdanbođii makkár hástalusat leat doarjjaortnegis mii galggai gokčat dađistaga viidát guovlluid, muhto ruhta gal ii lassánan. Dan dihte árvaldije heaittihit SED-guovllu ja dan sadjái ásaht doarjjaortnega mii doarju sámi ealáhusdoaimmaid mat leat vuodđuduvvon sámi kultuvrii ovdalii go geografijai.

Sámedikke dievasčoahkkimis digaštalle čilgehusa, ja dan vuodul čuovvuledje proseassain, man boadus jagi maŋŋil šattai *Šattolaš Sápmi - Ceavzilis ealáhusovdáneapmi, Sámediggediedáhus ealáhusovdáneami birra sámi guovlluin*. Oassin proseassas lei ahte Norce Reasearch guorahalai gidđat 2019 Sámedikki doarjjaortnegiid (Nygaard & Kårtveit 2019). Dat doarjjui maid čilgehusa ahte doarjjaortnega guovlu lei viidánan bearehaga, ja ahte lea unnán ruhta dan ektui. Cuoŋománu 2019 čadahuvvui ovttá beaivásaš bargobáđji Sámedikki ealáhuspolitihka birra Kárašjogas, mas Norce raporta lei oassin diehtovuodus. Bargobáđjis ledje mielde oasseváldit SED-guovllu ealáhusain, sámi ja guvllolaš organisašuvnnain ja guoskevaš ášahusain, ja dan jođihii Sámi Ealáhusgárdi. Cealkámušat bargobáđjis čohkkejuvvojedje sierra raportan maid Sámi ealáhusgárdi ráhkadii (Ballo 2019).

Seminára vuodul ráhkadii Sámediggeráđdi árvalusa ealáhusdiedáhussii, maid konsuleantafitnodat Visjona AS veahkehii. Árvalus sáddejuvui gulaskuddamii borgemánus, maid Sámedikki kultur- ja ealáhuslávdegoddi gieđahalai čakčamánu, ja mii digaštallui ja mearriduvvui Sámedikki dievasčoahkkimis juovlamánu 2019.

3.7.1 Politihkalaš rájit Sámedikki ealáhuspolitihkas

Sámedikki ealáhuspolitihka digaštallamis lei čielga ovttamielalášvuotta ahte lea dárbu rievdadit Sámedikki doarjjaortnega. Čájuhuvvui maiddái ahte dain stuora bellodagain Sámedikkis ii lean čielga vástádus makkár hámis ođđa doarjjaortnet galggašii leat, ja movt dat dustejit hástalusaid.

NSR (Norgga Sámiid Riikasearvi), mii lea njunušbellodat Sámedikkis, álggahii proseassa árvalusain ahte heaittihit SED-guovllu ja baicca rievdadit doarjjaortnegiid, mat leat kultuvrii heivehuvvon. Árvalusa doarju maid bellodaga válgaprográmma áigodahkii 2017–2021, mas deattuhuvvui ahte “NSR oaivvilda ahte ealáhusprošeavttaide maid Sámediggi doarju galgá gáibiduvvot sámi sisdoallu ja ahte lea ávkkálaš sámi servodahkii”. Ulbmil diekkár gáibádusain lea ahte doarjjaortnet eanemus lági mielde galgá leat ávkin sámi ealáhusdolliide, muhto gáibádusa vuosttaldedje opposišuvdnabellodagat, ja earenoamážiid Bargiidbellodat. Sii balle dan ipmirduvvot ahte šaddá čearddalaš eaktu doarjagiidda, ja oaivvildedje dan dagahit riidogaskaoapmin sin ektui geat eai leat sámi ealáhusdoallit. Oassi opposišuvnnas vásihedje ahte kultuvrii heivehuvvon doarjjaortnet árvalus rihkui guhkesáiggi politihka das ahte meannudit SED-guovllu sámi ja ii-sámi ealáhusaid ja ealáhusdolliid seamma dásis. Dat lea leamaš mávssolaš prinsihppa vai ásaša vuodu seammaárvosaš ovttaseallima sámi guovlluin, beroškeahhtá čearddalaš duogážiis.⁵

Dat ahte lea kultuvrralaš čanastat eaktun bohciidahtta maid gažaldaga maid Sámediggi háliida olahit ealáhuspolitihkain. Dainna ođđa ealáhuspolitihkain man ulbmil lea ahte “Sámi guovlluin galget leat nanu ealáhusat, mat doalahit ceavzilis sámi servodagaid”. Dan sáhtta olahit go doarju earenoamážiid sámi ealáhusdolliid, muhto dan soaita maid sáhttit olahit go doarju buot

⁵ Sámedikki ealáhusdiedáhus 2019, s. 17.

ealáhusdolloid – sámi ja ii-sámi – mii váikkuha obbalaš ealáhusovdáneapmái servodagain, gos leat ollu sápmelaččat. Dien jurdaga dáfus lea Sámediggi earret eará dorjon ekonomalaččat ásahtit guollevuostáiváldima riddosuohkaniidda Finnmárkkus, vaikko daid eai sápmelaččat eaiggát dahje jođit. Diekkár vuostáiváldin lea mávssolaš infrastruktuurva riddoservodagaide, gos leat nanu mearrasámi historjá ja gos leat ollu mearrasápmelaččat. Diekkár vuoruhemiid gal dorjot maid opposišuvdnabellodagat dainna oktasaš ipmárdusain ahte sámi servodagain – earenoamážiid rittus – gos eretfárren lea áittan, ja man dihte lea mávssolaš doarjut dakkár servodagaid ealáhusdoaimmaid ja ealáhuslaš infrastruktuurva.

3.7.2 Reaidu vuostekonjunktuvrii dahje iešheanalaš ealáhuspolitihkalaš agendai?

Nubbi eará gažaldat lea movt Sámedikki ealáhuspolitihkka álgovuolggalaččat galgá buhtadit go sámi ealáhusdoallit gáhččet olggobeallái eará doarjjaortnegiid, dahje jus galgá leat iešheanalaš ealáhuspolitihkalaš agenda beroškeahtá eará doarjjaortnegiid. Ollu sámi ealáhusdolloin, earenoamážiid Finnmárkkus, váilu álggahanruhta, man dihte doaimmahit smávvaskála dásis, main eai leat hirbmat stuorrunambišuvnnat, ja dan dihte de gáhččet olggobeallái eará doarjjaortnegiid, earret eará Innovasjon Norge. Lea dušše Sámediggi, ja soaitá vel searválaga suohkaniiguin, mas/main leat leamaš heivvolaš ruhtadeaddjit. Sámedikkis ja suohkaniid ealáhusfoanddain lea ruhtadanortnegat mat leat heivehuvvon smávvaskála doaimmaheddjiide ja proševttaide main lea unnán innovašuvdnaáigumuš. Dál eai leat buot suohkaniin dakkár ruđat, dahje leat hirbmadit ráddjejuvvon. Goitge leat suohkanat mávssolaš ovttasbargoguoimmit Sámediggái ja doaimmahit dávjá dan “vuosttašlinjábálvalusa” ealáhusdoallái gii galgá oažžut dieđuid daid iešguđetlágan doarjagiid birra.

Sáhhtá ákkastallat ahte maiddá Sámediggi berre gáibidit ealáhusdolloin stuorit ambišuvnnaid, sihke iežaset ja báikkálaš servodaga dáfus, ja baicca doarjut sin geain leat stuorit áigumušat ja čadahahtti ealáhusovdánahttinplánat sámi guovlluin. Nuppe dáfus dohkkehuvvo ahte ollu smávvaskála ealáhusdoalli, earenoamážiid lotnolasealáhusain ja duojsis, leat oassin alla árvosaš sámi árbevierus, maid Sámedikkis lea earenoamáš stuora ovddasvástádus doarjut. Diekkár jurddašeami dáfus leat Sámedikki doarjjaortnegat lunddolaš ulbmil doarjut dakkáriid geat gáhččet olggobeallái riikaviidosas doarjjaortnegiid.

Diesa guoská maid gažaldat jus Sámedikki doarjjaortnegat leat veahkin doalaheame ássama sámi guovddášguovlluin. NSR lea ealáhuspolitihkka mávssolaš reaidu mainna bargat, dahje geasuhit nuorra sápmelaččat ruovttoluotta doaresbealbáikkiide. Dat lea maid veahá duogážiin dasa ahte doarjjaortnegat (vuodđoealáhusaide ja mánggalágan ealáhusdoaimmaide) leat várrejuvvon ealáhusdolloide geat ássat sámi váldoguvlluin, ja baicca guoddit sápmelaččaid geat gávpopiinn ássat. Sámedikki opposišuvdna kritihkalaččat ákkastallá ahte doarjjaortnegiin ii leat politihkalaš fápmu doaimmat guovllupolitihkalaš reaidun mainna doalaha olmmošlogu

badjin sámi váldoguovlluin. Dien vuolggasaji dáfus ávžžuhit ahte Sámediggi berre eambo doarjut sámi ealáhusdollarid⁶, maiddá olggobealde sámi váldoguovlluid.

3.7.3 Ođđa njuolggadusat Sámedikki ealáhusdieđáhusas

Ealáhusdieđáhusas mii mearriduvvui juovlamánu 2019, čilgejuvvojit golbma iešguđetlágan strategiija man dihte rievdadit Sámedikki doarjjaortnegiid.

- 1) Heaittihit SED-guovllu ja sadjái ásahit doarjjaortnega, mii lea kultuvrii heivehuvvon sámi ealáhusaide ja vuodđoealáhusaide. Árvalus mielddisbukta ahte Sámediggi sáhtta doarjut miehta riikka proševttaid/surggiid, ovdamearkka dihte duoji / kreatiiva ealáhusaid / sámi mátkkoštanealáhusaid, ja vuodđoealáhusaid, mat sistisdollet sámi kultuvrra ja árbevieru. Dán ortnegis heaittihuvvošii doarjja mánggalágan ealáhusdoaimmaide.
- 2) Ásahit ođđa SED-guovllu, mii eaktudivčče ahte Sámediggi ja válljejuvvon suohkanat sohpet geatnegahtti ovtasbargošiehtadusa. Suohkaniid válljen eaktuda ahte dáhpáhuvá gulahallan gaskal Sámedikki ja giellahálddašanguovllu ja daid dálá SED-guovllu suohkaniid. Duodjái / kreatiiva ealáhusaide / sámi mátkkoštanealáhusaide ja proševttaide ja lassiealáhusat boazodollarid ii rievdda doarjjaortnet. Doarjja eanandollarid, guolásteapmái ja mánggalágan ealáhusdoaimmaide várrejuvvojit ealáhusdollarid ođđa SED-guovllus, mas leat mielde suohkanat mat leat soahpan ovtasbargošiehtadusa Sámedikkiin. Dat šiehtadusat galget oainnusin dahkat movt ovttaskas suohkanat geatnegahttojit atnit fágalaš ja ekonomalaš váikkuhangaskaomiid maiguin nanne sámi ealáhusaid ja sámi servodatovdánahttima iežaset guovllus.
- 3) Rievdaduvvon veršuvdna árvalus 1, mas doarju duoji / kreatiiva ealáhusaid / sámi mátkkoštanealáhusaid miehta riikka, seammás go vuodđoealáhusat ožžot doarjaga dálá SED-guovllus ja doarjja mánggalágan ealáhusdoaimmaide heaittihuvvo oalát.

Ealáhusdieđáhusas árvoštallet válljet árvalus 2, mas ásaha ođđa SED-guovllu válljejuvvon ovtasbargošiehtadusaid vuodul. Lea dát modealla, maid Sámediggi lea mearridan juovlamánu 2019, mii válljejuvvo rievdaduvvon doarjjaortnegii. Dasa leat ealáhusdieđáhusas mánga ákka:

- Dát ortnet ráddje sakka doaibmaguovllu, mii addá vejolašvuoda buorebut vuoruhit sámi ealáhusaid.
- Ortnet bovde SED-suohkaniid oasálastit aktiivvalaš bealálažžan ovdánahttit sámi ealáhusaid ja kultuvrra, ealáhuspolitihkalaš doaibmabijuid bokte ja go suohkaniid ealáhusfoanddas dorjot sámi ealáhusaid.
- Sámediggi ruhtada stuora supmiid sámi giellahálddašanguvlui vai nanne sámegeiela ja sámi kultuvrra. Giella ja kultuvra leat mávssolaš eahpeávnnaš resursat go galgá ovdánahttit

⁶ Árvalus nr. 6 maid Toril Bakken Kåven, Davvikalohttaálbmot, lea árvalan, Cealkámuš ealáhusdieđáhussii, s. 10.

sámi kulturealáhusaid. Seamma ládje leat sámi kulturealáhusat mielde ealáskahttime sámegeiela ja sámi kultuvrra. Dat leat mielváikkuheaddjit main sáhtta leat stuora árvu go galgá ealáskahttit sámi guovlluid, earenoamážiid nuoraid ja nisssonolbmuid ulbmiljoavkkuid dáfus.

- Geatnegahtton ovttasbargu gaskal Sámedikki ja daid ođđa SED-suohkaniid sáhttet leat veahkin dusteme muhtimiid dain demográfalaš hástalusain mat dál leat muhtin suohkaniin dálá SED-guovllus. Ulbmil lea lasihit guovlluide geasuheaddji ássan- ja bargobáikkiid.
- Maŋŋil sáhtta ovttasbargu gaskal daid ođđa SED-guovllu suohkaniid ja Sámedikki leat ággan mainna eiseválddiin oažžu fágalaš ja ekonomalaš váikkuhangaskaomiid guvllolaš ja riikaviidosaš dásis.⁷

Dás boahká ovdán ahte lea buorre doaivva dasa ahte ovttasbargu gaskal Sámedikki ja ovttaskas suohkaniid muhtin suorggis sáhtta leat mielde váikkuheame fas eará surggiid, ja go čatná Sámedikki doarjjaortnegiid eará ovttasbargošiehtadusaiguin, de sáhtta dat mielddisbuktit eahpenjuolgo bonusváikkuhusa, mii nanne sámi guovlluid ealáhusovdánahttima eavttuid.

Deattuhuvvo maid ahte buorre ovttasbargu suohkaniiguin giellasuorggis sáhtta leat veahkin láchime dili eambo ovttasbargoahtit sámi ealáhusaid dáfus.

Daid maŋemus jagiid leat ráhkaduvvon ovttasbargošiehtadusat gaskal Sámedikki ja mánga gávpotsuohkana, ja miessemánu 2021 ođasmahttui ovttasbargošiehtadus gaskal Sámedikki ja Romssa suohkana.⁸ Romssa suohkan geatnegahtto nannet sámegeiela ja sámi kultuvrra, ja láchit dili vai sámi ealáhusdoaimmat ovdánit, earret eará mátkkoštanealáhusas ja kulturgaskkusteamis, seammás go Sámediggi lea veahkin ruhtadeame daid. Šiehtadus sisttisdoallá ealáhusuorggi ovttasbargui rámmaid, mat galget čielggaduvvot jahkásaš doaibmaplánain. Šiehtadus addá buori gova makkár mielváikkuhusaid Sámediggi sávvá oaidnit barggus mainna nanne eavttuid sámegeielas, sámi kultuvrras, ealáhusdoaimmain, ja go vára váldet sámi árbevirolaš ealáhusaid.

Ođđa SED-guovllu ásaheapmi, mii lea vuodđuduvvon välljejuvvon suohkaniid ovttasbargošiehtadusaide, álggahuvvo maŋŋil go ođđa sámediggi lea välljejuvvon čakčamánu 2021, muhto árvvus ge ádjána oažžut sadjái dakkár ovttaskas šiehtadusaid suohkaniiguin. Dan 13 suohkanii mat leat juo mielde sámegeiela hálddašanguovllus, dáidá leat oalle álki soahpat šiehtadusa lassin giellašiehtadussii.⁹ Eanas gávpotsuohkana main lea juo ovttasbargošiehtadus Sámedikkiin, leat belohakkii fáttmasthan sámi ealáhusovdánahttima ovttasbargosuorgin.

Stuorimus hástalus lea árvideamis smávit suohkaniid ealáhusdoliid dáfus, earret dan guovtti joavkkus. Ealáhusdoallit leat sorjavaččat dasa ahte sis lea suohkan mii ovdagihtii háliida gulahallat Sámedikkiin oažžun dihte ovttasbargošiehtadusa. Doppe gos ii leat dakkár áigumuš

⁷ Sámedikki ealáhusdiedáhus 2019, s. 28–29.

⁸ Sámediggi lea soahpan ovttasbargošiehtadusa Romssain (2013), Bådådjuin (2015), Osloin (2016) ja Álttáin (2019).

⁹ Dat golbmanuppelohká sámegeiela hálddašansuohkanat leat: Unjárga, Deatnu, Porsángu, Kárášjohka, Guovdageaidnu, Gáivuotna, Loabát, Dielddanuorri, Hápmir, Áborde, Ravrvihke, Snoasa ja Plassje.

šaddá ealáhusoasálaččaide, geat dássáži leat leamaš doarjjavuoigaduvvon, sis ii leat šat vejolaš oažžut Sámedikki doarjagiid. Jus dat mearriduvvon plánat čuvvojuvvojit plánaid mielde, de leat doarjjapoastat várrejuvvon vuodđoealáhusaide ja mánggalágan ealáhusaide dan ođđa SED-guovllus.

Sámediggi juolludii oktiibuot 8,7 miljovna ruvnno doarjaga vuodđoealáhusaide, eanas dain lea juolluduvvon mearrabirasealáhusaide. Eanandollui lea Sámediggi dorjon visttiid dárbblaš ođastemiide ja stuoridemiide. Eanas háviid lea leamaš unnit supmiin sáhka gitta 300 000 ruvnno rádjái, maid dihte lea leamaš vejolaš ruhtadit eará goluid loana bokte. Bivdofatnasiid ruhtadeami dáfus lea dávjá sáhka smávit doarjjasupmiin, maid dihte lea vejolaš eará goluid ruhtadit loanain. 2020 juolludii Sámediggi 10 miljovna ruvnno mánggalágan ealáhusdoaimmaide, nugo visttiide ja rusttegiidda, bálvalusealáhusaide, teknologalaš buktagiid ovdánahttimii, meahcásteapmái ja lotnolasealáhusaide, ja muđui earret eará mátkkoštanealáhussii. Ollu dain doarjagiin ledje ovdánahttimii/ođđa doaimmaid ásaheapmái. Maiddái dain leat smávva doarjjasupmit ávkkuhan oažžut stuorit loanaid maiguin lea leamaš vejolaš investeret.

Sámediggedoarjagat vuodđoealáhusaide ja mánggalágan ealáhusaide lea buktán vejolašvuodaid ealáhusdoliide miehtá SED-guovllu. Go ásaht ođđa ja gáržžiduvvon doaibmaguovllu ealáhusdoliide, de muhtimat dan “boares” SED-guovllus gártet eret dan vejolašvuodas. Sii, geain ii leat šat vejolašvuolta oažžut Sámedikkis doarjagiid, bohtet vásihit dan eahpevuoiggalazžan. Muhtin ealáhusdoallit geat ovdal leat ožžon doarjaga Sámedikkis, bohtet duohtavuodas ránggástuvvot go orrot dakkár suohkaniin gos leat passiivvalaččat Sámediggái. Ovdalaš árvvoštallamat (Nygaard ja Skålnes 2007) ja jearahallamat čájehit ahte lea hui iešguđetlágán dieđut Sámediggedoarjagiid birra. Muhtin suohkaniin lea buorre obbalašgovva, ja earenoamážiid doppe gos Sámedikkis leat kantuvrrat dihtet bures doarjagiid birra. Suohkaniin gos eai leat vásihan njuolggooktavuođa Sámedikkiin, sáhtá leat stuora lávki šiehtadit guovttebealat šiehtadusa.

Sámedikki ealáhuspolitihkalaš digaštallan lea ollu leamaš SED-guovllu ja geografija birra, ja sámi sisdoalu birra. Lea unnit sáhka leamaš dan birra movt boahtteáiggis geavahit ruđaid oktasašdoaibmabijuide ja ahte Sámediggi galggašii leat eambbo dakkár ovdagihtii doaibmi rollas go ovttasbargá eará váikkuheddjiiguin. Nugo tabealla 1 čájeha, de lea oktasaš doaibmabijuide ruhta measta beliin duppalaston gávccii jagis, ja go lagabui guorahallat *Sámediggedieđáhusa ealáhusovdánahttima* (2019), de čájeha dat ahte Sámediggi joatká daiguin doaimmaiguin. Ain galget čađahuvvot gelbbolašvuodáloktenprográmmat duodjái, kreatiiva ealáhusaide ja sámi mátkkoštanealáhusaide, gos galget bargat ovttasbargostrategiijaiguin ja ovdánahttit ealáhusčohkiid ja fierpmádagaid. Dieđáhusas boahtá maid ovdán ahte lea dárbu čatnat ealáhusdoaimmaid Dutkan- ja ovdánahttinaktevrraiguin, vai ásaheimiide/vuoruhemiide lassána máhttu, ja Sámediggi joatká ain ávkkástallat Sápmi ealáhusgárddi, mii lea huksen earenoamáš gelbbolašvuoda mainna sáhtá veahkehit ealáhusdoaimmaid.

3.7.4 Duste go Sámediggi ealáhuspolitihkalaš hástalusaid?

Artihkkala álggus govvideimme njeallje hástalusaid mat čatnasit Sámedikki ealáhuspolitihkkii ja mat leat demográfalaš ja ealáhuslaš rievdamiid birra Sámis, main gáibiduvvo leat fokus innovašuvdnii ja fidnohuksema, ja nannet ealáhusdoaimmaid gelbbolašvuoda vai leat gergosat dustet vejolaš rievdamiid. Man mutto dán hástalusain čujuhuvvojit go rievdadit Sámedikki doarjjaortnegiid?

Eanemus rievdan lea go geográfalaččat gáržžiduvvo SED-guovlu. Dat sáhtta mielddisbuktit ahte doarjja ealáhusdoliide juolluduvvo unnit mađe suohkaniin ja eambo ráddjejuvvon ealáhusbeliide. Ortnet jáhkkimis fátmasta buot giellahálddašanguovlluid, main juo lea giellasuorggis ovtasbargošiehtadus Sámedikkiin. Ollu riddosuohkanat main leat nanu mearrasámi birrasat, muhto sámegeiella ii leat liikka nanus, sáhttet dan dihte gártat olggobeallái. Dáidda suohkaniidda lea čuočcan go oallugat leat fárren eret, leat unnán bargovejolašvuodát, ja go guolástusealáhusa rekrutteren ráddjejuvvo dan dihte go lea divrras sisabeassanbileahtta. Go jurddašit eretfárrema ja go vátnot árbevirolaš sámi ealáhusat, de sáhttit oaidnit ahte Sámedikki doarjjaortnegiid rievdamis sáhtta leat guovtte suorat ávki. Suohkaniin mat fátmastuvvojit dan ođđa doaibmaguvlui, sáhttet vuoddoealáhusaid ja mánggalágan ealáhusdoaimmaid ealáhusdoallit ávkkástallat doarjagiiguin ja buoret heivehemiin go lea lagat ovtasbargu gaskal Sámedikki ja suohkaniid. Dat sáhtta dagahit vejolašvuodaid, mat maid leat unnideame eretfárrema. Suohkaniin mat gártet olggobeallái, doppe sáhtta ges vuordit sullasaččat, muhto heajut guvlui. Ealáhusdoallit sáhttet vásihit ahte vátnot doarjjaortnegat, maid ovdal lei vejolaš oazžut. Dat sáhtta čuočcat daidda vejolašvuodaide mat ássiin leat, makkár doarjagiid ožžot iežaset suohkaniin, ja makkár mearrádušaid ássit dahket ássanbáikki ja ealáhusgeainnu hárrái, earenoamážiid dan ektui jus galget bissut árbevirolaš ealáhusain.

Duodjái, sámi mátkkoštanealáhussii ja sámi kulturealáhusaide addo ain vejolašvuodta oazžut ruhtadeami ja heiveheapmi oktasaš doaibmajuid bokte. Dain eai rievdda nu ollu, ja daidda ealáhusaide sihkkarasto ovdánahttin sihke sámi váldoguovlluin ja gávpogiin. Maiddái sámi mátkkoštanealáhussii ja sámi kreatiivaealáhusaide maidda Sámediggi eanas muddui heiveha ruđaid ja veahki innovašuvdnii, fidnohuksema, gelbbolašvuodaloktemii ja vai besset mielde Dutkan- ja ovdánahttindoaimmaide. Vuoddoealáhusaid vuoruheami dáfus lea diet fokus ráddjejuvvon. Go Sámediggi lea vuoruhán ealáhusdoaimmaid maiddá korona lea garrasit čuočcan 2020, ja earenoamážiid sámi mátkkoštanealáhusas, de čájeha dat ahte sii jođánit sáhttet rievdadit iežaset doarjjajuolludemiid vai sáhttet dustet ealáhusdoaimmaid hástalusaid nuppástuvvamiid. Sámedikki doarjjaortnegis lea ráddjejuvvon rámmat ja sáhttet dušše veahá veahkehit sámi servodagaid hástalusaiiguin go guoská álbmotovdáneapmái, ealáhusovdánahttimii ja go lea dárbu innovašuvdnii ja lasi gelbbolašvuhtii. Lea sávahahtti ahte rievdaduvvon doarjjaortnet doaibmagoahdá eambo dego katalysáhtor sámi ealáhusovdáneapmái ođđa doaibmaguovllus.

3.8 Čoahkkáigeassu

Guoskevaš áigodagas lea Sámediggi juolludan birrasiid 35 miljovna ruvno jahkásačcat ealáhusovdáneapmái, muhto ii leat doarvái ruhta go dađistaga leat eambo olbmot ja fitnodagat geat leat doarjjavuoigaduvvon. Go meannudedje ođđa ealáhusdieđáhusa 2019, de dan geažil mearridii Sámediggi rievdadit doarjjaortnega. Sámedikki doarjjaortnegiid doaibmaguovlu (SED-guovlu) galgá heaittihuvvot ja sadjái galgá boahit ođđa doaibmaguovlu, mii vuodđuduvvo geatnegahtii ovtasbargošiehtadusain gaskal Sámedikki ja välljejuvvon suohkaniiguin. Suohkaniid välljen galgá dahkkot gulahallama bokte gaskal Sámedikki ja suohkaniid, mat gullet dálá giellahálddašanguovlluid, ja muđui suohkaniiguin mat gulle ovdalaš SED-guvlui. Ulbmil lea gáržžidit suohkaniid logu, gos ealáhusdoliin lea vejolaš ohat Sámedikki doarjaga, muhto maid nannet Sámedikki ovtasbarggu daiguin guoskevaš suohkaniiguin, ja dan bokte buoridit sámi ealáhusovdánahttima eavttuid. Earret daid ovttaskas doarjagiid, de áigu Sámediggi ain vuoruhit resurssaid gelbbolašvuodaloktenprográmmaide duojs, kreatiiva ealáhusain ja sámi mátkkoštanealáhusas, ja maid ovdánahttit ealáhusčohkiid ja eará oktasašdoaibmabijuid, vai nanne sámi guovlluid ealáhusdoaimmaid. Dan bokte leat muhtun muddui geahččaleame dustet sámi guovlluid hástalusaid, nugo eretfárrema, go sápmelaččaid lohku lea njiedjan sámi ealáhusain, ja vai deattuha fidnohuksema ja innovašuvnna mii gáibida ahte sáhttet nuppástuhttit doaimma ja vai ain sáhttet lasihit gelbbolašvuoda ealáhusdoliide.

Lea váttis dadjat movt dat ođđa doarjjaortnet sáhtta dustet daid hástalusaid. Go SED-guovllu gáržžidit, de sáhtta dat nannet ealáhusovdáneami suohkaniin, mat fátmastuvvojit mielde, ja váikkuhit hejot suohkaniidda mat gártet eret. Doaibmabijut maiguin lokte gelbbolašvuoda ja ovdánahtta ealáhusčohkiid, soaitá vejolačcat sáhttit nannejuvvot go ovtasbarget suohkaniiguin. Ollu vuolga das movt Sámedikki doarjjaortnega rievdan álggahuvvo. Man guhkes áiggi dárbbášit suohkanat šiehtadit ovtasbargošiehtadusaid Sámedikkiin? Man ollu suohkanat beroštit oažžut ovdán dakkár šiehtadusaid? Movt dat bargu váikkuha ealáhuspolitihkalaš digaštallamii dain suohkaniin, sihke siskkobeaalde ja olggobealde dan ođđa SED-guovllu? Boahta váldit veahá áiggi ovdal go oažžut vástádusa daidda gažaldagaide ja oaidnit ávkki Sámedikki rievdaduvvon doarjjaortnegis.

3.9 Rávven

Sámedikki váikkuhangaskaomit ealáhusulbmiliidda galget doarjut Sámedikki ealáhuspolitihka. Váikkuhangaskaomiid rievdadeapmi lea álo hástalus, earenoamážiid go fátmasteapmi ja boadus lea nu eahpesihkar. De dárbbáša Sámediggi luohhtevašvuoda ealáhusdoliin ja ovtasbargoguimmiiguin, ja fertejit ráhkadit strategiija mainna olaha dieđuiguin. Dakkár strategiijas berre sisttisoallat čuovvovačcat:

- Buorre diehtujuohkin ealáhusdoliide njuolggadusaid rievdamá birra
- Rabas bovdehus guoskevaš suohkaniidda, ohcandaibma

- Veahkkálaga mávssolaš ovttasbargoguimmiiguin juohkit dieđuid dain rievttis forumiin ja arenain
- Sihkkarastit ahte ovttasbargoguoimmit ja earenoamážiid vuosttašlinjabálvalusat suohkaniin dovdet daid rievdadusaid makkár váikkusat dain leat ohcciide
- Čájehit buriid ovdamearkkaid movt ruđat sáhttet leat veahkkin oažžume sávahahtti ovdáneami

Referánsat

Angell, Elisabeth (2016). Sametingets virkemiddelbruk på næringsområdet – på vei ut av tradisjonsorienteringen? I *Nordområdene i endring – Urfolkspolitikk og utvikling*. Gyldendal Akademisk 2016, s. 155–180.

Ballo, Solveig (2019). Bargobádji Sámedikki ealáhuspolitihkka birra. Workshop om Sametingets næringspolitikk. Rapport fra Sápmi Næringshage.

Eikeland, Sveinung, og Krogh, Lars (1994). Støtte til næringskombinasjoner i samiske områder, NIBR-rapport 1994.

Gaski, Margareth, og Eikeland, Sveinung (2001). *Næringskombinasjoner 1997–2000*. Evaluering av driftsstøtten i samiske (NIBR-rapport 2001: 14). Oslo: NIBR.

Giertsen, Merete (1993). Samisk utviklingsfond – som utviklingsaktør i samiske bosetningsområder. NIBR-rapport 1993.

Karlstad, Stig, og Lie, Ivar (2010). Evaluering av driftstilskuddsordninga for duodji 2005–2009. Norut Alta – Áltá, 2010.

Løkka, Nanna, Engh, Mari, og Haugsevje, Åsne Dahl (2019). Duodji for framtida. Evaluering av Duodjeinstituhitta og veilederordningen under Duodjeinstituhitta. Telemarksforskning. Rapportnr. 476, 2019.

Nygaard, Vigdis, og Kårtveit, Bård (2019). Fra STN til kulturbasert næringsutvikling? Innspill til arbeidet med Sametingets næringsmelding. Rapport 7-2019 NORCE Samfunnsforskning.

Nygaard, Vigdis, og Skålnes, Sigrid (2007). Evaluering av tilskuddsordningen for Samisk utviklingsfond. Norut Alta-Áltá rapport 2007:7.

Norges forskningsråd (2020). Samisk kunnskapsgrunnlag 2020.

Nygaard, Vigdis, Mathisen, Line, og Nylund, Ingvild (2017). *Muligheter og barrierer for*

entreprenørskap i samiske områder. Norut-rapport 9/2017.

Sametinget (2014). Sametingets årsmelding 2013.

Sametinget (2015). Sametingets årsmelding 2014.

Sametinget (2016). Sametingets årsmelding 2015.

Sametinget (2017). Sametingets årsmelding 2016.

Sametinget (2018). Sametingets årsmelding 2017.

Sametinget (2019). Sametingets årsmelding 2018.

Sametinget (2020). Sametingets årsmelding 2019.

Sametinget (2021). Sametingets årsmelding 2020.

Sametinget (2017). Næringsutvikling i sjøsamiske samfunn. Sametingsmelding 2017.

Sametinget (2019). Šattolaš Sápmi Bærekraftig næringsutvikling Sametingsmelding om næringsutvikling.

4. Sámedikki jienastuslohku – muhtin mihtilmasvuodát ovdáneamis

Kevin Johansen, cand.polit., UiT / Universidad de Granada

Čoahkkáigeassu

Dát artihkal lea Sámedikki jienastuslogu birra ja movt dat lea ovdánan dađistaga. Jienastuslogus beroštit lunddolaččat buohkat geain juoga man nu ládje lea dahkamuš sámi politihkain dahje hálddašemiin.

Dat mielddisbuktá ahte oallugat sávvet beassat oaidnit jienastuslogu sisdoalu. Nu sáhttit oažžut buoret analysaid, oaidnit guvllolaš ovdánantreanddaid, sápmelaččaid fárremiid birra ja nu ain. Jienastuslogus lea goitge leamaš okta ulbmil, namalassii ahte galgá leat registtar geat sáhttet jienastit sámediggeválggas. Dan ulbmila ii sáhte dušše rievdadit, vaikko das vel livčče ge servodahkii ávki.

Sámedikki jienastuslohku lea jeavddalaččat lassánan dan rájes go ásahuvvui 1989, ja dat lea proseanttaid mielde lassánan 2019 rádjái olles 229 proseanttain. Go nie hirbmadit lea lassánan, de dađistaga lasiha dat Sámediggái eambo legitimatehta. Romsa lea dat suohkan gos eanemus leat dieđihan iežaset jienastuslohkui, ja Ávjovárri lea fas dat stuorimus válgabiire. Lea beroštahtti oaidnit dan guvllolaš ovdáneami, go dađistaga eambbogat jienastuslogu miellahtuin orrot gávpogiin. Dat sáhtá mielddisbuktit ahte gáibidišgohtet eará politihka, dahje válljejedjiin šaddá eará strategalaš fokus.

Lea ain vejolašvuohta ahte jienastuslohku lassána, ja danne lea lunddolaš ain lágidity kampánnjaid duollet dalle, earenoamážiid nuoraide ja vuosttaš geardde jienasteddjiide.

Eavttut maiguin sáhtá beassat mielde Sámedikki jienastuslohkui leat álo digaštallon ja bohtet maid álo digaštallot. Lea áibbas dárbblaš ahte das leat muhtin eavttut, ja vaikko makkárin dál de šattaš dat eavttut, de muhtimiid mielas goitge leat dat boastut. Muhtumin sáhtá bohtit dan dillái ahte jienastuslogu lassáneapmi bisána, goas eanas sisadieđiheamit leat vuosttašgearddejienasteddjiin, seammás go lunddolaččat njiedjá lohku. Dassáži lea vuos ain guhká.

4.1 Álggahus

4.1.1 Sámedikki jienastuslogu duogáš – historjá

Jienastuslogus lea measta seamma guhkes historjá go stáhtavuodđudusat, ja eatnasat leat gullan jienastuslogu birra earret eará juovlaevánjiljoma bokte. Politihkalaš jođiheaddjit leat historjjálaččat háliidan diehtit man ollu olbmuid sii sáhttet vearuhit ja gohččut soahtebálvalussii.¹⁰ Odđa áiggis fas leat eará sivat manne lea dárbu diehtit man oallugiidda politihkkariin lea ovddasvástádus, sihke go guoská oahpahussii, dearvvašvuhtii ja eará surggiide.

Stáhtaide leat jienastuslogut leamaš ávkkálaččat. Ovttaskasolbmuide ii ges leat seamma ládje leamaš ovdamunni leat mielde jienastuslogus. Sámedikki jienastuslohku lea áibbas earálágan go ollu eará jienastuslogut, nugo stáhtaid jienastuslogut, dan dáfus go eavttuid bokte lea vuoigatvuohta beassat leat mielde jienastuslogus ja nu maid jienastit sámediggeválggas.

Sámedikki jienastuslohku lea sierralágan eará jienastusloguid ektui dan dáfus go lea eaktodáhtolaš čálihit iežas jienastuslohkui, maid ferte dahkat jus galgá sáhttit jienastit sámediggeválggas. Sáhttet leat iešguđetlágan ákkát dieđihit iežas Sámedikki jienastuslohkui. Guokte dávjjimus ákka leat ahte beassá jienastit sámediggeválggas ja ahte čájeha sámii gullevašvuođa. Mánngas leat geažuhan ahte Sámedikki jienastuslohku lea vuodđu Sámediggái.¹¹

Mii eat dieđe man ollu sápmelaččat orrot Norggas. Árvvoštallamiid mielde lea ain unnitlohku sápmelaččain geat leat čálihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Sáhttet leat iešguđetlágan ákka manne *ii* dieđit iežas dasa. Earret dan ahte beassá jienastit sámediggeválggas, de ii atte dat eará vuoigatvuođaid go dan ahte leat sisačállojuvvon. Jus ovdamearkka dihte geahččat dan ahte dus lea riekti oažžut sámegeieloahpahusa olggobealde sámegeiela hálddašanguovllu, de gáibiduvvo ahte leat váhnemat geat *sáhttet* čálihuvvot jienastuslohkui, muhto ii gáibiduvvo ahte sii *leat* sisačálihuvvon dasa.¹²

4.1.2 Registreret jienastuslohkui – eavttut

Sámedikki jienastuslohku lea ásahuvvon Sámeláhkii § 2-6, mas leat sihke objektiivvalaš ja subjektiivvalaš gáibádusat. Objektiivvalaš gáibádus lea ahte dus alddát, dahje váhnemiin, áhkuin/ádjáin dahje máttaráhkuin/-ádjáin lea leamaš sámegeiella ruovttugiellan. Diet eaktu rievdaduvvui ovdal 1997 válgga. Ovdal mearriduvvui áhkuid ja ádjáid buolvva ektui jus sáhtii iežas dieđihit Sámedikki jienastuslohkui.¹³

¹⁰ Reason, suoidnemánui 2020

¹¹ Pettersen 2011; Pettersen 2017; Josefsen 2019

¹² Oahpahusláhka, lovdata.no

¹³ Pettersen 2010

Objektiivvalaš eavttuin sáhtta muhtun muddui gozihit ja dat sihkkarastá ahte olbmui lea govttolaš čanastat sámi dilálašvuodaide.¹⁴ Lea maid lunddolaš ahte dáruiduhttinproseassa dihte manná sakka maŋos áiggis. Dat subjektiivvalaš eaktu lea ahte ieš dovdá iežas sápmelažžan jus galgá sáhttit iežas čálihit sisa jienastuslohkui. Sámevuoigatvuodálávdegoddi deattuhii ahte ulbmil lei ráddjet geat sáhttet jienastit sámediggeválggas, ja ahte meroštus ii hoigat gean ge olggobeallái sámi álbmoga, mii suddjejuvvo Vuodđolága § 108 bokte.¹⁵

Álggos gohčoduvvui Sámedikki jienastuslohku sámi jienastuslohkun, ja dat namma adno ain earret eará oahpahuslágas.¹⁶ Diet namma dagahii ahte muhtumat ipmirdedje boastut ja doivo ahte dat lea lohku das man ollu leat sápmelaččat Norggas. Nammarievdademiin deattuhuvvo ahte lea jienastuslohku mainna beassá jienastit sámediggeválggas.

Go ásaha jienastuslogu mii ii guoská buohkaide, de lea dárbu ahte leat muhtun eavttut mat galget devdojuvvot vai beassá dasa čálihuvvot. Go juo dat lea jienastuslohku, ja go Norgga jienastanahki lea ahte deavdá 18 jagi válgajagi, de lea ahki okta eaktu. Dat eará objektiivvalaš ja subjektiivvalaš eavttu leat juo namuhuvvon dás ovdalis.

Eavttut mearkkašit seammás ahte muhtumat eai beasa iežaset dasa sisačálihuvvot. Praktikalaččat lea identitehtadovdu veadjemeahtun nu ahte ii olgguš muhtuma joavkkus. Okta ágga mii máŋgga geardde lea boahtán ovdán, lea jus sápmelaččaid náittosguoimmit geat leat oahppan sámegeiela, berreše oažžut vejolašvuoda čálihit iežaset jienastuslohkui. Nubbi lea jus olbmot geat leat oahppan sámegeiela, vaikko ii gula ge sámi álbmogii, sáhttet ohcat beassat mielde jienastuslohkui.¹⁷

Dađistaga sáhtta boahit gáibádus ahte geahččat maid máttarmáttarváhnemiid ruovttugiela, earret eará go dáruiduhttinproseassa lea váikkuhan ahte olbmot máŋgga buolvvas leat massán sámegeielaset.

Vaikko makkár eavttuid dál vállješ, de bohtet goitge leat iešguđetlágan oaivilat jus doaibmevaš eavttuid leat riektá, ja jus daid sáhtášii rievdadit. Riikkaidgaskaččat ii gávdno makkár ge oktasaš definišuvdna eamiálbmotdoahpagii; ii ge ON eamiálbmotjulggaštusas ge (United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, UNDRIP) leat dakkár definišuvdna. ILO-konvenšuvnna artihkal 1b, mii almmuhuvvui 1989 ja maid Norga ratifiserii 1990, daddjo ahte eamiálbmogat leat:

álbmogat iešmearrideaddji riikkain geat adnojuvvojit eamiálbmogin dan dihte go dát álbmogat leat sin maŋisboahttit geat ásse riikkas dahje dan guovllus masa riika gullá, dalle go guovlu váldojuvvui dahje koloniserejuvvui dahje dálá riikkarájit ásahuvvojedje, ja geat juridihkalaš

¹⁴ Store norske leksikon

¹⁵ Store norske leksikon

¹⁶ Lovdata.no

¹⁷ Geahča ovdamearkka dihte Pettersen 2017

servodatsajisteaset beroškeahhtá leat ollásit dahje muhtin muddui seailluhan iežaset sosiála, ekonomalaš, kultuvrralaš ja politihkalaš ásašaid.¹⁸

Dien definišuvnna vuodul árvvoštallá ON ahte leat 370 miljovnna olbmo máilmmis, geain lea eamiálbmot duogáš.¹⁹ Riikkain, gos leat eamiálbmogat, leat leamaš iešguđetlágan gáibádušat formaliseret eamiálbmotstáhtusa. Oktasaš eanas eamiálbmogiidda lea ahte duollet dálle bohciidit digaštallamat das makkár eavttut galget leat vuodđun dasa go galgá sáhttit gullat čearddalaš jovkui.

4.1.3 Iešguđetlágan guovlojuogu válgabiirriin – váлгаortnet áiggiid mielde

Válgabiiret leat máŋgga ládje juhkkon Sámedikki historjjás. Go Sámediggi ásašuvvui, de ledje 13 válgabiire:

- 1) Várjjat – Varanger
- 2) Deatnu – Tana
- 3) Kárášjohka – Karasjok
- 4) Guovdageaidnu – Kautokeino
- 5) Porsáŋgu – Porsanger
- 6) Áltá/Fálesnuorri – Alta/Kvalsund
- 7) Davvi-Romsa – Nord-Troms
- 8) Gaska-Romsa – Midt-Troms
- 9) Lulli-Romsa – Sør-Troms
- 10) Davvi Nordlánda – Nordre Nordland
- 11) Gaska Nordlánda – Midtre Nordland
- 12) Lullisámeguovlu – Sørsameområdet
- 13) Lulli-Norga – Sør-Norge

Dán ortnegis ledje juohke válgabiirres seamma mađe mandáhta beroškeahhtá man oallugat ledje jienastuslogus. Lei hirkmat stuora erohus stuorimus válgabiire (Guovdageaidnu) ja unnimus válgabiire (Davvi Nordlánda) gaskkas, dan ektui man oallugat ledje dieđihan jienastuslohkui. Muhtun válgabiiret ges sudde oktii ovttaskas suohkaniiguin, seammás go lulimus válgabiirres (Lulli-Norga) ledje 14 suohkana.

Ovdal 2009 sámediggeválgga rievdaduvvui váлгаortnet ja de šadde čieža válgabiire. Seammás áirrasjuogu lohku mearriduvvo juohke válgabiirres dynámalaččat: Juohke válgga ovdal mearriduvvojit 39 áirasa ovdagihtii, mii vuodđuduvvo dan mielde man ollu juohke válgabiirres leat jienastuslogus geassemánu 30.beavvi daid jagiid go báikkálašválgga dollo (gč. Josefsen

¹⁸ ILO-konvensjonen, regjeringen.no

¹⁹ un.org

2011 mas čilge eambo ortnega birra). Rievdadeami duogáš lei earret eará válgabiirriid erohus, go guoskkai man ollu jienaid guhte ge dárbbasii jus galggai válljejuvvot Sámediggái.

Dat čieža ođđa válgabiire bohtet ovdán tabealla 4.1.²⁰ Dás oidnojit válgabiirriid árraslogut juohke válggas 2009 rájes, ja movt dat lohku lea rievdan 2009 rájes gitta 2021 rádjái.

Tabealla 4.1 Válgabiiret ja galle áirasa leat gudege válgabiirres juohke válggain 2009–2021

	Galle áirasa juohke válgabiirres				Árraslogu rievdan 2009–2021
	2009	2013	2017	2021	
1) Østre / Nuortaguovlu*	6	6	5	5	- 1
2) Ávjovári	9	8	8	7	- 2
3) Nordre / Davveguovlu*	6	5	6	6	-
4) Gáisi / Gáiseguovlu*	6	6	5	6	-
5) Vesthavet / Viestarmearra* / Viestarmerra**	5	4	5	5	-
6) Sørsamisk / Lulli-Sápmi* / Áarjel-Sápmie***	3	4	4	4	+ 1
7) Sør-Norge / Lulli-Norge*	4	6	6	6	+ 2

Gáldut: SSB statistihkkabánku, Sámedikki neahttasiidu

* Davvisámegiella, ** Julevsámegiella, *** Lullisámegiella

Nugo tabeallas boahtá ovdán, de mielddisbuvttii ođđa válgaortnet oalle stuora erohusa válgabiirriid árraslohkui, ja biirriid mielde árraslohku lea maid rievdan áiggi mielde. Nugo maid oaidnit, de lea tendensa oalle čielggas: Árraslohku dan guovtti davimus válgabiirres lea veahá njiedjan, ja lassánan dan guovtti lulimus válgabiirres. Dasa máhcan ruovttoluotta mañnelis teavsttas.

4.2 Hástalusat gálduiguin

Politiikkariin ja byrákráhtain lea dárbu oažžut loguid politiikkalašovdáneapmái, čielggademiide ja áššemeannudemiide. Goitge lea jierpmálaš ahte ii ane dušše loguid vuodđun. Dieđusge ii sáhte sámi máilbmi ge ipmirduvvot loguid haga, muhto logut eai mital buot sámi servodagaid dahje sápmelaččaid birra.²¹ Lea maid mávssolaš smiehttat ahte ollu dain dárbbuin mat sápmelaččain leat gos orrot, lea sorjjasmeahtun dasa gallis sii leat. Vaikko vel dávjá lea nu ahte unnán resurssaid ferte juohkit dasa masa lea eanemus ávkkálaš, de oaivvildan ahte ii sáhte atnit vuodđun dán artiikkala loguid, konkluderet dan ahte eai galgga vuoruhit guovlluid dahje árvoštallat daid unnit mávssoleabbon, jus doppe orrot unnán sápmelaččat dahje jus doppe leat proseanttaid mielde unnit sápmelaččat jienastuslogus go buhtastahtá jienastusloguiguin mat leat lassáneame.

2020 rádjái leat čađahuvvon gávccii sámediggeválgga. Guorahallat jienastuslogu lea leamaš hástaleaddjin. Dasa leat mánga siva, okta lea ahte jienastuslohku rievtti mielde galgá adnot

²⁰ Válgabiirriid namma ja makkár suohkaniid dat siskkilda, boahtá ovdán Sámelágas § 2-4.

²¹ Rosling 2018

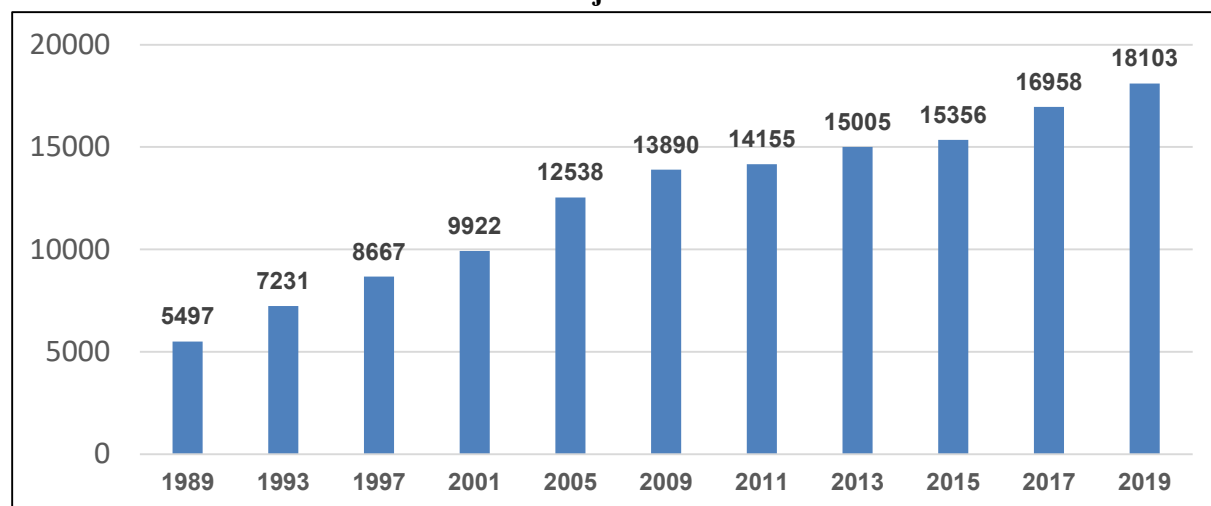
dušše jienastit sámediggeválggas. Go ii leat makkár ge sámi čearddalaš registtar Norggas, de lea jienastuslohku lagamusas dakkár registara (vaikko nugo namuhuvvon ii galgga Sámedikki jienastuslogu geahččat dego *sápmelaččaid lohkun*). Diekkár ákkaid dihte, ja go sápmelaččat sáhttet eahpidišgoahit leat jienastuslogus jus buohkat besset dan oaidnit, de lea Sámediggi almmát ge bidjan ráddjehusaid geat besset oaidnit jienastuslogu.

Mearkkaš ahte go artihkal čállo, de eai leat 2021 logut vel oaidnin ládje. Artihkal čujuha dan dihte loguide, mat lohkojedje jienastuslohkui 2019, eai ge 2021 loguide, maid boahit diehtit easkka dasto go artihkal juo almmuhuvvo.

4.3 Jienastuslogu ovdáneapmi riikkaviidosáčat

Riikkaviidosáš dásis lea Sámedikki jienastuslohku jeavddalaččat lassánan dan rájes go ásahuvvui 1989.

Govus 4.1: Gallis leat diedihan Sámedikki jienastuslohkui 1989–2019

Gáldu: Sámediggi

Govus 4.1 čájeha ahte unnánaš álgu rájes leat eambo ja eambo sápmelaččat iešguđet ákkaid geažil válljen diedihit iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Lunddolaččat leat dasa iešguđetlágan ja seahkálas ákkat, muhto guokte váldo ákka leat nugo ovdalis namuhuvvon sámi gullevašvuohta ja dat ahte beassat jienastit sámediggeválggas.

Tabellas 4.2 dás vuolleis oaidnit ahte proseanttaid mielde lassánii jienastuslohku eanemus vuosttaš válggas nuppi válgii, namalassii 1989 rájes gitta 1993 rádjái. Lassáneapmi 1989 rájes gitta 1993 rádjái lei olles 31 proseanta (namalassii 1734 diedihedje iežaset jienastuslohkui). Nubbin eanemus lassánii válgaáigodagas 2001–2005 26 proseanttain (2554 ođđa jienasteaddji diedihedje jienastuslohkui). Unnimus lassánii válgaáigodagas 2009–2013, go sisadiediheapmi lassánii dušše gávcciin proseanttain (1115 ođđa jienasteaddjit jienastuslohkui). Go 2017 rájes 2019 rádjái lea jienasteaddjiidlohku lassánan čiežain proseanttain, de mearkkaša dat ahte šaddá

buorre lassáneapmi válgga rádjái 2021, danne go láve ahte mañemus jagis ovdalaš válgga lassána jienastuslohku eanemusat válgaáigodagas.

Tabealla 4.2 Sámedikki jienastuslogu lassáneapmi válggas válgii. Lohku ja proseanta

	1989	1993	1997	2001	2005	2009	2013	2017	2019
Sisadieđiheddjiid lohku	5505	7236	8665	9921	12475	13890	15005	16958	18103
Lassánan ovddit válgga rájes - lohku	-	1731	1429	1256	2554	1415	1115	1953	1145
Lassánan ovddit válgga rájes - proseanta	-	31	20	15	26	11	8	13	7

Sápmelaččaid “moriheapmi” go dađistaga eanebut šaddet diđolaččat iežaset sámi identitehtii, seammás go stuora servodat ii šat nu hejot sámi čearddalašvuođa, de lea dat veahkkin dasa ahte eambbogat dieđihit iežaset jienastuslohkui. Dat maid dagaha ahte Sámediggi oažžu eambo fámu, sihke formálalaččat ja symbolalaččat, earret eará konsultašuvdnaortnega bokte eiseválddiiguin. De áigot eambbogat jienastit sámediggeválggas go dat duođai mearkkaša juoidá.

Mañemus jagiid lea Sámediggi leamaš mielde dađistaga eambo politihkalaš proseassain guovddáš eiseválddiiguin, earret eará konsultašuvdnaortnega bokte. Go dat ortnet dál fátmasta konsultašuvnnaid suohkaniiguin ja fylkasuohkaniiguin dakkár áššiiguin mat guoskkahit earenoamážiid sápmelaččaid, de mielddisbuktá dat ahte jienastuslohku vel eambo lassána. Lassáneapmi šaddá dan dihte go Sámediggi ain eambo boahdá váikkuhit guvllolaš- ja báikkálašpolitihka, mii fas váikkuha ássiide.

1989 rájes gitta 2019 rádjái lea jienastuslohku lassánan 229 proseanttain. Dat lea earenoamáš ovdáneapmi mii čájeha sihke dan ahte eambbogat áigot čájehit iežaset sámi identitehta, ja ahte eambbogat oidnet Sámedikki politihka mávssolažžan alcceseaset, man dihte háliidit oažžut vejolašvuođa váikkuhit dasa. Jienastuslogu lassáneapmi lea ollásit buorre go dat lasiha Sámedikki legitimitehta ja go lasiha politihkalaš deattu Sámi parlamentii.

Nugo diehtit de ii leat mis dárkilis lohku juste man ollu sápmelaččat leat Norggas, ja árvoštallamat maid duollet dälle almmuhit, daid ii sáhte duođaštit. Goitge sáhttit árvoštallat ahte lea ain unnitlohku sápmelaččain geat leat dieđihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Muhtimat várra doivot ahte sii automáhtalaččat leat mielde jienastuslogus go váhnemat leat dan. Earát fas leat iešguđet ákkaid geažil árvoštallan dieđihit iežaset sisa, muhto eai leat vel dahkan dan. Sáhtta leat ahte eai leat gávdnan ákkaid dan dahkat, dahje muhtin dilálašvuođain eai leat ovttaoavilis politihkain mii jođihuvvo. Muhtimat sáhttet ain prinsihpalaččat eará oavilis čearddalaš registariid ektui, dahje leat balus ahte jienastuslohku sáhtta boastut adnot eará ulbmiliidda. Dan ferte maid geahččat servodaga vealaheami hárrái. Ketil Lennert Hansen čájeha iešdieđihuvvon loguiguin ahte sápmelaččaid vealaheapmi dáhpáhuvvá ollu eambo sápmelaččaide go muđui álbmogii Norggas.²²

²² Hansen 2016

Boahdá go leat mearri das man oallugiid jienastuslohkui sáhtta olahit? Soames háve sáhtta árvoštallat ahte boahdá dakkár dilli goas buot sápmelaččat leat dieđihan iežaset jienastuslohkui, ja rekrutteren boahdá leat vuosttašgeardejenasteddjiid ektui. Nu ii dáidde goasse šaddat, muhto lea ain vejolaš ahte jienasteddjiidlohku lassána válggaide boahhteáiggis. Dat lea earenoamáš áigeuovdil go boahhte kapihttalis geahččat makkár guovlluin jienastuslohku lassána. Go stuora gávpogiin lassánit jienasteaddjit, de čájeha dat ahte jienastuslohku ain lassána, ja soaita ahte proseanttaid mielde lassána eambo go ovdal.

4.4 Jienastuslogu ovdáneapmi válgabiriid ja suohkaniid dásis

4.4.1 Válgabiiredásis

Go galge mearridit 2021 válgga mandáhtalogu juohke biirii, de lohke jienastuslogu jienasteddjiid geassemánu 30.beaivvi 2019. Dat logut ovdanbohtet tabeallas 4.3, sirrejuvnon stuorimus válgabiirres unnimus válgabiirii, das man oallugat leat dieđihan jienastuslohkui. Dasa lassin čájeha tabealla gallis ledje jienastuslogus juohke válgabiirres 2009 válggas, ja erohus gaskal 2019 ja 2009.²³

Tabealla 4.3 Jienastuslohku juohke válgabiirres 2019 ja erohus gaskal 2009 ja 2019 (lohku), dan mielde man oallugat ledje dieđihuvvon jienastuslohkui 2019

	Dieđihan jienastuslohkui 2019	Erohus 2019–2009 - lohku
2) Ávjovárri	3642	82
7) Lulli-Norga	3397	1541
4) Gáisi	2745	761
3) Davveguovlu	2731	754
1) Nuortaguovlu	2366	145
5) Viesttarmearra	1923	515
6) Lulli-Sápmi	1299	415

Gáldu: Sámediggi

2019 lei Ávjovárri stuorimus válgabiire. Dán biirres leat suohkanat Kárášjohka, Guovdageaidnu ja Porsángu. Dát suohkanat leat árbevirolaččat leamaš dat stuorimus suohkanat jienastuslogus. Mañnelis geahččat jienastuslogu suohkaniid mielde, muhto válgabiirriid rievdan mielddisbuktá ahte dát stuorimus suohkanat jienastuslogus bissot maid stuorimus válgabiiren mañnil rievdamas.

Lulli-Norga lea maid šaddan stuora válgabiiren ja lei 2019 dastta mañnelis Ávjovári. Mánja válgabiire leat oalle dásálaga, muhto dat stuorimus lea measta golmmageardániid stuorit go

²³Lea váttis buohstahttit jienastuslogu biirriid mielde ovdáneami álggu rájes go ii oktage dain ođđa biirriin leat časkon oktii daiguin boares biirriiguin.

dat unnimus válgabiire. Vaikko vel lea ge iešguđetlágan mandáhtalohku dain iešguđet válgabiirriin, de lea dain goralašvuolta, gč. tabealla 4.1. Torunn Pettersen (2011) čujuhii ahte jienastuslogu deaddu jagiid mielde sirdásii lulás guvlui áigodagas gitta 2009 rádjái²⁴, maid mii maid geahččat dás maŋnelis. Seammás eat sáhte lohkat ahte doallá deaivása das ahte Oslo lea Norgga stuorimus sámegávpot, nugo dávjá lea gullon daddjome. Eat han mii dieđe makkár gávpogis orrot eanemus sápmelaččat, muhto – nugo boahťa ovdán dás maŋnelis – de leat eambbogat dieđihan iežaset jienastuslohku Romssas go Oslos. Dat ahte jienastuslohku lea lassánan Romssas ja veahá vel Bådådjos nai daid maŋemus jagiid, dagaha ahte bisseha dan ahte jienasteddjiid deaddu sirdojuvvo lulás.

4.4.2 Suohkandássi

Tabealla 4.4 čájeha man oallugat leat jienastuslogus gávccii válljejuvvon suohkanis 2019, ja movt dat lea rievdan 2009 rájes logu ja proseanta mielde. Dá leat suohkanat main leat eanemus dieđihuvvon jienastuslohku 2019: Romsa, Guovdageaidnu, Kárášjohka, Áltá ja Deatnu, ja vel dat golbma gávpotsuohkana Bådådjo, Tráante ja Oslo. Maŋemus lea hui beroštahti go giellalávdegoddi²⁵ árvalii earenoamáš sámi ovddasvástádusa dan golbmásii ja vel gávpotsuohkanii Romsii. Árvalusas lei ahte Romssas galgai leat earenoamáš ovddasvástádus davvisámegielas, Bådådjos julevsámegielas ja Tráantes fas lullisámegielas, ja Oslos fas buot sámegeielaide.

Tabealla 4.4 Jienastuslohku válljejuvvon suohkaniin 2019 ja erohus gaskal 2019 ja 2009 (lohku ja proseanta) das man oallugat leat jienastuslogus 2019

	Dieđihan jienastuslohku 2019	Erohus 2009 ja 2019 - lohku	Erohus 2009 ja 2019 - proseanta
Tromsø – Romsa*	1551	557	56
Guovdageaidnu – Kautokeino	1520	-37	- 2
Alta – Áltá*	1441	498	53
Kárášjohka – Karasjok	1351	75	6
Oslo*	949	326	52
Deatnu – Tana	867	8	1
Trondheim – Tráante*	311	144	86
Bodø – Bådådjo*	268	155	137

* Gávpotsuohkanat

Čielgaseamos rievdan lea ahte Romsa lea dat suohkan gos leat eanemus jienasteaddjit jienastuslogus 2019. Ovdal dan ledje Guovdageainnus. Vihtta stuorimus suohkana leat Romsa, Guovdageaidnu, Áltá, Kárášjohka ja Oslo. Tráante ja Bådådjo leat maŋnelis (guoktenuppelogát ja golbmanuppelogát sajis, jus visot suohkanat biddjojitt maŋŋalaga).

Proseanttaid mielde oaidnit ahte Bådådjos lea eanemus lassánan dan logijagi áigodagas, olles 137 proseanttain. Tráantes lea nubbin eanemus lassánan 86 proseanttain, ja maiddái Romssas,

²⁴ Pettersen, Torunn op.cit.

²⁵ NAČ 2016:18 Váibmogiella

Álttás ja Oslos lea badjel 50 proseanttain lassánan jienastuslohku. Dá lea čielga erohus go geahččat proseanttaid mielde rievdam, go sámegeiela hálddašanguovlluid suohkaniin (gč. vuollelis) lea dušše veahá lassáneapmi, ja ahte Guovdageainnus lea lohku njiedjan 2 proseanttain. Guhkes áigge perspektiivvas leaba Pettersen ja Saglie (2019) čájehan ahte Romssa, Álttá ja Oslo oassi oktiibuot jienastuslogus 1989 lei 9 proseanta, ja 2017 lei dat lohku lassánan 21 prosentii.²⁶

Dál leat 13 suohkana mat sierranit dainna ahte leat mielde sámegeiela hálddašanguovllus – lassánan guđain suohkaniin dan rájes go ortnet álggahuvvui ođđajagimánu 1.beaivvi 1992. Gávccii suohkana leat Romssas ja Finnmárkkus, guokte Nordlánddas ja golbma Trøndelágas. Go okta suohkan láhttuduvvo mielde hálddašanguovlui, de automáhtalaččat lahttuduvvo maiddá fylkkasuohkan gosa guoskevaš suohkan gullá, nu ahte Romsa ja Finnmárku, Nordlánda ja Trøndelága leat maid giellahálddašanfylkkasuohkana. Tabealla 4.5 čájeha man ollu fylkkasuohkaniin leat sisačálihuvvon jienastuslohkui 2019, oktan rievdamiiguin 2009 rájes (lohku ja proseanta).

Tabealla 4.5: Sisačálihuvvon jienasteaddjit jienastuslogus hálddašansuohkaniin 2019 ja rievdamat 2009–2019 (lohku ja proseanta), sisačálihuvvonlogu mielde 2019

Suohkan (lahttudanjahki)	Sisačálihuvvon 2019	Rievdan 2009–2019 - lohku	Endring 2009–2019 - proseanta
Guovdageaidnu – Kautokeino (1992)	1520	- 37	- 2
Kárášjohka – Karasjok (1992)	1351	75	6
Deatnu – Tana (1992)	867	8	2
Porsángu – Porsanger (1992)	771	44	8
Gáivuotna – Kåfjord (1992)	372	25	7
Unjárga – Nesseby (1992)	364	- 13	- 3
Hábmer – Hamarøy (2009/2020)*	*	*	*
Dielddanuorri – Tjeldsund (2020)**	197	8	4
Loabák – Lavangen (2009)	104	2	2
Røros (2018)	83	11	15
Snåase – Snåsa (2008)	63	10	19
Raarvihke – Røyrvik (2013)	41	8	8
Aarborte – Hattfjelldal (2017)	36	5	16

* Álggoálggus lei Divttasvuona suohkan mielde hálddašanguovllus, muhto 2020 juhkkui Divttasvuona suohkan ja oarjjabealli šattai oassin Hábmara suohkanii, mii de šattai ođđa giellahálddašansuohkanin. Muđui Divttasvuotna gullagođii Áhkánjargga suohkanii. 2019 ledje Hábmara suohkanis Sámedikki neahttasiiddu mielde 35 dieđihuvvon jienastuslohkui, ja Divttasvuonas fas 268. Muhtimat dain 268 orro diedusge maid Divttasvuona nuortabealde, muhto eanas sis orro oarjjabealde. Maŋŋil go lahttuduvvui Hábmara suohkaniin, de jáhkkmis jienastuslohku lassána badjel 200. 2009 ledje 272 jienastuslogus dalá Divttasvuonas ja 25 dalá Hábmara. Suohkanrájiid rievdamiid geažil ii sáhte sisačálihuvvon jienasteddjiid lohku rehkenastot “ođđa” Hábmara suohkanii.

** 2019 časkuiga “boares” Dielddanuori suohkan ja dalá Skániit suohkanat oktii ja šattaiga “ođđa” Dielddanuorri. Seammas rievddai Dielddanuori suohkanis fylka Nordlánddas Romsii ja Finnmárkui. 2019 ledje Dielddanuoris Sámedikki neahttasiiddu mielde 21 dieđihuvvon jienastuslohkui, ja Skániin ledje oktiibuot 176, mat oktiibuot šadde 197. Sullasaš logut 2009 ledje 14 ja 175, oktiibuot 189.

Gáldut: www.samediggi.no, Pettersen 2010

²⁶ Pettersen ja Saglie 2019

Tabella čájeha ahte leat stuora erohusat hálldašansuohkaniid gaskkas: 2019 ledje dušše Guovdageainnus ja Kárášjogas gos ledje badjel 1000 dieđihuvvon jienastuslohkui, seammás go viđa suohkanis ledje vuolled čuođis dieđihuvvon. Sturrodaga dáfus lea Raarvihke unnimus suohkan, gos olmmošlohku lea 459, ja Plassje fas stuorimus olmmošlogu dáfus gos leat 5550 olbmo (2020 4. kvartála logut²⁷). Dušše guovtti hálldašansuohkanis leat badjel 4000 ássi, ja njealji suohkanis fas vuolled 1300 ássi.

Oaidnit maid ahte lullisámesuohkanat lassánit eanemus proseanttaid mielde. Golmma suohkanis lassánedje badjel logiin proseanttain, ja gávcciin proseanttain dan njealját suohkanis. Eará hálldašansuohkanat lassánit guovtti gitta gávccii proseanttain, ja guovtti suohkanis, Guovdageainnus ja Unjárggas, fas njiedjá jienastuslohku. Lean juo guoskkahan makkár ákkat sáhttet dagahan njiedjama.

Njiedjan Guovdageainnus dán áigodagas ja go muđui eará hálldašansuohkaniin unnán lassána jienastuslohku, de dan dárbbáša eambo guorahallat masa ii leat sadji dán artihkkalis dahkat. Dat lea juoga maid boahntevas dutkanprošeavttat berrejit eambo guorahallat. Okta čilgehus dieđusge sáhtta leat ahte olmmošlohku lea rievdan dain guovlluin. Broderstad ja Sørlie dokumentereba fárrema sámi-dáru suohkaniin.²⁸ Mánnggaid jagiid leat oallugat fárren eret dain suohkaniin. Seammás lea goitge olmmošlohku bisson dássedin ovttá áigodaga. Dat lei dan sivas go riegádedje eambo mánát go muđui riikkas proseanttaid mielde ja go lei eambo sisafárren olgoriikkas dáidda suohkaniidda.²⁹ Goappaš dát fáktorat leat dál bisánan, ja dál lea hui unnán erohus riegádanloguin Finnmárkkus ja Oslos. 1969 riegádahtti juohke nissonolmmoš gaskamearálaččat 3,4 máná Finnmárkkus, ja Oslos fas 2,0 máná. 2011 lei dát lohku seamma sullasaš, go juohke nissonolmmoš Oslos riegádahtti 1,78 máná, ja Finnmárkkus lei lohku 1,89 máná juohke nissonolbmo nammii. Sisafárren olgoriikkas lea maid sakka njiedjan.

Eará čilgehus sáhtta leat ahte hálldašansuohkaniin ii leat doarvái buorre rekrutteren leamaš. Jienastuslogus njidjet lunddolaččat boarrásit jienasteaddjit, ja soaitá ahte eai leat doarvái ollu nuora geat dieđihit iežaset dasa. Okta čilgehus dasa sáhtta leat ahte dovda iežas sámi identitehta leat nu diehttelassan ahte ii dárbbat dan čájehit jienastuslogu sisadieđihemiin. Dát leat goitge dušše navdimat, dan dihte go mis eai leat doarvái dieđut maiguin sáhtta oazžut ovdán buriid bohtosiid dás.

Vaikko gávpogat Bådåddjo ja Tråante eaba leat ge dan logi stuorimus suohkana gaskkas Norggas, go guoská dasa man oallugat leat dieđihan iežaset jienastuslohkui, de leaba dat goitge gávpogat maidda ollu sápmelaččain lea oktavuohhta ja gos leat dávjá. Dat sáhttet leat go leat studeantan, guossin, gávpemátkkis dahje go oasálastet kulturlágidemiide. Beroškeahhtá makkár ágga lea, de leat ollu sápmelaččat riikkas geat oanehit dahje guhkit áigge orostallet gávpogiin, ja man dihte mearkkaša ollu jus dakkár gávpogiin lea sámegeiel- ja kulturfálaldat. Dasa lassin čájehit fárrentreanddat ahte ollu sápmelaččat fárrejit gávpogiidda, ja danne lea mávssolaš ahte

²⁷ Ssb.no

²⁸ Broderstad ja Sørlie 2013

²⁹ Severeide 2012

sii vuhtiiváldojit maid maŋŋil fárrrema ja nu sáhttet doalahit ja ovdánahttit iežaset sámi identitehta ja giela seamma ládje go báikkis gos fárrjedje.

Tabella 4.4 mielde sáhtta dulkot ahte gávpotsuohkaniin lassána sámi álbmot. Dat dagaha politihkalaš váikkuhusaid go Sámediggi šaddá eambo čájehit fuomášumi gávpotsápmelaččaid áššečuolmmaid. Sápmelaččain stuora gávpogiin sáhttet leat eará dárbbut go sámi váldoguovlluin, ja sáhttet leat maid eará áššečuolmma mat guoskkahit gávpotsápmelaččaid. Seammás sáhtta leat guovttebealat čilgehus manne gávpotsuohkaniin lea lassánan jienastuslohku. Vuosttaš lea ahte sápmelaččat fárrjejit gávpogiidda, muhto dat maid eat dieđe lea man oallugat leat guhkit áiggi orron gávpotsuohkaniin ovdal go leat dieđihan iežaset jienastuslohkui. Sii geat leat registrerejuvvon jienastuslohkui gávpogiin sáhttet orron doppe guhká *ovdal* go leat välljen dieđihit iežaset jienastuslohkui.

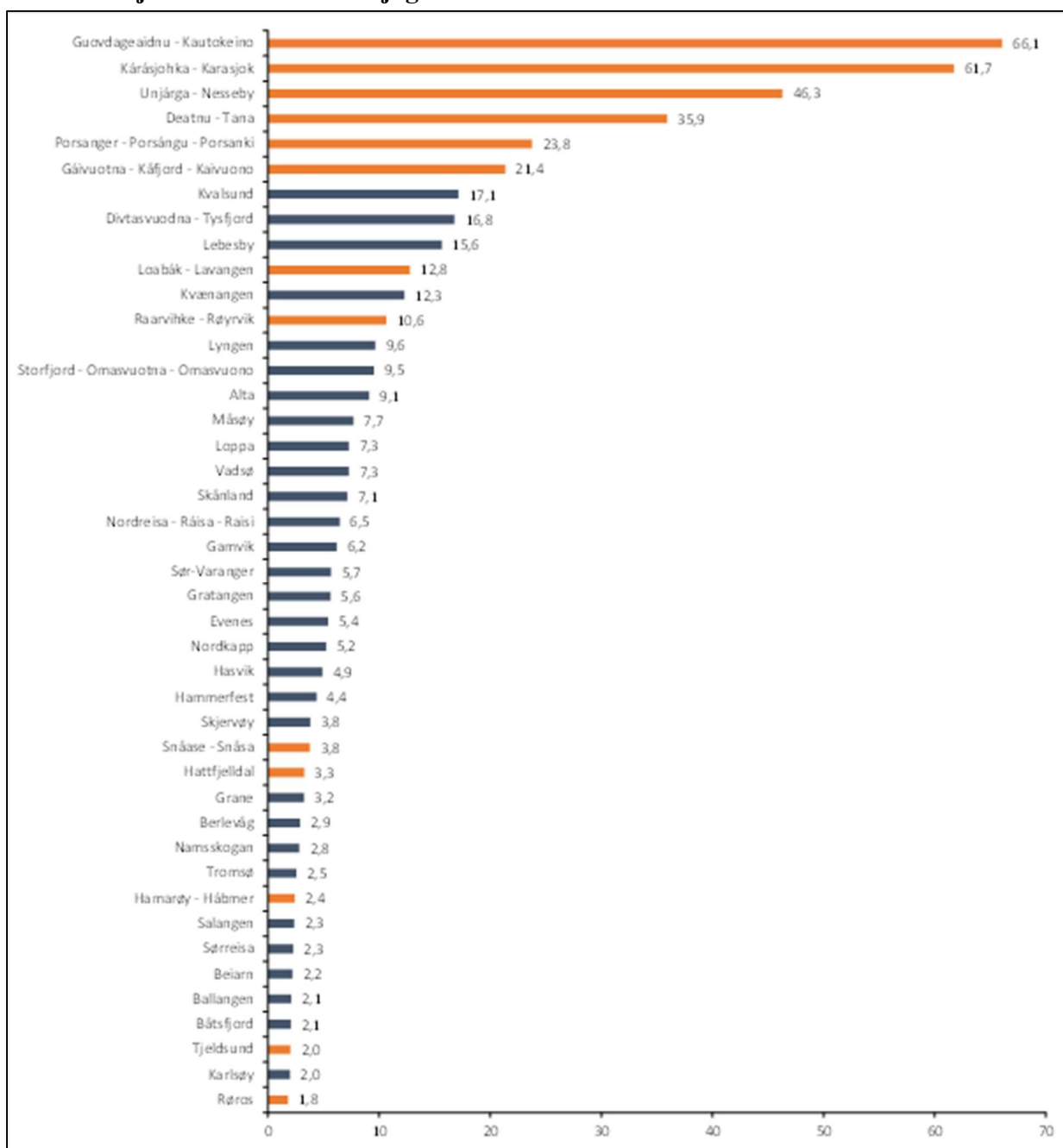
Lea mávssolaš deattuhit ahte rievdan mielddisbuktá gávpotsuohkanat maid fertejit sámi áššiid vuoruhit. Danne lea buorre go Sámediggi lea šiehtadan ovttasbargošiehtadusa mánggain gávpogiin, nugo Romssain ja Bådådjuin. Pettersen ja Saglie (2019) leaba guorahallan sámediggeválggaid válgaprográmmaid 2009 rájes gitta 2017 rádjái, man fáddá lea leamaš gávpotsápmelaččat. Dás gávnaheaba ahte lea čielga erohus listtuin man mutto gávpotsápmelaččat vuoruhuvjedje 2009, muhto 2013 rájes eai šat vuoruhuvvo nu čielgasit sámi giliservodagat ovdalii gávpotsápmelaččaid.³⁰

Oktiibuot leat 31 suhkana Norggas main leat badjel 100 jienastuslogus, ja gávccis dain leat Finnmárkkus.

Eará vuohki lahkoni Sámedikki jienastuslogu lea geahččat man stuora oassi guoskevaš guovllu ássiin leat jienastanagis dan ektui geat leat jienastuslogus. Govus 4.2 dás vuollelis čájeha välljejuvvon suohkaniid oasi das man oallugat jienastanvuoigatvuođalaš agis leat dieđihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui ođđajagimánu 1.beivvi 2019. Dás sáhttit oaidnit earret eará ahte Romssa suohkanis leat 2,5 proseanta ássiin jienastanvuoigatvuođa agis dieđihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Sullasaš logut Guovdageainnus – hálddašansuohkan gos leat eanemus jienastuslogus – leat 66,1 proseanta. Ravrvihkes, gos leat unnimus jienasteaddjit jienastuslogus hálddašansuohkaniin, doppe lea lohku ain 10,6 proseanta.

³⁰ Pettersen ja Saglie 2019

Govus 4.2: suohkaniid oassi jienastanvuogatvuoda agis geat leat diedihhan iežaset Sámedikki jienastuslohkui oddajagi 1.beaivvi 2019*

* Suohkanat mat leat merkejuvvon runta ivnniin leat hálldašansuohkaniin Gáldu: Menon Economics ráhkadan Sámedikki ja SGD loguid vuodul³¹

Lea mángga bealis čujuhuvvon ahte go gávpogiin lea lassánan jienastuslohku, de gáibidit dat ahte Sámedikki politihkka rievdá. Ii leat eahpádus ge ahte gávpotsápmelaččat dárbbasit fáilaldagaid, ja dasa ferte leat politihkalaš fuomášupmi. Gávpotsápmelaččaid dárbbut sáhttet dájvá leat earálágánat go hálldašansuohkaniid sápmelaččain. Seammás lea nu ahte hálldašansuohkaniin leat measta 6000 jienastuslogus oktiibuot, ja dat 13 suohkana dahket

³¹ Torunn Pettersen atná doahpaga “sámepolitihkalaš čoahkkisvuohta”, mii lea hui gokčilis ja čilgejeaddji doaba (Pettersen 2011).

measta goalmádas oasi olles jienastuslogus. Dat lea dan mađe stuora oassi ahte boahhteáiggis doppe maid šaddet guovddážis politihkalaš ovdáneapmái ja sámi vuoruhemiide. Proseantaoassi dás čájeha man ollu suohkana ássiin leat Sámedikki jienastuslogus. Go galgá sáhttit fátmastuvvot jienastuslohkui, de ferte nugo diehtit sáhttit jienastit stuoradigge- ja sámediggeválggas.

1989 lei Guovdageainnus, Kárášjogas ja Deanus bealli buohkain sis geat ledje dieđihan iežaset jienastuslohkui, ja 2017 ges lei dat oassi 23 proseanta.³²

Go geahččá man stuora oassi leat dieđihan iežaset jienastuslohkui dain iešguđet ge hálddašansuohkanis, de sáhtta čielgasit oaidnit ahte ovdalaš Finnmárku fylkkas leat eanas oassi ássiin jienastuslogus. Lohku njiedjá ovdalaš Romssa fylkkas ja njiedjá sakka lullisámi guovllus.

Orru čájeheame ahte mađi guhkkelis jienasteaddjit leat Sámedikki Kárášjogas, dađi unnit oassi leat dieđihan iežaset jienastuslohkui. Dasa sáhttet leat mánnga siva, muhto lea klassihkalaš ahte guhkes gaska eiseválddiide mielddisbukta dovdu ahte lea váddásit olahit iežaset oaiviliiguin. Jienastuslogu subkategorijat eai čájjet dušše ahte ferte vuhtiiváldit gávpotsápmelaččaid, muhto maid ahte lullisámi guovlu berre eambo fátmastuvvot politihkalaš ovdáneapmái ja Sámedikki obbalaš doaimmaide. Seammás ferte leat várrogas ovdanbuktit jurddabohtosa Sámedikki gaskkaid birra danne go Sámedikkis leat báikkálaš kantuvrrat miehtá Sámi.

4.5 Masa sáhtta jienastuslohku adnot?

Go Norggas eai leat čearddalaš registarat, nugo leat mánngga eará rikkas, nugo ovdamearkka dihte USAs, ja go Norggas eai leat registreren čearddalašvuoda álbotlohkamiidda,³³ de lea dutkiin, mediain ja byrákráhtain leamaš stuora beroštupmi oazžut olles dahje ráddjejuvvon vejolašvuoda oaidnit jienastuslogu. Čearddalašvuoda lea nággobohciideaddji ja digaštallon jus dat galgá leat registariin. Goitge välljejit mánnga riika registreret čearddalašvuoda álbotlohkamiin ja statistihkaide. ON statistihkkakantuvra geahčadedje álbotlohkamiid 147 riikkas áigodagas 1995 rájes 2003 rádjái, ja de čájehuvvui ahte 95 riikkas, mii dahká 65 proseanta, jerrui unnimus okta gažaldat čearddalašvuoda birra.³⁴

USAs leat välljen rabasvuoda vai sáhtta viežžat dieđuid čearddalašvuoda álggu birra gávpogiin, gávpotoisin, oahpahusasahusain ja nu ain. Sáhtta dávjá iskkat juste man stuora proseantaoassi lea muhtin gávpotoasis dahje universitehtas, ovdamearkka dihte man ollu leat afroamerihkálaččat dahje latiinaamerihkálaččat. Eará riikkat leat dahkan juste nuppe ládje. Ruotas lea čearddalašvuoda lobiheapme registreret statistihkaide, go sáhtta mielddisbuktit ahte dainna sáhtta dovdat dahje leat heajuheaddjin unnitlohkoálbmogii.

³² Pettersen ja Saglie 2019

³³ Dál lea rahpon vejolašvuoda registreret sámegeiela álbotregistarii, muhto dat lea eaktodáhtolaš ja dassázi lea leamaš nu unnán responsa ahte dat ii boade šaddat buorre reaidu boahhteáiggis.

³⁴ Raporta “*Olmmošvuoigatvuoda vuđot lahkoneapmi sámi statistihkkii Norggas*”, 2020, maid Norgga olmmošvuoigatvuoda ásaš lea ráhkadan.

Go eat dieđe čearddalašvuoda dási, de šaddá váttis ovddidit politihka ja dahkat riskkaguorahallamiid ja árvoštallamiid ovdamearkka dihte man ollu sámegieloahpaheadjit fertejit oahpahuuvot boahttevaš jagiid, man stuora dárbu lea sámegielat dearvvašvuodabargiide ja nu ain. Dat dagaha jienastuslogu ja Sámedikki deattu vuollái dan ektui go galgá árvoštallat jus dieđuid galgá almmuhit buohkaide dahje muhtin dihto ásahusaide. Eahpitkeahttá attašii dat ollu ávkki servodahkii muhtin oktavuodain. Seammás lea mávssolaš atnit muittus ahte sii geat leat dieđihan iežaset jienastuslohkui leat dan dahkan muhtin dihto eavttuid vuodul.

Eatnasat leat dieđihan iežaset sisa dainna ipmárdusain ahte leat dieđihan iežaset jienastuslohkui, ii ge hálit gártat čearddalaš registarii maid buohkat dahje muhtumat besset oaidnit. Muhtimat bohtet jáhkkimis reageret jus olggobeale ásahusat besset oaidnit jienastuslogu, man dihte muhtumat sáhttet dieđihit iežaset fas eret das, ja earát fas sáhttet mearridit ahte eai dieđit iežaset sisa. Jus massá oasi dain geat juo leat dieđihan iežaset jienastuslohkui, de sáhtta dat mielddisbuktit ahte Sámedikkis hedjona legitimatehta ja dagahit ahte unnu luohhtevašvuolta jienastuslogu giedahallamii. Vaikko dutkiin ja earáin livčče ge buorit áigumušat, de lea várra ahte jienastuslohku gártá vearu giedaid háldui, jus dihtorsihkarvuolta ii leat doallelaš. Danne lea buorre ágga ain doalahit restriktiiva miellaguottu dan ektui geat ožžot oaidnit daid dieđuid.

4.6 Čoahkkáigeassu

Dán artihkkalis leat geahčadan Sámedikki jienastuslogu ja movt dat lea ovdánan álggu rájes 1989 ja gitta 2019 rádjái. Jienastuslohku lea jeavddalaččat lassánan olles áigodaga, ja earenoamáš ollu vuosttaš válgaáigodagas nuppi áigodahkii, olles 31 proseanttain. Maiddái áigodagas 2001 rájes 2005 rádjái lassánii hirbmadit, olles 26 proseanttain. 2019 ledje 18103 olbmo jienastuslogus.

Ávjovárri lei 2019 stuorimus válgabiire, gos ledje 3642 dieđihan iežaset jienastuslohkui, ja Lulli-Norga lei dakka maŋnelis. Suohkaniid dásis lei Romsa šaddan stuorimus suohkaniin gos ledje 1551 dieđihan iežaset jienastuslohkui, mii lea 56 proseanta lassáneapmi logi jagis.

Guovdageaidnu lea dat stuorimus hálldašansuohkan dan ektui man oallugat leat dieđihan iežaset jienastuslohkui. Obbalaččat lea eanemus lassáneapmi jienastuslogus gávpotsuohkaniin, ja hálldašansuohkaniin lohku dušše veahá lassána, dahje lea maiddái njiedjan maid daid maŋemus jagiid. Seammás lea ain hálldašansuohkaniin stuora oassi jienastuslogus ja fertejit leat mávssolaččat buot politihkalašovdáneapmái Sámedikkis.

Dat stuora lassáneapmi gávpogiin mielddisbukta seammás ahte lea dehálaš jurddašit gávpotsápmelaččaid dárbbuid, mat dávjá sáhttet leat earáláganat go hálldašansuohkaniin leat.

Obbalaččat sáhtta lohkat ahte dat jeavddalaš jienastuslogu lassáneapmi boahtá ain joatkit ovttá áigodaga. Go juo leat maid objektiivlaš eavttut mat gustojit go galgá beassat jienastuslohkui,

de sáhtta árvoštallat ahte lassáneapmi bohtá muhtin áigodagas bisánit. Jáhkkinis bohtá lassánit vuosttažettiin gávpotsuohkaniin.

Jienastuslogu lassáneapmi addá Sámediggái dađistaga eambo legitimatehta ja politihkalaš deattu go ovttasdoibmet guovddáš eiseválddiiguin ja konsultašuvnnain. Go juo dál lea nu ahte galget leat konsultašuvnnat suohkaniiguin ja fylkasuohkaniiguin, de lea mávssolaš ahte diehtá man oallugat leat jienastuslogus dain iešguđet suohkaniiguin. Dat sáhttet leat ávkkálaččat čielggademiin ja báikkálašdási plánain sámi doaibmabijuide, ovdamearkka dihte go galgá árvoštallat man dárbu lea sámegielaohpaheddjiide, sámegiela mánáidgárdefálaldagaide, sámegiela gelbbolašvuohta dearvvašvuođasuorgái ja nu ain.

4.7 Rávvagat

- Vaikko servodagas lea dárbu beassat oaidnit Sámedikki jienastuslogu, de berre Sámediggi leat restriktiiva go guoská dasa geasa addo lohpi dan oaidnit ja makkár ulbmiliidda galgá adnot.
- Sámediggi ja departemeantta berreba ain doallat kampánjjaid oažžun dihte eambbogiid dieđihit Sámedikki jienastuslohkui, ja earenoamážiid nuorra válljejeddiid ektui.
- Politihkalašovdánemiin ja servodatguorahallamiin lea lunddolaš geahččat báikkálaš ovdáneami jienastuslogus, muhto dat ii berre mielddisbuktit ahte ii vuorut doaibmabijuid guovlluin gos orrot unnit sápmelaččat, dahje guovlluin gos proseanttaid mielde lea unnit oassi jienastuslogus.
- Válgaortnega berre jeavddalaččat árvoštallat kritihkalaččat vai oaidná jus rievdamat sáhttet oččodit eambbogiid dieđihit iežaset jienastuslohkui.

Gáldut

Broderstad, Ann Ragnhild & Kjetil Sørli (2013): Bo- og flyttetrender i norsk-samiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting. *Samiske tall forteller* 5. Kautokeino: Samisk høgskole.

Gulliver, Katrina (2020): The Double Lives Hidden in the Census. Reason, suoidnemánu 2020. Vižžon neahttasiiddus: <https://reason.com/2020/06/20/the-double-lives-hidden-in-the-census/>

Hansen, Ketil Lennert (2016): Selvoplevd diskriminering av samer i Norge. *Samiske tall forteller* 9. Kautokeino: Samisk høgskole.

ILO-konvensjona. Vižžon neahtasiiddus: <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtpalte/ilokonvensjon-nr-169-om-urbefolkninger-o/id451312/>

Josefsen, Eva (2011). Valgordning ved sametingsvalg – en viktig rammebetingelse». I Eva Josefsen og Jo Saglie (red.), *Sametingsvalg. Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt Forlag.

Josefsen, Eva (2019): Sametingsvalg i Norge – betydningen av valgsystemets utforming. I *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 02/2019.

Norges institusjon for menneskerettigheter (2020): *En menneskerettighetsbasert tilnærming til samisk statistikk i Norge*. Vižžon neahtasiiddus: https://www.nhri.no/wp-content/uploads/2020/08/StatistikkUrfolk_NO_web_042021.pdf

NOU 18 (2016): Hjertespråket – Forslag til lovverk, tiltak og ordninger for samiske språk. Kommunal- og moderniseringsdepartementet.

Pettersen, Torunn (2010): Valgmanntall og valgdeltakelse ved sametingsvalgene 1989–2009. I *Samiske tall forteller 3*. Kautokeino: Samisk høgskole.

Pettersen, Torunn (2011). Valgmanntall og valgdeltakelse 1989–2009. I Eva Josefsen og Jo Saglie (red.), *Sametingsvalg. Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt forlag

Pettersen, Torunn (2017): Hvem skal med? Holdninger til kriteriene for registrering i sametingenes valgmanntall i Norge og Sverige. I Eva Josefsen, Ulf Mörkenstam, Ragnhild Nilsson og Jo Saglie (red.), *Ett folk, ulike valg*. Oslo: Gyldendal

Pettersen, Torunn, og Jo Saglie (2019): Hand i hand? Om *bysamer* som tema i valgprogram ved sametingsvalg i Norge 2009–2017. I *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* nr. 3, 2019.

Rosling, Hans (2018): *Factfulness*. London: Hodder and Stoughton.

samediggi.no. Sametingets nettsted.

Selle, Per, og Kristin Strømsnes (2012): Samer i parti og valg. I *Samiske tall forteller 5*. Kautokeino: Samisk høgskole.

Severeide, Paul Inge (2012): Stor befolkningsvekst, men hvordan fordeler den seg? I *Samiske tall forteller 5*. Kautokeino: Samisk høgskole.

5. Sámi logut – fásta tabeallat

Anders Sønstebo, seniorráđdeaddi, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SGD)

5.1 Álggahus

Dán kapihttalis ovdanbuktojit muhtin guovddáš tabeallat mat addet obbalaš gova mávssolaš surggiin sámi servodatdilálašvuodain Norggas dál. Dat leat fásta tabeallat mat ovdanbohtet juohke almmuheamis, ja maid bokte oažžut ipmárdusa movt iešguđetlágan dilálašvuodát rievddadit guhkit áiggi mielde. Kapihtal sisttisoallá 14 tabealla ja vihtta govvosa mat leat juhkkon guđa fágasuorgái, mat buohkat čuvgehit mávssolaš fáttáid sámi servodagas. Eanemusat lea dilálašvuohka buohtastahtton eará guovlluiguin davábealde Sáltoduoddara, ja muđui Norggain. Statistihka vuodđuduvvo geografijai, ja sámi guovlun dán oktavuodas leat definerejuvvon dat suohkanat ja oassi suohkaniin mat leat lahttduvvon Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid guvlui (SED-guovlu).

Vuosttaš fáddá lea álbmot, mas deattuhuvvo mot álbmotlohku ovdána, ja makkár dilálašvuodát váikkuhit álbmotovdáneapmái, nugo man ollu riegádit ja jápmet, ja sisafárremat ja eretfárremat. Álbmotčohkkehus agi ja sohka beali mielde čájehuvvo, ja dilálašvuohka iešguđet geográfalaš dásis čuvgehuvvo: SED-guovlu, suohkanat ja riikka muđui.

Nubbi fáddá lea oahpahus. Statistihka addá loguid oahpahasdásis, mas SED-guovlu buohtastahtto eará guovlluiguin davábealde Sáltoduoddara ja muđui Norggain. Dás čájehuvvo maid okta tabealla mii čuvgeha man oallugat heitet joatkkaskuvllas. Sámegeiela geavaheapmi skuvllain ja mánáidgárddiin lea goalmát fáddá. Dás leat golbma tabealla main mitaluvvo movt sámegeiella ovdána mánáidgárddis, vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas.

Dienas ja barggahus lea njealját ja viđát fáddá ja dat leat čuvgehuvvon guovtti tabeallas, main čájehuvvo olbmuid gaskamearalaš dienas ja vearru, barggahusa olbmot sohka beali ja ealáhusaid mielde. Guđát fáddá lea ealáhusovdáneapmi. Leat guokte ealáhus tabealla, mas okta tabealla čájeha fitnodagaid váldoealáhussurggiid, ja nubbi fas čájeha earenoamážit boazoealáhusa.

Dát lea vuosttaš almmuheapmi, mas ovdanbohtá ođđa suohkanstruktuvra, muhto tabeallain main čájehuvvo mángga jahkegearddis, dain ovdanbohtet sihke ođđa ja boares suohkanat ja fylkkat ovdán. Dat lea dahkkon dan dihte vai galgá leat álkit buohtastahttit loguid guhkit áiggi ektui. Boares guovllu namat, nugo Nuorta-Finnmárku ja sullasaččat leat doalahuvvon.

5.2 Muhtin kommentárat tabeallaide

Álbmot – álbmoga sturrodat, čohkkehus ja ovdáneapmi

Ođđajagimánu 1.beaivvi 2021 ledje 53 710 olbmo geat orro SED-guovllus, mii lea njiedjan 577 olbmui ovddit jagi ektui. Guđa jagi áigodaga maŋŋil, 2011 rájes 2017 rádjái lei dásseidis olmmošlohku, muhto 2018 njiedjagođii lohku sakka ja njejai ain eambbo 2019 ja 2020. Leat dušše guokte jagi (2003 ja 2006) maŋŋil duhátjagemolsuma go lea eambbo njiedjan olmmošlohku. Goitge lea dehálaš muitit ahte 2020 lei earenoamáš jahki go olmmošlohku Norggas lei vuolemusas 2001 rájes. Korona rohttudávdda guoskevaš ráddjehusat dagahedje ahte lei unnit sisafarren ja álbmotlassáneapmi lei dušše 0,4 proseanta. SED-guovllus oaidnit ahte olmmošlohku njejai olles 1,1 proseanttain, mii lea 0,2 proseantačuoggá njiedjan go buohtastahttit sihke 2018 ja 2019.

SED-guovllus lea leamaš oktilaš riegádahttinvuolláibáza duhátjagemolsuma rájes, namalassii ahte leat eambbo olbmot jápmán go riegádan. Maŋŋil go guokte jagi leat leamaš “heajos” olahusat, de sáhtii oaidnit ahte 2019 jápme unnit olbmo go máŋgga jahkái leat dahkan ja seammás riegádedje veaháš eambbo mánát. 2020 loguid rievdamat čájehit ahte statistihkalaš rievdamat ledje soaitáhagas, ii ge lean duohta treandamolsun, go riegádahttinvuolláibáza maŋemus jagi lei eambbo go goassige lea registrerejuvvon ovdal, nu guhká go sámi statistihkka lea ráhkaduvvon. Dan maŋemus 10 jagis leat jápminlohku leamaš oalle dásset, badjelaš 600 olbmo, ja 2020 eai riegádan go 369 máná, mii lea 56 máná unnit go jagi ovdal ja juste 100 máná unnit go 2015. Norggas davábealde Sáltoduoddara lei veaháš riegádahttinbadjelbáza, mii lei oktiibuot 0,4 proseanta njiedjan olmmošlogus.

Áigodagas 2011–2016 buhtadii nettosisafarren riegádahttinvuolláibáhca, muhto 2018 jorggihii dat dan negatiiva trendii, maid oinniimet áigodagas 1990–2010. 2019 registreret ahte ovdáneapmi lassána ja ledje lagabui 300 eambbo olbmo geat fárrejedje eret SED-guovllus go sisa. Válidosivva dasa lea eretfárrentákta maid oinniimet álggus 2000-logus, seammás go dan sisafarren njejai dan guvlui. Válidosivva lea eretfárrentákta mii lea seamma dásis go 2000-logus álggus lei, muhto leat maid unnit olbmot geat fárrejedje guvlui. “Korona-jagi” njejai sisafarren olles Norggas, seammás go eretfárren bisui seamma dásis go ovdal lei, ja nu oaidnit maid seamma minstara SED-guovllus. Lea goitge stuora erohus go eretfárrejjidlohku bissu seamma dásis dakkár guovllus gos olmmošlohku lea njiedjame. Dakkár dilis lassána eretfárrejjidlohku jagis jahkái, seammás go Norggas lassána olmmošlohku obbalaččat. Go álbmogis leat dađistaga eambbo nissonolbmot geat leat mánnáoazžunagis, de dat juo muitala ahte riegádahttinvuolláibáza ii unno lagamus áiggis. Jus olmmošlohku galgá stáđásmuvvat, de ferte eretfárren rievdat fas 2013–2014 dássái.

Maŋemus jagiid positiiva nettosisafarremii lea váikkuhan dat go olgoriikkalaččat leat fárren guvlui, juoga mii dál lea garrasit njiedjan. Go 2018 oinniimet ahte olgoriikkalaš sisafarremiid lohku njejai, de lei 2019 baicca nuppe ládje ahte ledje eambbogat geat fárrejedje olgoriikii. 2020 lei obbalaš sisriikkalaš fárren SED-guvlui/guovllus sullii seamma mađe go 2019 muhto lea čielga tendeansa ahte olbmot fárrejit guovlluide lulábeallái Sáltoduoddara. Go SED-guovlu

2020 “massii” 526 olbmo eará suohkaniidda Norggas, de lei nettosisafárren guvlui 229 olbmui, mii 2019 lei lassáneapmi 211 olbmui. Nettologuin lea sakka njiedjan sihke sisa- ja eretfárren.

Leat eambo dievdoolbmot go nissonolbmot geat orrot SED-guovllus. 52,2 proseanta leat dievdoolbmot ja 47,8 proseanta leat nissonolbmot, mii dagaha erohusa 2400 olbmui. Lea bas ládje eanetlohku dievdoolbmui Norggas obbalaččat, muhto erohus gaskal dievdoolbmuid ja nissonolbmuid logus lea ollu unnit riikkas obbalaččat go SED-guovllus. Sohkaabeale dássehisvuohta lea leamaš seamma dásis juo guhkes áigodaga, muhto orui buorráneame ovttá áigodaga, muhto 2019 lei stuorit sohkaealerohus go goassige ovdal lea leamaš dán statistihka áigodagas. 2020 čájeha veaháš buorráneami dan dáfus, mii jáhkkinis bohtá soaittáhat rievddadeamis.

Ahkečohkkehus SED-guovllus lea rievddadan 1990 logu rájes. 32 proseanta ássiin ledje 60 jagi ja boarráseappot ođđajagimánu 1. beaivvi 2021, seammás go dán ahkásaččaid lohku lei 11 proseantačuoggá unnit go 1990. Sullasaččat lei vuollel 30 jáhkásaččaid lohku njiedjan 43 proseanttas 1990 gitta 31 prosentii 2021. Vuorasolbmuidlohku maid lassánii ovttain proseantačuoggáin 2020, ja vuollel 30 jáhkásaččaid lohku fas njiejai. Ahkečohkkehus lea maid rievdan muđui Norggas, muhto erohus lea ollu eambo SED-guovllus.

Fárremat leat maid veahkin váikkuheame dan stuora ahkeerohussii. 2020 lei nettoeretfárren buot ahkejoavkkui earret 45–69 jáhkásaččain ja 0–5 jáhkasaš bártnážiin. Ahte ledje eambogat daid boarrásepmosiid gaskkas (70+ jáhkásaččat), geat fárrejedje eret SED-guovllus go sisa guvlui, lei ođđa tendeansa 2018 mii lea joatkán daid mañit jagiid maid. Vaikko oinniimet buriid fárrenloguid boarráseamos bargonávccalaš ahkásaččaid gaskkas, namalassii ahte lei buorre nettosisafárren, de lei eanas oassi nettosisafárremis go olgoriikkas fárrejedje guvlui 20–44 jáhkásaččaid ahkejoavkkus.

Leat stuora erohusat guovlluid mielde SED-guovllus go guoská álbmotovdáneapmái. Ráisa Romssas lea dat áidna suohkan gos olmmošlohku lea lassánan 1990 rájes, ja tendeansa daid mañemus jagiid čájeha ahte maiddái dat lea fargga historjá. Buot vearrámus ovdáneapmi lea leamaš Láhpi suohkanis, gos olmmošlohku lea lagabui beliin njiedjan dan mañemus 31 jagis, muhto maiddái Gáivuonas, Rivttain ja Návuoas lea olmmošlohku njiedjan eambo go 25 proseanttain dán áigodagas. Kárášjogas ja Guovdageainnus lassánii olmmošlohku 13 ja 10 olbmui dan mañemus jagis, ja Omasvuonas, Ivgus ja Rivttain lei lohku jur dan alde ahte lei lassáneapmi. Deanus unnui olmmošlohku 89 olbmui (3,1 proseanttain), seammás go Unjárggas njiejai eanemusat 5,2 proseanttain.

Oahpahus

Leat dađistaga eambogat geat háhket alcceseaset lohkan- ja fidnogelbbolašvuođa joatkkaskuvllas 5 dahje 6 jagis. Dábalaččat láve SED-guovllus leat unnit oassi geat gergehit oahpu go muđui Norggas, muhto daid mañemus jagiid ii leat šat dan oasis nu stuora erohus. Sii geat álge joatkkaskuvlii vuosttáš ceahkkái 2014, sis ledje 70,5 proseanta geat olahedje lohkan gelbbolašvuođa 2019 dahje fidnogelbbolašvuođa čakčat 2020. Sullasaš logut muđui

guovlluin davábealde Sáltoduoddara lei 75,5 proseanta ja 79,5 proseanta ges muđui Norggas. SED-guovllus njiejai lohku 0,3 proseantačuoggáin, seammás go eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara lassánii 2,2 proseantačuoggáin, ja muđui riikkas lassánii lohku 1,4 proseantačuoggáin.

Sámeigiella mánáidgárddiin ja skuvllain

943 oahppis lei davvisámeigiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas 2020. Dat lea 50 eambbo go jagi ovdal ja lea dat stuorimus lohku 2009 rájes. Dasa lassin ledje 1365 oahppi geain lei davvisámeigiella nubbingiellan. Dat lea veaháš eambbo go jagi ovdal ja lea dat stuorimus lohku 2008 rájes. Oahppit, geain lei sámegiella vuosttaš- dahje nubbingiellan ledje 2020 eambbo go goassige ovdal ja eanemus 2007 rájes.

Joatkkaskuvllas ledje skuvlajagi 2020/2021 vuosttaš geardde badjel 500 oahppi geain lei sámegiella vuosttaš- dahje nubbingiellan. Lea sámegiella nubbingiellan mas oaidnit eanemus lassáneami, ja lea veara mearkkašit ahte lei Lulli-Norggas gos eanemusat lassánii, gos 36 oahppis lei sámegiella fágan. Dain ledje 26 geain lea sámegiella vuosttašgiellan.

Ealáhusovdáneapmi

Ealáhusstruktuvra SED-guovllus mii lea mihtiduvvon barggahusosiin, ii leat dramáhtalaččat rievdan dan mañemus logi jagis. Vuodđoealáhusat leat ain mávssolaččat, vaikko dál lea dušše vuollelaš juohke logát barggahus olmmoš gii bargá eanandoalus, vuovdedoalus dahje guolástemiin. Oassi lea njiedjan 1,1 proseantačuoggáin 2009 rájes, muhto lea lassánan 0,7 proseanttain dan mañemus jagi. Mearkkašahtti lea ahte sii geat barget industriijas lea lassánan 5,7 proseanttas gitta 7,6 prosentii 2009 rájes. Muđui Norggas davábealde Sáltoduoddara lea dát oassi njiedjan 6,2 proseanttas 5,5 prosentii dán áigodagas. Lea maid mearkkašan veara ahte SED-guovllus barget eambbogat huksen- ja ráhkadusbargguin go muđui Norggas davábealde Sáltoduoddara.

Dienas ja barggahus

Bruttodietnasat 2019 ledje arvat vuollelis SED-guovllus go muđui riikkaoasis, ja erohus lei ain stuorit go buohtastahtta riikka gaskamearálaš dietnasiin. 2019 lei 66 200 ruvno erohus riika gaskamearálašdietnasa ektui ja 45 400 ruvno daidda eará guovlluide mat leat davábealde Sáltoduoddara. Erohus lea goitge unnon measta 5000 ruvnuin 2018 rájes. Lea hui dábálaš ahte lea unnit bruttodienas dakkár guovlluin gos stuora oassi barget vuodđoealáhusain. Go ealáhusdietnasat leat gaskamearálaččat sullii 10 000 ruvno eambbo, de lea dat dušše oasáš dain seamma ákkain mat čilgejit dienasdási SED-guovllus.

5.3 Tabeallat ja govvosat

SED-guovlluin oaivvildit *Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid guovlu*. Lea juhkkon 1.1.2012 juohkima vuodul

Tabella 5.1 Olmmošlohku oddajagimánu, riegádan, jápmán ja fárremat. SED-guovllus oktiibuot

	Olmmošlohku oddajagimánu 1.beaivvi			Riegádan *	Jápmán	Riegádahttin badjelbáza	Sisafárremat **	Eretfárremat **	Netto sisafárren	Álbmotovdáneapmi ***	
	Oktii- buot	Dievd- dut	Nissonat							Oktii- buot	Prose- anta
1990	65 147	33 955	31 192	918	764	154	2 218	2 583	-365	-343	-0,5
1995	63 850	33 160	30 690	862	732	130	2 090	2 819	-729	-718	-1,1
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	2 225	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 635	28 858	26 777	492	621	-129	2 532	2 367	165	-4	0,0
2012	55 631	28 862	26 769	444	620	-176	2 562	2 291	271	21	0,0
2013	55 652	28 921	26 731	472	639	-167	2 588	2 349	239	-33	-0,1
2014	55 619	28 904	26 715	481	597	-116	2 569	2 437	132	-45	-0,1
2015	55 574	28 891	26 683	469	609	-140	2 558	2 414	144	12	0,0
2016	55 586	28 963	26 623	448	597	-149	2 779	2 594	185	-42	-0,1
2017	55 544	29 021	26 523	407	632	-225	2 455	2 374	81	-241	-0,4
2018	55 303	28 923	26 380	394	603	-209	2 243	2 437	-194	-502	-0,9
2019	54 801	28 651	26 150	425	594	-169	2 303	2 595	-292	-494	-0,9
2020	54 287	28 382	25 905	369	610	-241	2 167	2 464	-297	-577	-1,1
2021	53 710	28 056	25 654								

*Riegádan rehkenasto go ohki lei eallime go riegádii.

** Guoská eret-/sisafárremiidda eará báikkiide/báikkiin Norggas ja olgoriikkas.

*** Álbmotovdáneapmái rehkenasto dat erohus mii lea oddajagimánu 1.beaivvi guoskevaš jagi ja oddajagimánu 1.beaivvi jagi maŋŋil. Registrerenrutiinnaid dihte ja go muhtin suohkaniid suohkanosiin leat kvalitehta erohusat fárrendieduin, de čájehit riegádan – jápmán + sisafárren – eretfárren logut eará loguid. Suohkaniid dásis leat dat smávva erohusat, muhto sáhttet leat stuorrát muhtin osiin muhtin suohkaniin, nugo SED-guovlluid statistihkkii.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabella 5.2 Olmmošlohku SED-guovllus, sohkabeali ja agi mielde oddajagimánu 1.beaivvi

Sohkabealli Ahki	1990	2000	2010	2015	2020	2021	2021 pro-seanta
Oktiibuot	65 147	59 972	55 934	55 574	54 307	53 710	100,0
0–9 jagi	7 969	7 706	5 852	5 372	4 719	4 539	8,5
10–19 jagi	10 133	7 573	7 594	6 693	6 031	5 798	10,8
20–29 jagi	10 055	7 821	5 810	6 500	6 422	6 201	11,5
30–39 jagi	8 814	7 964	6 273	5 526	5 519	5 571	10,4
40–49 jagi	8 357	8 120	7 715	7 746	6 646	6 428	12,0
50–59 jagi	6 343	7 898	7 841	7 669	7 937	7 955	14,8
60–69 jagi	6 299	5 709	7 486	8 027	7 551	7 456	13,9
70–79 jagi	4 894	4 573	4 593	5 143	6 333	6 539	12,2
80–89 jagi	2 027	2 273	2 342	2 385	2 651	2 703	5,0
90 jagi ja boarrásit	256	335	428	513	498	520	1,0
0–5 jagi	4 807	4 556	3 370	3 035	2 673	2 539	4,7
6–15 jagi	8 542	7 701	6 998	6 076	5 560	5 465	10,2
16–66 jagi	42 756	38 902	36 361	35 992	34 330	33 771	62,9
67 jagi ja boarrásit	9 042	8 813	9 205	10 471	11 744	11 935	22,2
Dievddut	33 955	31 101	28 951	28 891	28 401	28 056	100,0
0–9 jagi	4 118	4 012	2 935	2 670	2 382	2 318	8,3
10–19 jagi	5 162	3 911	3 987	3 473	3 110	2 975	10,6
20–29 jagi	5 556	4 219	3 087	3 504	3 554	3 429	12,2
30–39 jagi	4 781	4 311	3 325	2 977	2 944	2 971	10,6
40–49 jagi	4 609	4 383	4 100	4 095	3 536	3 389	12,1
50–59 jagi	3 429	4 271	4 214	4 103	4 230	4 219	15,0
60–69 jagi	3 179	2 994	3 982	4 282	4 042	3 998	14,3
70–79 jagi	2 208	2 088	2 278	2 625	3 238	3 367	12,0
80–89 jagi	822	828	932	1 006	1 204	1 234	4,4
90 jagi ja boarrásit	91	84	111	156	161	156	0,6
0–5 jagi	2 481	2 368	1 699	1 488	1 376	1 332	4,7
6–15 jagi	4 399	3 981	3 609	3 088	2 792	2 737	9,8
16–66 jagi	23 059	20 892	19 349	19 258	18 428	18 068	64,4
67 jagi ja boarrásit	4 016	3 860	4 294	5 057	5 805	5 919	21,1
Nissonat	31 192	28 871	26 983	26 683	25 906	25 654	100,0
0–9 jagi	3 851	3 694	2 917	2 702	2 337	2 221	8,7
10–19 jagi	4 971	3 662	3 607	3 220	2 921	2 823	11,0
20–29 jagi	4 499	3 602	2 723	2 996	2 868	2 772	10,8
30–39 jagi	4 033	3 653	2 948	2 549	2 575	2 600	10,1
40–49 jagi	3 748	3 737	3 615	3 651	3 110	3 039	11,8
50–59 jagi	2 914	3 627	3 627	3 566	3 707	3 736	14,6
60–69 jagi	3 120	2 715	3 504	3 745	3 509	3 458	13,5
70–79 jagi	2 686	2 485	2 315	2 518	3 095	3 172	12,4
80–89 jagi	1 205	1 445	1 410	1 379	1 447	1 469	5,7
90 jagi ja boarrásit	165	251	317	357	337	364	1,4
0–5 jagi	2 326	2 188	1 671	1 547	1 297	1 207	4,7
6–15 jagi	4 143	3 720	3 389	2 988	2 768	2 728	10,6

16–66 jagi	19 697	18 010	17 012	16 734	15 902	15 703	61,2
67 jagi ja boarrásit	5 026	4 953	4 911	5 414	5 939	6 016	23,5

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabealla 5.3 Olmmošlohku oddajagimánu 1.beavvi, suohkaniid mielde mat ollásii dahje belohakkii leat definerejuvvon SED-guovlun

	1990	2000	2010	2015	2020*	2021
SED-guovlu oktiibuot	65 147	59 972	55 934	55 574	54 307	53 710
5444 Máтта-Várjjat, SED-guovlu	1 869	1 517	1 602	1 505	1 383	1 364
5444 Máтта-Várjjat, eará guovllut	7 772	8 015	8 136	8 716	8 775	8 739
5442 Unjárga	1 037	965	884	934	926	880
5441 Deatnu	3 195	3 074	2 912	2 909	2 918	2 829
5439 Gáŋgaviika	1 424	1 288	1 009	1 116	1 132	1 097
5438 Davvesiida, SED-guovlu	501	390	341	325	319	324
5438 Davvesiida, eará guovllut	1 253	1 073	1 001	1 018	971	947
5437 Kárášjohka	2 652	2 901	2 789	2 708	2 628	2 641
5436 Porsáŋgu	4 475	4 451	3 991	3 925	3 998	3 921
5435 Davvinjárga, SED-guovlu	757	667	595	585	543	549
5435 Davvinjárga, eará guovllut	3 218	2 850	2 590	2 693	2 619	2 526
5434 Muosát, SED-guovlu	399	248	170	177	154	158
5434 Muosát, eará guovllut	1 440	1 229	1 097	1 064	1 071	1 039
5406 Hámmárfeasta, SED-guovlu (ovdalaš Fálesnuorri)	1 394	1 106	1 026	1 049	973	963
5406 Hámmárfeasta, eará guovllut						10 368
5432 Láhppi	1 687	1 426	1 087	989	888	860
5403 Áltá, SED-guovlu	1 625	1 245	1 013	906	862	848
5403 Áltá, eará guovllut	13 232	15 592	17 667	18 992	19 927	19 999
5430 Guovdageaidnu	2 953	3 068	2 949	2 914	2 910	2 920
5429 Návvuotna	1 615	1 435	1 316	1 226	1 191	1 166
5428 Ráisa	4 697	4 821	4 757	4 882	4 861	4 812
5427 Skiervá	3 082	2 934	2 881	2 895	2 927	2 893
5426 Gáivuotna	2 819	2 369	2 207	2 182	2 071	2 072
5425 Omasvuotna	1 836	1 872	1 888	1 898	1 829	1 831
5424 Ivgu	3 595	3 225	3 152	2 922	2 794	2 773
5423 Gálsa	2 774	2 496	2 371	2 289	2 200	2 172
5422 Báhcavuotna	6 378	5 749	5 515	5 720	5 559	5 559
5419 Lulli-Ráisa, SED-guovlu	711	626	609	607	603	590
5419 Lulli-Ráisa, eará guovllut	2 727	2 668	2 757	2 844	2 861	2 875
5417 Siellat	2 586	2 346	2 211	2 219	2 146	2 089
5415 Loabát	1 149	1 052	1 012	1 008	1 034	1 020
5414 Rivttát	1 483	1 345	1 150	1 137	1 091	1 092
5412 Dielddanuorri, SED-guovlu (ovdalaš Skánit)	3 409	3 109	2 855	2 988	2 979	2 960
5412 Dielddanuorri, eará guovllut						1 249
5401 Romsa, SED-guovlu	1 416	1 039	845	796	731	711
5401 Romsa, eará guovllut	49 132	58 106	66 460	71 885	76 243	76 384
1853 Evenášši, SED-guovlu	236	295	256	249	236	233
1853 Evenášši, eará guovllut	1 494	1 228	1 101	1 136	1 112	1 091
1850 Divttasvuotna	2 622	2 302	2 007	1 996	1 912	
1875 Hábmmer (oassi ovdalaš Divttasvuonas)	317	277	219	229	235	1 233
1875 Hábmmer, eará guovllut (oassi ovdalaš Divttasvuonas)	1 995	1 731	1 533	1 582	1 509	1 468
1806 Áhkánjárga, SED-guovlu (oassi ovdalaš Divttasvuonas)	454	334	315	289	274	1 150
1806 Áhkánjárga, eará guovllut (oassi ovdalaš Divttasvuonas)	18 143	18 266	18 087	18 564	18 237	20 511

* 2020 leat 31.12.2019 logut adnon, vai suohkanstruktuvrra sáhtá njuolgut buohtastahhtit.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

Tabella 5.4 Olmmošlohku ođđajagimánu 1.beavvi 2020 ja 2020 rievdamat, Norggas davábealde Sáltoduoddara, juhkkon SED-guovlluid mielde

	Olmmoš ohku 1.1.2020	Riegá dan*	Jápmá n	Riegá dahtti n badjel báza	Sisafárren**				Netto sisafár ren	Álbmotovdánea pmi***		Olmmoš ohku 1.1.2021
					Olgorii		Eretfárren			Oktiibu ot	Prosea nta	
					Oktiibu ot	kkas fárren	Oktiibu ott	Olgorii kii fárren				
Norggas davábeal-de Sáltoduoddara	406 683	3 605	3 481	124	18 841	20 3 033	518	1 466	-1 677	-1 567	-0,4	405 116
SED-guovlu	54 287	369	610	-241	2 522 16	394	2 819 17	165	-297	-577	-1,1	53 710
Eará guovllut****	352 396	3 236	2 871	365	319	2 639	699	1 301	-1 380	-990	-0,3	351 406
Nuorta- Finnmárku	24 501	199	217	-18	1 088	178	1 493	83	-405	-421	-1,7	24 080
- SED-guovlu	3 760	17	47	-30	191	42	243	14	-52	-95	-2,5	3 665
- Eará guovllut	20 741	182	170	12	897	136	1 250	69	-353	-326	-1,6	20 415
Sis-Finnmárku	12 454	105	129	-24	591	68	710	45	-119	-143	-1,1	311
- SED-guovlu	12 454	105	129	-24	591	68	710	45	-119	-143	-1,1	12 311
Oarje-Finnmárku	38 517	388	288	100	1 666	289	1 985	150	-319	-224	-0,6	38 293
- SED-guovlu	3 418	25	38	-13	161	26	200	11	-39	-40	-1,2	3 378
- Eará guovllut	35 099	363	250	113	1 505	263	1 785	139	-280	-184	-0,5	34 915
Davvi-Romsa	17 873	109	202	-93	773	83	838	54	-65	-154	-0,9	17 719
- SED-guovlu	17 873	109	202	-93	773	83	838	54	-65	-154	-0,9	17 719
Lulli-/Gaska- Romsa	149 966	1 418	1 165	253	7 662	1 315	8 108	681	-446	-201	-0,1	149 765
- SED-guovlu	14 127	98	165	-67	708	154	728	32	-20	-106	-0,8	14 021
- Eará guovllut	135 839	1 320	1 000	320	6 954	1 161	7 380	649	-426	-95	-0,1	135 744
Davvi Nordlánda	163 372	1 386	1 480	-94	7 061	1 100	7 384	453	-323	-424	-0,3	162 948
- SED-guovlu	2 655	15	29	-14	98	21	100	9	-2	-39	-1,5	2 616
- Eará guovllut	160 717	1 371	1 451	-80	6 963	1 079	7 284	444	-321	-385	-0,2	160 332

* Riegádan rehkenasto ohki mii lei eallime go riegádii.

** Guoská eret-/sisafárremiidda eará báikkiide/báikkiin Norggas ja olgoriikkas.

*** Álbmotovdáneapmái rehkenasto dat erohus mii lea ođđajagimánu 1.beavvi guoskevaš jagi ja ođđajagimánu 1.beavvi jagi maŋŋil. Registrerenrutiinnaid dihte ja go muhtin suohkaniid suohkanosiin leat kvalitehta erohusat fárrendieđuin, de čájehit riegádan – jápmán + sisafárren – eretfárren logut eará loguid. Suohkaniid dásis leat dat smávva erohusat, muhto sáhttet leat stuorrát muhtin osiin muhtin suohkaniin, nugo SED-guovlluid statistihkkii.

**** Guovllut davábealde Sáltoduoddara mat eai gula Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid guvlui. Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

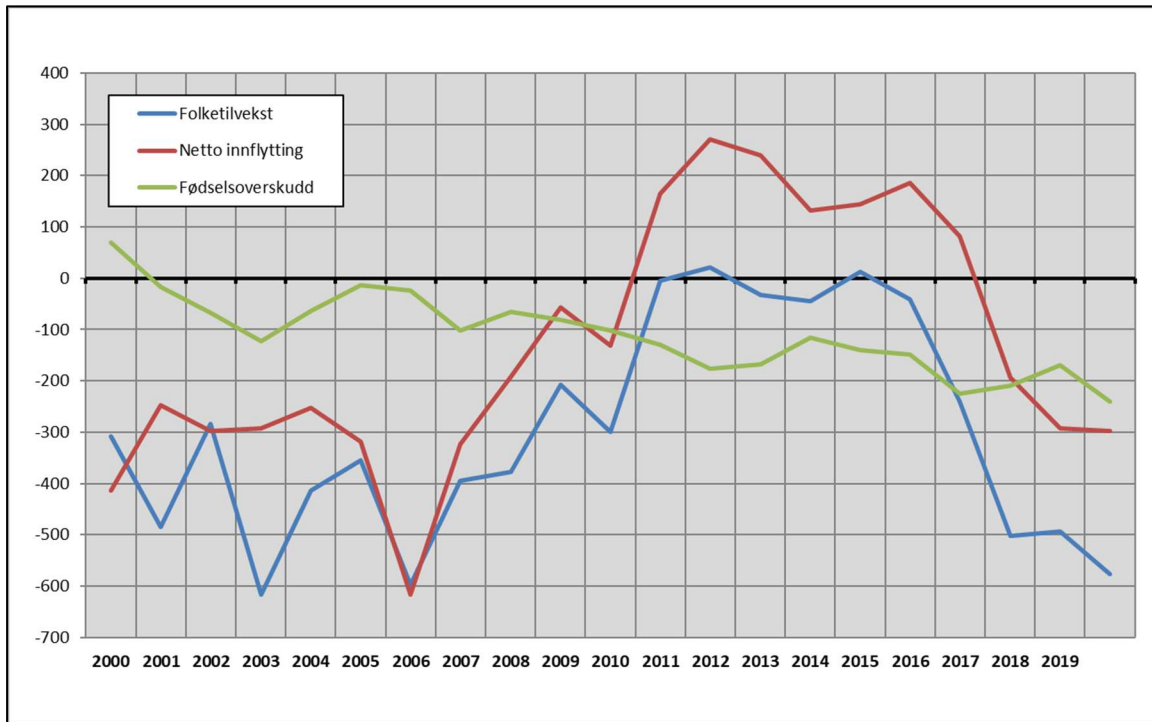
Tabella 5.5 Sisafárren ja ertfárren SED guvlui/guovllus, sohkaheali ja agi mielde 2020

	Norga oktiibuot			Eará guovllut davábealde Sáltoduoddara*			Muđui riika			Olgoriika		
	Oktii- buot	Diev- ddut	Nisso- nat	Oktii- buot	Diev- ddut	Nisso- nat	Oktii- buot	Diev- ddut	Nisso- nat	Oktii- buot	Diev- ddut	Nisso- nat
Ertfárren oktiibuot	1 773	934	839	1 118	563	555	655	371	284	394	226	168
0–5 jagi	147	88	59	104	63	41	43	25	18	20	12	8
6–15 jagi	122	68	54	90	50	40	32	18	14	39	23	16
16–19 jagi	97	49	48	62	29	33	35	20	15	46	37	9
20–44 jagi	936	481	455	543	263	280	393	218	175	229	115	114
45–69 jagi	418	216	202	284	136	148	134	80	54	53	35	18
70 jagi ja boarrásit	53	32	21	35	22	13	18	10	8	7	4	3
Sisafárren oktiibuot	2 299	1 231	1 068	1 276	678	598	1 023	553	470	165	82	83
0–5 jagi	146	72	74	85	42	43	61	30	31	13	4	9
6–15 jagi	181	96	85	90	46	44	91	50	41	17	6	11
16–19 jagi	179	99	80	99	50	49	80	49	31	14	11	3
20–44 jagi	1 365	741	624	759	415	344	606	326	280	84	43	41
45–69 jagi	365	190	175	206	109	97	159	81	78	33	17	16
70 jagi ja boarrásit	63	33	30	37	16	21	26	17	9	4	1	3
Nettofárren oktiibuot	-526	-297	-229	-158	-115	-43	-368	-182	-186	229	144	85
0–5 jagi	1	16	-15	19	21	-2	-18	-5	-13	7	8	-1
6–15 jagi	-59	-28	-31	0	4	-4	-59	-32	-27	22	17	5
16–19 jagi	-82	-50	-32	-37	-21	-16	-45	-29	-16	32	26	6
20–44 jagi	-429	-260	-169	-216	-152	-64	-213	-108	-105	145	72	73
45–69 jagi	53	26	27	78	27	51	-25	-1	-24	20	18	2
70 jagi ja boarrásit	-10	-1	-9	-2	6	-8	-8	-7	-1	3	3	0

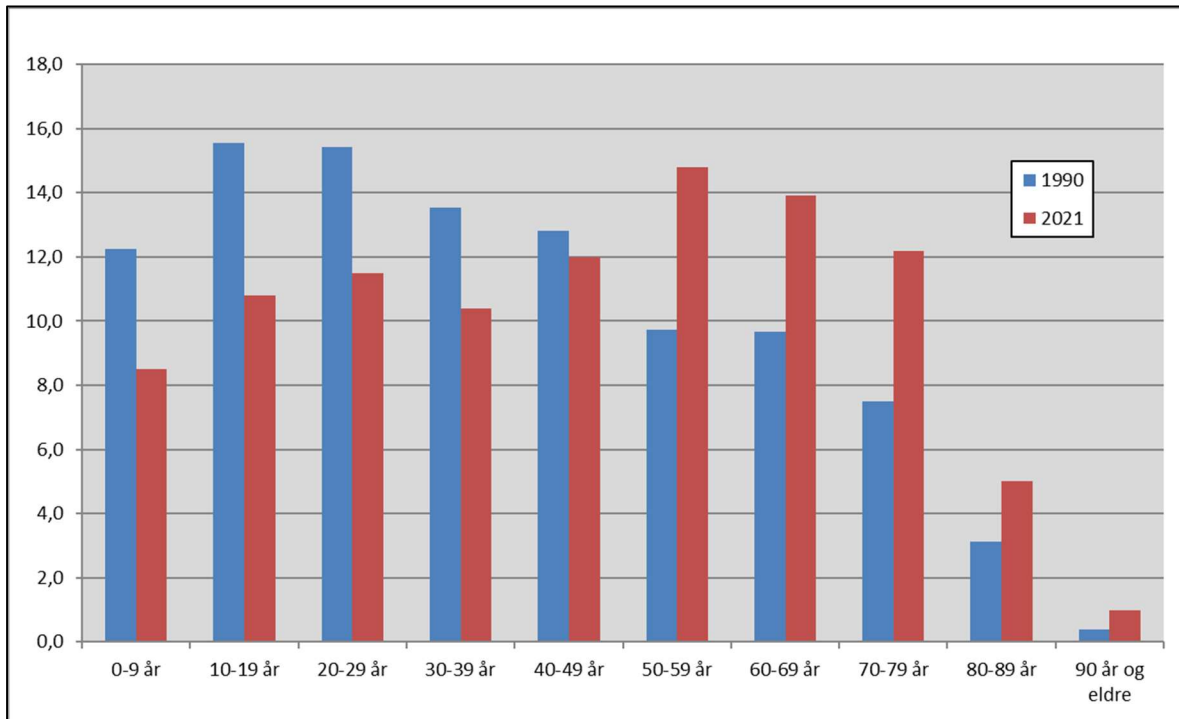
* Guovlu davábealde Sáltoduoddara olggobealde Sámedikki ealahusdoaimmaid doarjjaortnegiid guovllu.

Gáldu: Álbmotstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

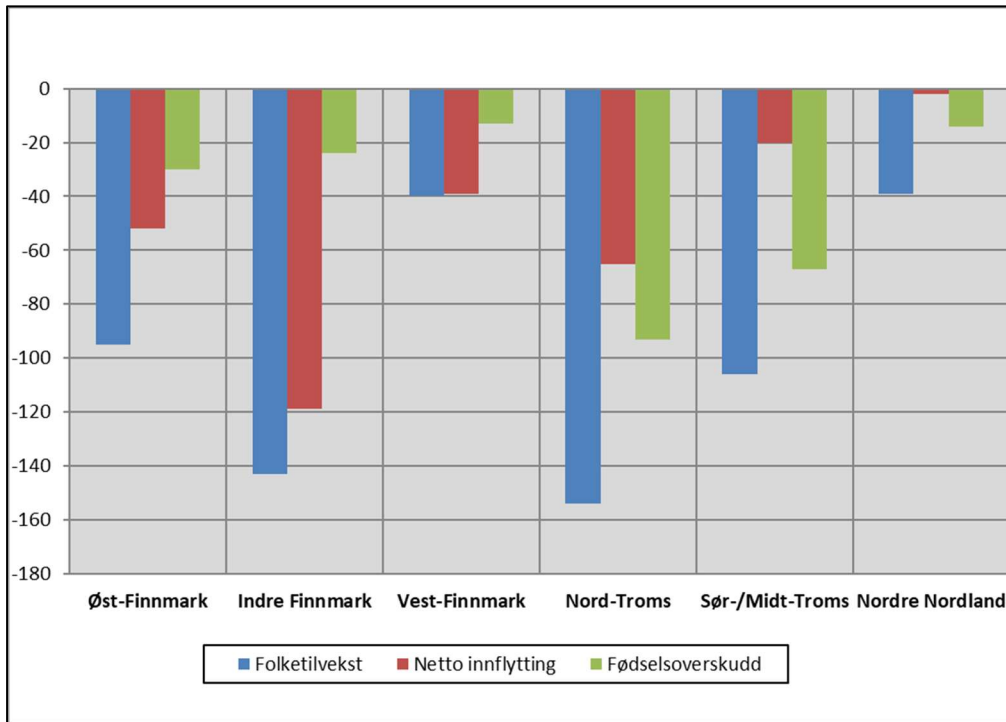
Govus 5.1 Álbmotovdáneapmi SED-guovllus, 2000–2020

Govus 5.2 Olmmošlohku SED-guovllus, ahkejoavkkut, oassemearri 1990 ja 2021

Govus 5.3 Álbmotovdáneapmi SED-guovlluide juhkkon, 2020

Govus 5.4 Nettosisafárren SED-guvlui/guovllus, agiid mielde 2020

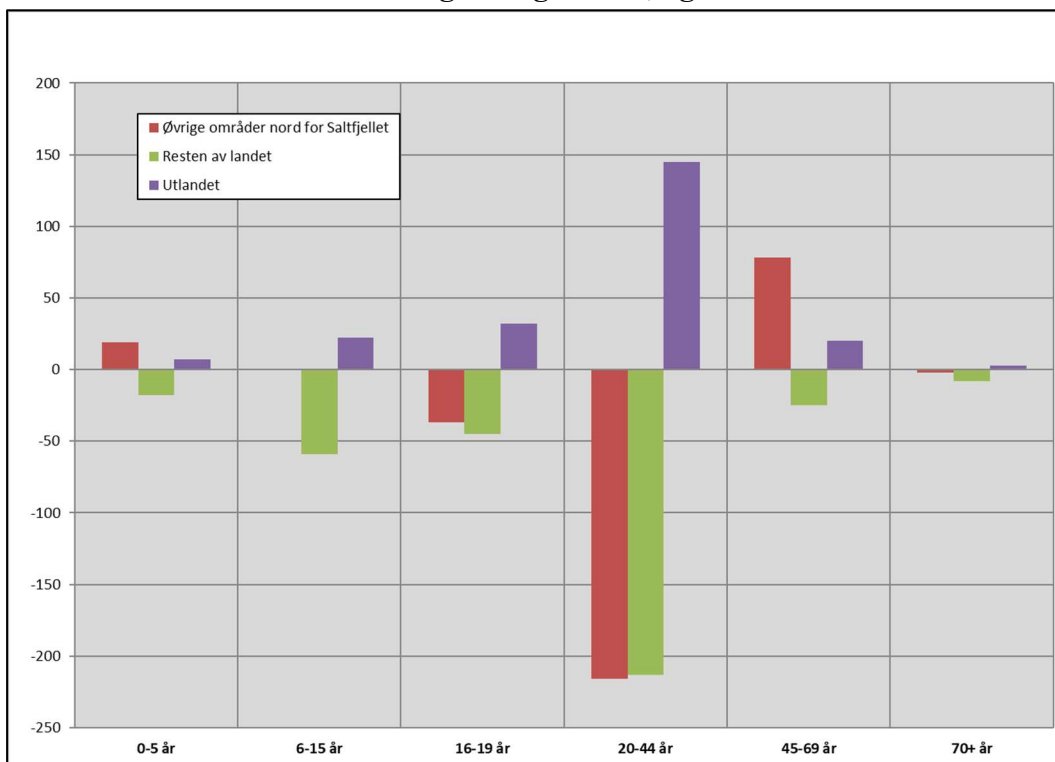

Tabella 5.6 Persovnnat 16 jahkásaččat ja boarráseappot, alimus čadahuvvon oahpu mielde*. Suohkanat mat leat ollásii dahje belohahkii definerejuvvon SED-guovlun, golggotmánu 1.beaivvi 2020. Proseanta

	Oktiibuot	Vuodđo- skuvla- dássi	Joatka- skuvla- dássi**	Universitehta ja allaskuvla-dássi, oanehis***	Universitehta ja allaskuvla-dássi, guhkes****
SED-guovlu oktiibuot	100	35,0	41,5	18,7	4,2
Eará guovllut***** oktiibuot	100	27,2	40,1	23,4	8,9
5444 Máttá-Várjjat, SED-guovlu	100	35,7	42,1	16,5	5,4
5444 Máttá-Várjjat, eará guovllut	100	26,4	41,1	24,2	7,8
5442 Unjárga	100	32,5	41,0	20,2	5,8
5441 Deatnu	100	34,7	39,4	19,9	5,2
5439 Gárgaviika	100	42,1	40,0	13,9	3,3
5438 Davvesiida, SED-guovlu	100	33,9	51,3	11,6	2,5
5438 Davvesiida, eará guovllut	100	39,4	35,4	19,0	5,2
5437 Kárášjohka	100	32,3	34,2	26,6	6,3
5436 Porsángu	100	29,8	43,4	21,6	4,6
5435 Davvinjárga, SED-guovlu	100	47,9	36,4	11,9	2,8
5435 Davvinjárga, eará guovllut	100	34,8	40,4	19,0	5,2
5434 Muosát, SED-guovlu	100	52,1	33,6	9,3	5,0
5434 Muosát, eará guovllut	100	39,1	41,5	14,2	4,1
5432 Láhpi	100	42,6	35,1	17,2	4,1
5403 Áltá, SED-guovlu	100	35,0	44,5	17,0	2,9
5403 Áltá, eará guovllut	100	28,7	38,0	25,9	6,9
5430 Guovdageaidnu	100	36,3	32,0	23,4	7,1
5406 Hámmárfeasta, SED-guovlu	100	38,8	41,3	15,1	3,8
5406 Hámmárfeasta, eará guovllut	100	29,4	39,1	23,5	7,3
5429 Návuotna	100	34,8	45,2	16,2	3,2
5428 Ráisa	100	31,3	42,6	21,0	4,5
5427 Skiervá	100	36,7	42,2	17,0	3,3
5426 Gáivuotna	100	39,7	39,3	16,6	3,8
5425 Omasvuotna	100	34,0	42,3	19,9	3,4
5424 Ivgu	100	37,1	42,1	16,9	3,4
5423 Gálsa	100	42,3	39,7	13,6	3,8
5422 Báhcavuotna	100	36,1	45,0	15,5	3,1
5419 Lulli-Ráisa, SED-guovlu	100	32,2	44,5	19,4	3,7
5419 Lulli-Ráisa, eará guovllut	100	28,2	46,6	21,0	4,0
5417 Siellat	100	29,4	44,1	20,6	5,4
5415 Loabát	100	35,4	42,3	18,5	3,2
5414 Rivttát	100	35,0	43,0	18,3	3,0
5401 Romsa, SED-guovlu	100	44,5	39,2	13,2	2,3
5401 Romsa, eará guovllut	100	21,6	34,3	27,0	16,8
1853 Evenášši, SED-guovlu	100	29,6	48,4	16,9	5,2
1853 Evenášši, eará guovllut	100	29,8	47,0	18,7	4,4
1875 Hábmmer, SED-guovlu	100	37,6	38,6	18,6	4,2
1875 Hábmmer, eará guovllut	100	29,2	42,5	20,7	7,0
1806 Áhkánjárga, SED-guovlu	100	31,3	49,3	16,1	2,9
1806 Áhkánjárga, eará guovllut	100	25,3	44,3	22,9	7,0
5412 Dielddanuorri, SED-guovlu	100	29,1	44,4	21,6	4,4
5412 Dielddanuorri, eará guovllut	100	29,2	51,0	16,3	3,1
Eará suohkanat davábealde Sáltoduođdara	100	29,8	41,5	21,6	6,3

.
* Eai leat lohkkon persovnnat geain eai leat dieđihuvvon dahje eai leat čadahan oahpu.

** Oktan joatkkaoahpu lasáhus dásiin”, mii siskkilda oahpuid maiguin hukse joatkkaskuvla dási oahpu, muhto mii ii leat dohkkehuvvon alit oahppun.

*** Universitehta- ja allaskuvladássi, oanehis, siskkilda oahpuid mat bistet gitta njealji jahká.

**** Universitehta- ja allaskuvladássi, guhkes, siskkilda oahpuid mat bistet guhkit go njealje jagi, ja dutkanoahput.

*****Guovllut davábealde Sáltoduoddara mat eai leat definerejuvvon Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid guovlun.

Gáldu: Oahpahasstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat.

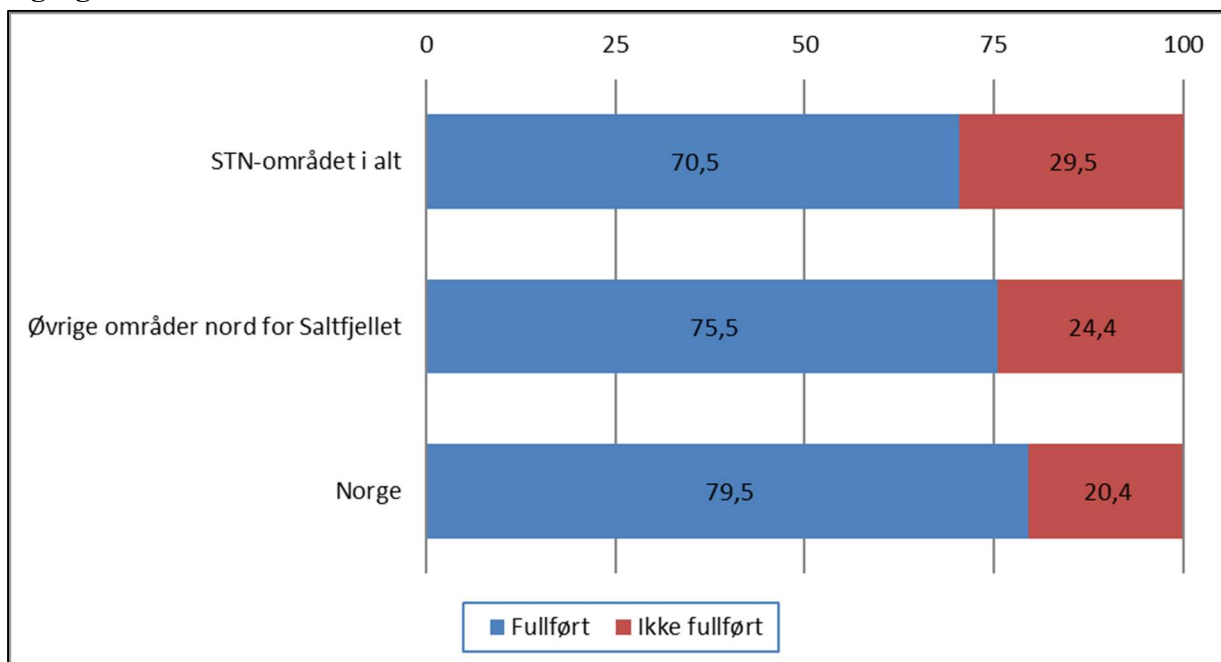
5.7 Oahppit geat álge joatkkaskuvlii joatkkakursa 1 vuosttaš geardde čakčat 2014, maŋŋil go leat gergehan dási joatkkaskuvllas vidá/guda jagis, oahppoprográmma ja sohkaabealli. Proseanta.

Oahppoprográmma joatkkakursa 1, oahppoprográmma ja sohkaabealli	Čadahan lohkan-dahje fidnogelbbolašvuoda*			Ii leat olahan lohkan-dahje fidnogelbbolašvuoda			
	Oahppit oktiibuot	Gergehan oahpu normeren áiggis	Gergehan oahpu guhkit go normeren áiggis	Gergehan plánejuvvon vuodđogelbbola švuoda 5/6 jagis	Ain joatkkaskuvllas maŋŋil 5/6 jagi	Čadahan Joa3 dahje čadahan fágareivegeahččalea mi, ii ceavzán	Heaitán gaskan oahpu
<i>SED-guovlu oktiibuot</i>	673	55,0	15,5	1,9	6,7	4,6	16,3
Lohkanráhkkanahhti oahppoprográmma	273	78,4	9,5	0,7	2,6	4,0	4,8
Bártnit	101	73,3	13,9	0,0	4,0	4,0	5,0
Nieiddat	172	81,4	7,0	1,2	1,7	4,1	4,7
Oahppospesialiseren	231	78,8	9,5	0,9	2,2	3,9	4,8
Falástallanfága	32	71,9	12,5	0,0	3,1	6,3	6,3
Musihkka, dánsun ja drámá	10	90,0	0,0	0,0	10,0	0,0	0,0
Fidnofágalaš lohkansuorggit	400	39,0	19,5	2,8	9,5	5,0	24,3
Bártnit	244	34,8	21,7	2,9	9,8	4,9	25,8
Nieiddat	156	45,5	16,0	2,6	9,0	5,1	21,8
- Huksen- ja ráhkadusteknihkka	33	27,3	30,3	6,1	3,0	6,1	27,3
- Design ja giehtaduodji	0						
- Elektronfága	64	29,7	21,9	1,6	6,3	6,3	34,4
- Dearvvašvuoda- ja sosiálafága	78	55,1	19,2	2,6	10,3	5,1	7,7
- Media- ja kommunikašuvdna	22	63,6	9,1	0,0	4,5	4,5	18,2
- Luonddudoallu	33	42,4	15,2	3,0	12,1	9,1	18,2
- Restauránta- ja biebmofága	21	42,9	14,3	9,5	0,0	9,5	23,8
- Fuolahus ja johtalus	16	37,5	18,8	0,0	12,5	0,0	31,3
- Teknihkka ja industrijabuvttadeapmi	116	35,3	19,8	2,6	12,9	3,4	25,9
<i>Eará suorggit davábealde Sáltoduoddara**</i>	4 399	59,2	16,3	1,6	4,3	5,0	13,5
Lohkanráhkkanahhti oahppoprográmma	2 233	76,6	10,9	0,5	2,5	4,5	5,0
Bártnit	944	75,0	9,9	0,6	2,9	6,4	5,3
Nieiddat	1 289	77,8	11,7	0,4	2,2	3,2	4,7
Oahppospesialiseren	1 782	77,0	10,8	0,5	2,2	4,8	4,7
Falástallanfága	288	77,1	11,5	0,0	2,8	3,8	4,9
Musihkka, dánsun ja drámá	163	71,8	11,0	1,2	4,3	3,1	8,6
Fidnofágalaš oahpposuorggit	2 166	41,3	21,9	2,8	6,2	5,6	22,3
Bártnit	1 330	40,8	21,4	3,2	6,7	5,3	22,6
Nieiddat	836	42,1	22,6	2,2	5,4	6,1	21,7
- Huksen- ja ráhkadusteknihkka	220	32,3	25,9	1,8	3,6	9,1	27,3
- Design – ja giehtaduodji	107	25,2	19,6	3,7	10,3	7,5	33,6
- Elektronfága	400	50,8	21,0	0,8	6,8	4,3	16,5
- Dearvvašvuoda- ja sosiálafága	461	44,5	20,8	3,5	5,0	6,1	20,2
- Media ja kommunikašuvdna	148	54,7	20,3	0,7	2,0	9,5	12,8
- Luonddudoallu	97	36,1	11,3	5,2	6,2	8,2	33,0
- Restauránta- ja biebmofága	154	34,4	20,1	13,0	7,1	1,3	24,0
- Fuolahus ja johtalus	117	34,2	26,5	3,4	8,5	3,4	23,9
- Teknihkka ja industrijabuvttadeapmi	462	38,7	24,5	0,9	7,6	4,3	24,0

* Gergehuvvon oahppu mearkkaša ahte oahppi/oahpahalli lea ceavzán buot jahkecehkiid joatkkaskuvllas, mainna oázžu oahppoduodastusa dahje fága-/sváinnasreivve.

** Guovlu davábealde Sáltoduoddara mii lea olgobealde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid guovllu.

Govus 5.5 Oahppit geat leat gergehan dási joatkkaskuvllas čakčat 2014, gergehan dahje ii gergehan. Proseanta

Tabealla 5.8 Mánáidgárddit main leat sámegeielfálaldagat ja mánáidlohku geat ožžo sámegeielfálaldaga mánáidgárddis 2005 – 2020, válljejuvvon jagit

	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Mánáidgárddit main lea sámegeielfálaldat, oktiibuot	64	67	60	58	60	59	56	52
<i>Mánáidlohku</i>	925	817	783	798	845	853	850	813
Sámegeiel mánáidgárddit ja sámegeielat mánáidgárdeossodaga dárogeielat mánáidgárddiin	46	37	31	32	31	32	31	32
<i>Mánáidlohku</i>	882	758	668	691	716	686	740	711
Dárogeielat mánáidgárddit main lea eará sámegeielfálaldat	18	30	29	26	29	27	25	20
<i>Mánáidlohku</i>	43	59	115	107	129	167	110	102

Gáldu: Sámediggi

Tabealla 5.9 Ohppiidlohku geain lea sámegiella 1. dahje 2. giellan. Vuoddoskuvla golggotmánu 1.beaivvi. Miehtá riikka, 2006–2020, välljejuvvon jagit

	2006	2010	2012	2014	2016	2018	2019	2020
Oahppit oktiibuot*	619 038	614 020	614 894	618 996	629 275	637 091	637 015	635 497
Oahppit geain lea sámegiella oahpahusgiellan** oktiibuot	991	893	873	812	814	833	857	874
Oahppit geain lea davvisámeg. vuosttašgiellan	971	928	879	878	875	892	893	943
Oahppit geain lea davvisámeg. nubbingiellan***	1 508	1 145	1 054	1 065	1 045	1 276	1 288	1 365
Oahppit geain lea julevsámeg. vuosttašgiellan	31	29	30	22	26	34	33	33
Oahppit geain lea julevsámeg. nubbingiellan***	46	68	68	77	78	81	76	80
Oahppit geain lea lullisámeg. vuosttašgiellan	18	18	21	15	26	26	28	35
Oahppit geain lea lullisámeg. nubbingiellan***	98	72	74	59	74	85	82	66

* Skuvlajagis 2011/2012 rájes leat spesiálaskuvllat ja dábálašskuvllat oktiičaskon vuoddoskuvlastatistikkas.

** Ohppiin geain lea sámegiella oahpahusgiellan ožžot visot oahpahusa sámegillii. Dat guoská ohppiide dain suohkaniin mat gullet sámegiella hálddašanguvlui

*** Sámegiella nubbingiellan sisttisoallá ohppiid geat čađahit dássi 1–4 ja dássi 1–7 sámi oahppoplána mielde. Gáldu: Oahpahusstatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 5.10 Ohppiidlohku geain lea sámegiella fágan joatkkaskuvllas, fylkkaid mielde. 2009/2010 – 2020/2021, välljejuvvon jagit

	Skuvlajahki 2009/2010			Skuvlajahki 2014/2015			Skuvlajahki 2019/2020			Skuvlajahki 2020/2021		
	Vuosttašgiellan	Nubbingiellan	Oktii- buot	Vuosttašgiellan	Nubbingiellan	Oktii- buot	Vuosttašgiellan	Nubbingiellan	Oktii- buot	Vuosttašgiellan	Nubbingiellan	Oktii- buot
<i>Miehtá riikka</i>	215	154	369	203	243	446	178	264	442	202	325	527
Finnmárku	180	103	283	177	177	354	170	231	401			
Romsa	10	30	40	18	30	48	14	35	49			
Romsa ja Finnmarku										169	262	431
Nordlándá	21	7	28	4	20	24	0	24	24	1	28	29
Trøndelága	–	–	–	4	13	11	4	6	10	6	25	31
Muđui	4*	14*	18*	0	3	9	4	3	7	26	10	36

* Muđui riikka fátmasta maid Trøndelága

Gáldu: Oahpahusdirektoráhtta

Tabella 5.11 Gaskamearálaš dienas ja vearru ássiin geat leat 17 jagi ja boarráseappot. Miehtá riikka ja Norga davábealde Sáltoduoddara, 2019

	Miehtá riikka	SED-guovlu*	Eará guovllut**
<i>Bruttodienas</i>	482 800	416 600	462 000
- Persovdnadienas bálká	338 600	263 200	325 400
- Persovdnadienas penšuvdna	20 600	18 900	19 400
- Ealáhusdienas	71 500	83 100	73 000
- Reanttut ruhtabidju bánjkui	3 700	2 500	3 000
- Ožžon oasusvuoitu***	14 300	8 200	8 000
<i>Boahtogeasus</i>	128 800	121 100	129 600
- Vuolimus geasus	83 700	83 900	85 900
- Reanttut vealggis	27 200	24 000	25 500
- Vuolláibáza ealáhusas, oktan ovddit jagi	5 200	2 900	2 300
Allavearrovuodđu	451 600	401 500	442 600
Dábálaš dienas manjil sierragessosa	363 800	297 200	338 600
Supmi dássejuvvon vearus****	121 600	85 200	109 100
Oassi dás lea****:			
Allavearru	17 600	11 800	15 300
Oktasašvearru	24 700	19 300	22 600
Miellahttodivat álbmotodjui	34 900	32 200	33 100
Vearru suohkanii ja fylkii	44 600	39 900	39 900
Ássiidlohku geat leat 17 jagi ja boarráseappot	4 311 023	45 478	286 191

* Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid guovlu – 1.1.2012 juohkima vuodul.

** Guovllu davábealde Sáltoduoddara mat eai leat mielde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid guovllus.

*** Sihke vearromáksingeatnegasvuodat ja vearuhis oasusvuoitu

**** Supmi dásseduvvon vearus (oktan opmodatvearuin) lea vuoliduvvon vearrogeassosiin, seammás go muhtin veartut leat ovdal go vearrogeassosat leat gesson.

Gáldu: Persovnnaid vearrostatistihkka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 5.12 Barggahusa olbmot 15–74 jahkásaččat, sohkaheali ja ealáhusa mielde. SED-guovlu ja eará guovllut davábealde Sáltođuoddara. 4. Kvartála 2009 ja 2020. Lohku ja proseanta

	2009	2020 (lohku)			2009	2020 (prosent)		
	Oktiibuot	Oktiibuot	Diev- ddut	Nisso- nat	Oktiibuot %	Oktiibuot %	Diev- ddut %	Nisso- nat %
SED-guovlu oktiibuot	27 088	25 467	13 772	11 695	100,0	100,0	100,0	100,0
01–03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	2 956	2 502	2 079	423	10,9	9,8	15,1	3,6
05–09 Báktevukedoaimma ja roggan	337	340	312	28	1,2	1,3	2,3	0,2
10–33 Industrijja	1 544	1 924	1 486	438	5,7	7,6	10,8	3,7
35–39 Elektrisitehta, čáhci ja doapparčorgen	403	404	359	45	1,5	1,6	2,6	0,4
41–43 Huksen- ja ráhkadusdoaimma	2 377	2 453	2 258	195	8,8	9,6	16,4	1,7
45–56 Gálvogávppašeapmi, fievrredeapmi, hotealla- ja restaurántadoaimma	5 259	4 255	2 662	1 593	19,4	16,7	19,3	13,6
58–63 Diehtjuohkin ja kommunikašuvdna	340	335	211	124	1,3	1,3	1,5	1,1
64–66 Ruhtadeapmi ja dáhkádus	141	69	38	31	0,5	0,3	0,3	0,3
68–82 Fitnodatlaš bálvalusdoaimma, opmodatdoaimma	1 567	1 516	852	664	5,8	6,0	6,2	5,7
84 Almmolaš hálldahus, suodjalus ja sosiáladáhkádus	2 061	1 999	1 117	882	7,6	7,8	8,1	7,5
85 Oahpahus	2 667	2 408	735	1 673	9,8	9,5	5,3	14,3
86–88 Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	6 451	6 215	1 167	5 048	23,8	24,4	8,5	43,2
90–99 Eará sosiála ja persovnnalaš bálvalusat	811	804	355	449	3,0	3,2	2,6	3,8
li almmuhuvvon ealáhus	174	243	141	102	0,6	1,0	1,0	0,9
Eará guovllut*oktiibuot	170 451	179 047	94 590	84 457	100,0	100,0	100,0	100,0
01–03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	7 456	7 302	6 134	1 168	4,4	4,1	6,5	1,4
05–09 Báktevukedoaimma ja roggan	1 922	2 352	2 019	333	1,1	1,3	2,1	0,4
10–33 Industrijja	10 508	9 847	7 483	2 364	6,2	5,5	7,9	2,8
35–39 Elektrisitehta, čáhci ja doapparčorgen	2 304	2 693	2 179	514	1,4	1,5	2,3	0,6
41–43 Huksen- ja ráhkadusdoaimma	12 841	15 928	14 560	1 368	7,5	8,9	15,4	1,6
45–56 Gálvogávppašeapmi, fievrredeapmi, hotealla- ja restaurántadoaimma	39 998	36 859	22 613	14 246	23,5	20,6	23,9	16,9
58–63 Diehtjuohkin ja kommunikašuvdna	3 309	3 041	2 254	787	1,9	1,7	2,4	0,9
64–66 Ruhtadeapmi ja dáhkádus	2 172	1 359	739	620	1,3	0,8	0,8	0,7
68–82 Fitnodatlaš bálvalusdoaimma, opmodatdoaimma	13 546	14 521	8 616	5 905	7,9	8,1	9,1	7,0
84 Almmolaš hálldahus, suodjalus ja sosiáladáhkádus	14 234	15 907	8 870	7 037	8,4	8,9	9,4	8,3
85 Oahpahus	16 740	17 820	6 439	11 381	9,8	10,0	6,8	13,5
86–88 Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	39 613	44 363	9 570	34 793	23,2	24,8	10,1	41,2
90–99 Eará sosiála ja persovnnalaš bálvalusat	5 149	6 036	2 496	3 540	3,0	3,4	2,6	4,2
li almmuhuvvon ealáhus	659	1 019	618	401	0,4	0,6	0,7	0,5

* Guovllut davábealde Sáltođuoddara olggobealde Sámedikki ealáhusdoaimmaid doarjjaortnegiid guovllu. Gáldu: Registervuodduvuvvon barggahusstatistihka, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabella 5.13 Doaimmat ealáhusaid váldosurggiid ja bargiidlogu sturrodagaid mielde. SED-guovlu oktiibuot. Oddajagimánu 1.beaivvi 2021

Ealáhus	Bargiidlogu sturrodagaid mielde									250 dahje eamabbo bargi
	Oktii- buot	Bargit oktiibuot	Bargiid haga	1–4 bargi	5–9 bargi	10–19 bargi	20–49 bargi	50–99 bargi	100–249 bargi	
SED-guovlu oktiibuot	7 400	22 678	4 849	1 373	543	340	228	58	9	–
A – Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	2 179	1 002	1 949	188	18	10	13	1	–	–
B – Báakteruvkedoaibma ja roggan	29	234	14	7	3	2	2	–	1	–
C - Industriija	311	2 164	176	58	23	28	14	9	3	–
D – Elfápmo-, gása-, lievde- ja lieggačáhcelágideapmi	28	150	7	11	6	2	2	–	–	–
E – čáhcelágideapmi, duolvačáhcerusstet- ja doappardoabma	42	255	20	7	7	3	4	1	–	–
F – Huksen- ja ráhkadusdoabma	739	2 100	417	185	79	35	20	3	–	–
G – Gálvogávppašeapmi, mohtorfievrruid divodeapmi	545	1 994	231	146	101	59	8	–	–	–
H – Fievrrideapmi ja rádján	327	1 015	166	103	35	12	10	1	–	–
I – Idjadan- ja guossohandoabma	253	663	134	75	24	14	6	–	–	–
J – Diehtjuohkin ja kommunikašuvdna	149	303	106	33	1	6	2	–	1	–
K – Ruhtadan- ja dáhkádusdoabma	15	30	5	9	–	1	–	–	–	–
L – Gálvojohtu ja fásta opmodagaid jodiheapmi	458	180	389	56	11	2	–	–	–	–
M – Fágalaš, dieđalaš ja tehnikkalaš bálvalusdoabma	339	396	222	82	30	4	1	–	–	–
N – Fitnodatlaš bálvalusdoabma	365	703	276	55	10	11	12	1	–	–
O – Almmolaš hálldahus ja suodjalus, ja oadjoortnegat almmolaš hálldašeami vuolde	156	1 593	13	50	34	37	20	1	1	–
P - Oahpahus	219	2 427	69	57	33	16	31	11	2	–
Q – Dearvvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	684	6 819	260	122	101	91	79	30	1	–
R – Kultuvrralaš doabma, guoimmuheapmi ja astoáiggedoaimmat	328	280	255	60	7	4	2	–	–	–
S – Eará bálvalusdoabma	193	369	100	68	20	3	2	–	–	–
T – Bálkáhuvvon bargu priváhta báikedoaluin	1	–	1	–	–	–	–	–	–	–
- li almmuhuvvon	40	1	39	1	–	–	–	–	–	–

Gáldu: Doaimma- ja fitnodatregisttar, Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabella 5.14 Man ollu bohccot gidđaealus njukčamánu 31.beaivvi *, boazoguohtun guovlluid mielde. Boazodoallojagiid 2004/2005–2019/2020, välljejuvvon jagit

	2004/05	2009/10	2014/15	2016/17	2017/18	2018/19	2019/2020
<i>Miehtá riikka</i>	234 608	248 188	209 036	213 956	212 868	215 144	213 753
- Nuorta-Finnmárku	78 332	84 885	65 419	68 190	69 187	69 554	69 004
Buolbmát/Várjjat	24 664	25 711	23 751	24 124	24 074	24 121	–
Karášjohka	53 668	59 174	41 668	44 066	45 113	45 433	–
- Oarje-Finnmárku	92 714	96 930	77 836	78 679	77 366	80 054	78 909
- Romsa	11 272	11 773	11 651	11 857	11 773	12 040	12 406
- Nordlánda	14 142	15 661	14 435	14 184	13 692	13 743	13 882
- Davvi-Trøndelága	12 377	13 029	14 031	14 143	13 972	13 818	13 864
- Lulli-Trøndelága/Hedmárku	13 616	13 805	13 024	13 763	13 965	13 760	13 757
- Boazosearvit	12 155	12 105	12 640	13 140	12 913	12 175	11 931

* Njukčamánu 31.beaivvi adno go cuoŋománu 1.beaivvi lea áigemearri sáddet maŋemus doaibmajagi boazodoalldieđáhusa orohatstivrii.

Gáldu: Eanandoalldirektoráhtta